UNIVERSITÄTS BIBLIOTHEK WUPPERTAL
BERGISCHE UNIVERSITÄT WUPPERTAL

Universitätsbibliothek Wuppertal

Danielis Chamieri Delphinatis Panstratiæ Catholicæ, sive Controversiarvm De Religione Adversvs Pontificios Corpvs.

Tomis quatuor distributum. : cum indicibvs necessariis.

Supplementum Tomi Quarti De Sacramentis, Et Tomus Quintus De Ecclesia

Chamier, Daniel

[Frankfurt, Main], 1629

Liber qvintvs, de ivrisdictione ecclesiæ militantis. Ecclesia triumphante, ut et falsa

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.
Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

urn:nbn:de:hbz:468-1-932

Visual Library

porum experientia clamat, non solum vtiliter, sed etiam necessario, & ex Dei prouidentia donatos fuisse Pontifices, aliosque Episcopos temporalib. principatibus. Si enim in Germania principes Episcopi non fuissent, nulli ad hanc diem in suis sedibus permansissent. Sicut ergo in V. T. diu fuerunt Pontifices sine Imperio temporali, & tamen tempore Maccabæorum non poterat religio consistere, & defendi, nisi Pontifices etiam Reges essent: ita quoque accidisse videmus Ecclesiæ, vt quæ primis temporibus ad maiestatem suam tuendam temporali principatu non egebat, nunc eodem necessario indigere videatur. Talia sunt Bellarmini argumenta; quibus nostra antidota opponemus.

XIII. *Antidotum ad explicationem.* 1. Caro & Spiritus, seu corpus & anima necesse est vt intime vniantur, si suppositum siue personam debeant constituere. At huiusmodi connexio potestatis spiritualis, & temporalis est impossibilis, & inutilis, minimeque necessaria. 2. Caro & spiritus sua natura ordinantur ad vnionem personalem in homine. At hic finis non est propositus duplici isti potestati, vt in vno concurrat subiecto. 3. Vt Apostolorum tempore fuerunt distinctæ hæ duæ potestates: ita semper in Ecclesia debent manere distinctæ. Nam potestas Apostolis data est idea potestatis Ecclesiasticæ in N. T. 4. Potestas spiritualis debet sane coercere potestatem temporalem, si exorbitet, sed nonnisi armis spiritualibus.

XIV. *Antidotum ad rationes.* 1. In hac ratione falsum assumitur; dum asseritur, potestatem temporalem ita spirituali subiectam esse, vt hæc illam, sicubi aberret, externa etiam armorum vi, coercere debeat; cum huius tantum sit, verbo & disciplina Ecclesiastica corrigere: illius autem, gladio & vi externa compescere exorbitantes. 2. Resp. Christi, seu Ecclesia, est perfecta etiam absque externa illa & coactiua potestate. Quod autem attinet media, quæ ad perfectionem istam ducunt & conducunt, illa sunt vel interna, vel externa; & hæc rursus, Ecclesiastica, vel politica. Media interna semper administrantur à Spiritu sancto: media externa Ecclesiastica semper administrantur à piis pastoribus: media externa politica tum demum administrantur à magistratu, quando Deus Ecclesiæ dat huiusmodi nutritios. Itaque media illa non semper sunt in Ecclesia. 3. In hac ratione falsum assumitur; quasi scil. populus Dei bona conscientia principi infideli aut hæretico non possit esse subiectus: aut quasi Ecclesia Christi in hac vita non experiatur persecutionem à principibus. 4. Hic partim petitur principium, partim fallacia consequentis admittitur: cum neque Christus ista pactione Principes in Ecclesiam suam recipi iusserit; & longe aliud sit, omnia sua Christo & Ecclesiæ subiicere, idque vltro, & animo spontaneo: aliud, inuito alicui res suas eripere. 5. Aliud est, Ecclesiam verbo pascere, ac disciplina spirituali regere; aliud reges & principes in Ecclesia, aut ab Ecclesia alienos, regnis suis spoliare. Neque enim hoc Christus mandat, sed prius illud. Deinde similitudo ista nimis extenditur: quanquam si recte explicetur, extensio illa potest admitti; vt nempe pastores Ecclesiæ, oues suas conuenienti pabulo nutriant, lupos armis spiritualibus abigant & confodiant, arietes disciplina Ecclesiastica coerceant.

XV. *Antidotum ad exempla.* 1. Ozias rex non potestate aliqua temporali, sed tantum spirituali à sacerdote Azaria est coercitus. Et ipsius percussio fuit diuina, miraculosa, & extraordinaria, à Deo immissa ob πολυπραγμοσύνην. 2. Ioiada id fecit extraordinem; neque solus id fecit, sed ex optimatum, & totius populi consensu. Sunt, qui dicant, ipsum hoc fecisse, non vt sacerdotem, sed vt consiliarium regni. 3. Ambrosius non vsus est gladio corporali, sed spirituali. Nihil enim fecit, quod excederet censuras ecclesiasticas. Deinde Ambrosius fuit iudex Theodosij sed non in foro temporali: neque in foro conscientiæ interno, sed externo seu Ecclesiastico. Denique non coegit Theodosium ferre legem, sed fuit author ferēdi. 4. Diploma priuilegij istius Gregoriani, mera est fabula: vt probat *Chamierus tom. 2. l. 15. c. 13.* vbi vide. 5. In hoc & seqq. exemplis sunt meræ allegationes propriæ turpitudinis; quippe quæ factum duntaxat humanum, imo factum iniustum & tyrannicum continent, non autem ius aliquod diuinum, de quo solo nunc quærimus. Nam si Pontifices illi officij sui meminissent, nunquam his negotiis sese immiscuissent. Sed quia viderunt Imperatorum authoritatem pessundatam, impune ipsis fuit hæc talia perpetrare. 6. Romanus Pontifex neque solus, neque præcipuus est author trāslationis Imperij à Græcis ad Germanos. Nam Carolus M. partim iure belli, vniuersam pene Italiam, & quasdam alias occidentis prouincias, occupauit; partim vero à Senatu populoque Romano, & aliis Italiæ proceribus, testandæ gratitudinis, & obseruantiæ ergo, ad Imperij fastigium euectus, & à Leone III. Romæ solenniter inauguratus est. Deinde, etiamsi fortasse solius Papæ authoritate translatio illa Imperij facta fuisset: nullo tamen iure diuino defendi posset. Negamus itaque & factum, & ius. 7. Pontifex neq; solus, neque primarius fuit author sanctionis de Imperatore eligendo per septem Electores Germaniæ. Nam præcipui authores huius negotij fuerunt Imperator, Otho Tertius, & Principes Imperij: accedente tamen consensu Gregorij V.

XVI. *Antidotum quartæ classis.* 1. Exempla ista sunt propria V. T. & quædā etiam extraordinaria. Propria quidem sunt illa patriarcharū, qui fuerunt patresfamilias, prophetæ, reges, sacerdotes; quia tum nondum erat constituta politia Ecclesiæ. Deinde, Melchisedec & Moses fuerunt typi Christi. Tertio, Moses fuit sacerdos extraordinarius, h. e. ad breue tēpus, iussu diuino. Quarto, Heli fuit sacerdos & iudex, vnus inter tot iudices, tempore status turbati & declinationi proximi. Itaque hoc exemplum est singulare. Quarto, Maccabæorum tempore, & deinceps populus fuit turbatus in populo Dei. Quare hæc exempla male in consequentiam ab ordinariis ministris N. T. trahuntur. 2. Etsi hæ duæ potestates non sunt contrariæ: tamen reipsa distinctæ sunt, si spectes legem Dei ordinariam in N. T. & propriam Ecclesiæ Apostolicæ conditionem. 3. Pax & bellum sunt duo obiecta officij Principis: non item bona temporalia & spiritualia sunt obiecta pastoris Ecclesiæ. 5. Potest vnus rex regere plura regna; quia regere regna terrena est officium eius. Similiter potest vnus Episcopus regere plures Episcopatus; quia manet in terminis vocationis suæ. Sed vnus Episcopus non potest regere vnum Episcopatum, & vnum principatum; quia hæc est πολυπραγμοσύνη, prohibita & noxia. 6. Donatio Constantini M. prout in iure Canonico describitur, plane commentitia est. 7. Donationes Principum vere factæ non necessario Episcopis attribuunt immediatum & perpetuum vtriusque iurisdictionis exercitium. 8. Miseros esse illos Episcopos necessum est, qui sine Principatu seculari, neque hæreticos debellare, neque gradum suum in Ecclesia retinere possunt; cum Apostoli, & legitimi illorum successores absque illis præsidiis, & dignitatem suam conseruare, & hæreticos expugnare, & salutem Ecclesiæ longe lateque propagare potuerint.

FINIS LIBRI QVARTI.

LIBER QVINTVS

DE

IVRISDICTIONE ECCLESIÆ MILITANTIS. ECCLESIA Triumphante, vt & Falsa.

Caput Primum

An soli Papæ iurisdictio Ecclesiæ sit concessa immediate, reliquis Episcopis mediate per Papam?

I

RES sunt partes ministerii Ecclesiastici, doctrina verbi, dispensatio sacramentorum, & iurisdictio Ecclesiastica; de qua nunc erit nobis sermo. Duo autem constituimus vniuersæ disputationis huius capita: vnum, Cuinam iurisdictio Ecclesiastica competat; alterum, quot sint ipsius partes. Quod attinet ad primam quæstionem, concedit *Bellarminus lib. 4. de Pontifice Rom. cap. 22.* potestatem ordinis, & iurisdictionis interioris immediate à Deo habere omnes Episcopos, eque ac ipsum summum Pontificem; sed potestatem iurisdictionis exterioris à Papa immediate deriuari in Episcopos. Quam sententiam probat septem argumentis.

II. Et *primo* quidem ex figuris V. T. Nam *Num. 11.* legimus, quod cū Moses non posset solus regere totum populū, Deus iussit adesse LXX. Seniores, & auferens de spiritu Mosis dedit illis, vt vna cum Mose populum regerent. Ista vero ablatio Spiritus Mosis non significat diminutionem Spiritus in Mose (vt obseruat *Augustinus quæst. 18. in h. lib.*) quia tunc nihil profuisset Mosi habere adiutores, si propterea ipse debilior factus esset; sed deriuationem virtutis Seniorum à Mosis virtute. Voluit enim Deus ostendere, in Mose residere totam authoritatem, alios autem, si quam habent, à Mose habere. Constat autem, Pontificem in Ecclesia eum habere locum, quem habuit Moses in populo Iudæorum. *Resp. 1.* Multi sunt, qui ab Augustino dissentiunt, & putant Mosen propter ingratitudinem aliquid Spiritus amisisse. 2. Sensus verborum hic est. Deus non dicit, *Seponam de Spiritu tuo*; sed, *Seponam de Spiritu qui est super te*, id est, communicabo cum illis de eodem Spiritu, de quo ante tecum communicaui, non ergo minuitur donum Mosis sed de plenitudine illius Spiritus, de qua Moses hauserat, etiam in seniores illos se defusurum Deus pronuntiat. Eleganter itaque *Mariana super h. l.* adnotat, vocē Hebraicam אצל non tantū significare *auferre*, quomodo LXX. & Hieron. vertetunt; sed etiam *communicare, appropinquare*, vt ex vna lucerna accendūtur aliæ; & hoc secutus Chaldæus dixit, multiplicabo Spiritū tuū, dona tua, prophetiæ Spiritū cum illis cōmunicabo. Sic ille. Quia itaq; Spiritus Mosis fuit

fuit Spiritus Dei, nempe Spiritus gratiæ, dicit Deus, se accepturum de Spiritu Mosis, & illis de eo tantum admensurum, vt possent Mosi esse adiumento. Quare non à Mose, sed à Deo fuit LXX. istorum Seniorum authoritas: quia vt Mosi suum, ita & Senioribus suum dedit Spiritum. 3. Mystica illa significatio de Spiritu Mosis fictitia est; quia Pontifex nihil quidquam cum Mose hac in re commune habet. 4. Res illa fuit extraordinaria, & semel gesta. Itaque inepte inde extruitur res ordinaria, & perpetua. 5. Officium illud, ad quod vocati fuerunt illi LXX. erat ciuile. Perperam itaque accommodatur ad iurisdictionem Ecclesiasticam, & quidem externam. Non enim ad hanc, & ad officium ciuile requiruntur dona eadem.

III. *Secundo*, inquit Bellarminus, regimen Ecclesiasticum est monarchicum, ergo omnis authoritas est in vno, & ab illo in alios deriuatur. Sic enim se habent omnes monarchiæ. *Respond.* 1. Vt monarchia vera tantum respectu Christi in Ecclesia locum habet: ita & subordinatio, atque deriuatio illa se habet. 2. *Bellarminus d. l. c.* 23. probat, omnes Apostolos à Christo immediate accepisse iurisdictionem suam omnem. At vbi sunt multi iurisdictione æquales, ibi non est monarchia.

IV. *Tertio*, probatur ex illis quatuor similitudinibus, quibus vtitur *Cyprianus lib. de vnit. Eccles.* vbi sedem Petri comparat capiti, radici, fonti, soli. Nam in omni corpore virtus membrorum deriuatur à capite, in omni arbore virtus ramorum oritur ex radice, in omnibus riuis aqua fluit ex fonte, omnium denique radiorum solarium lux est à sole. *Resp.* Cyprianus ibi loquitur de vnitate Episcopatus, cuius à singulis pars tenetur. Intelligit autem Episcopatum non Petri, sed Christi, hoc est, ipsius monarchiam. Ab hoc enim Episcopatu, vt à fonte, reliquorum Episcopatuum authoritas oritur.

V. *Quarto*, probatur ex inæqualitate iurisdictionum. Nam si Deus immediate conferret Episcopis iurisdictionem, omnes Episcopi haberent æqualē iurisdictionem, sicut habent æqualiter ordinis potestatem. At modo vnus Episcopus habet vnum oppidum, alius centum oppida, alius multas prouincias; quia nempe ita placuit ei, qui iurisdictionem dedit, h. e. principi totius Ecclesiæ. *Resp.* 1. Iurisdictio propria Episcopi est peccata remittere, excommunicare, ordinare alios Episcopos, dispensare sacramenta, synodum conuocare si non sit magistratus Christianus, aut in officio cesset &c. Hæc autē iurisdictio æqualiter omnibus Episcopis inest, ex natura rei, hoc est, si spectetur officium. At ex conuentione, ordinis causa, constituuntur gradus, ita nempe vt aliæ partes iurisdictionis aliis demandētur: vt, ordinare ministros, superioribus; baptizare inferiorib. &c. prout commodum & decorum videtur. 2 Iurisdictio non fit inæqualis, formaliter, etiamsi ille magnum, iste paruum populum regit. quæ est inæqualitas accidentalis, profecta ab arbitrio Ecclesiæ.

VI. *Quinto*, si haberent Episcopi à Deo suam iurisdictionem, non posset Pontifex illam auferre, aut mutare. *Resp.* Quia partes quædam excellentiores iurisdictionis alijs tantum conceduntur; non mirum est, quod illi potestatē habent, partes quasdam iurisdictionis mutandi, aut auferendi. Sic v. g. pastor superior habet hanc iurisdictionem, vt possit inferiorem promouere ad locum superiorem, vel alium ex loco superiore detrudere. Cur vero habet hāc potestatem? Quia scil. ita constitutum est à synodo, vel presbyterio, vt sit vnus aliquis ordine primus, qui mutet, vel auferat iurisdictionem, prout videbitur ipsi expedire.

VII. *Sexto*, si iure diuino Episcopi habent suam iurisdictionem, ostendere debent aliquod verbum Dei, in quo hæc eorum iurisdictio fundetur. At nihil adferunt, nec adferre possunt Aduersarij, nisi verba Domini dicta ad Apostolos: illis autem verbis datur Apostolis amplissima iurisdictio in vniuersam Ecclesiam, quam certe non concedent Episcopis Aduersarij. *Resp.* 1. Testimonia Scripturæ iamiam recitabimus. 2. Apostoli non acceperunt iurisdictionem in vniuersam Ecclesiam (hæc enim est solius Christi) sed in Ecclesiam indefinite, tanquam Dd. œcumenici.

VIII. *Septimo*, accedant grauissima testimonia duorum veterum, sanctissimorumque Pontificum. *Innocentius I. in epist. ad Concilium Carthaginense*: A Petro, *inquit*, ipse Episcopatus, & tota authoritas nominis huius emersit. *Leo epist.* 89. Huius muneris sacramentum ita Dominus ad omnium Apostolorū officium voluit pertinere, vt in beatissimo Petro Apostolorum omniū summo principaliter collocaret, vt ab eo ipso quasi quodam capite dona sua velut in omne corpus diffunderet. *Resp.* 1. Sunt hæc testimonia è sinu. 2. Scriptura contrarium docet. Omnes enim Apostoli fuerunt pariter pares, vt ita dicam, ratione officij, & iurisdictionis. Imparitas fuit ratione ordinis, vocationis, donorum. Intellige ordinem externum & politicum. Nam si spectetur potestas ordinis, vt vulgo vocant, fuerunt æquales. 3. Hæc testimonia contradicunt Bellarmino, quando contendit, Apostolos à Christo omnem iurisdictionem suam accepisse. quæ quidē sententia vera est. Quod si omnes Apostoli fuerunt æquales, vnde illa Petri prærogatiua, apud Innocentium & Leonem?

IX. Probemus nunc contrarium, videlicet omnes Episcopos, siue ab Apostolis, siue ab Ecclesia vocatos, suam iurisdictionem habere a Christo. I. Apostoli suam iurisdictionem à Christo immediate habuerunt: vt Bellarm. recte probat ex illis Scripturis, *Ioh.* 20. Sicut Pater me misit, & ego vos mitto. *Act.* 1. vbi Matthias sorte diuinitus fuit electus, non vero ab Apostolis constitutus. Et Paulus *Gal.* 1. expresse docet, se authoritatem ac iurisdictionem suam habuisse à Christo. Denique, Apostoli à Christo solo sunt facti. *Luc.* 6. *Eph.* 4. Apostoli ergo à Christo iurisdictionem omnem acceperunt. At Episcopi succedunt Apostolis. Ergo Episcopi authoritatem & iurisdictionem suam habent ab eo, à quo Apostoli. nam successor authoritatem habet, à quo prædecessor. Probatur assumtio: quia Episcopi ita succedunt Apostolis, vt Papa Petro; vt est apud *Augustinum in psal.* 44. *& Cyprianum epist.* 42. *item in Concilio Florentino in instructione Armenicorum, & Concilio Tridentino sect.* 23. *c.* 4. Hinc patet, sententiam Bellarmini seipsam destruere. II. Scriptura docet, Episcopos à Spiritu sancto constitutos & datos esse Ecclesiæ, *Actor.* 20. 28. 1. *Cor.* 12. 28. 1. *Petr.* 5. *& Eph.* 4. 11. quem postremum locum Bellarm. allegat, vt probet Apostolos a Christo immediate esse constitutos. Quare cum ibidem dicatur, Christum dedisse etiam Pastores, vtique illi suam iurisdictionem ab ipso quoque acceperunt. Neque refert, quod Apostoli immediate, hi mediate illam habent. Id enim iurisdictionem, eiusque collationem principalē non mutat: quia perinde est, siue aliquis ab ipso Christo immediate, siue ab eodem per Ecclesiam eiusque ministerium accipiat iurisdictionem. III. Episcopi sunt œconomi Dei. At œconomus ab eo solum habet authoritatem, cuius est œconomus. E. IV. Paritas Apostolorum, & ratio successionis omnino exigit, vt omnes verbi ministri à solo Christo, vtpote S. ministerij authore, iurisdictionem suam non minus, quam ipsi Apostoli obtineant. V. Si Episcopi non habent suam authoritatem & iurisdictionem à Deo, quia ab hominibus ordinātur; tunc sequetur, nec Papam habere suam authoritatem & iurisdictionem à Deo; quia & ille ordinatur ab hominibus. At posterius dicūt esse falsum. E. & prius. VI. Si nullo vnquam tempore Christus vniuersæ Ecclesiæ iurisdictionem in vnum contulit, tum eam non potest habere Papa. Sed prius est. E. & posterius. Probatur prius: quia neque in prima institutione illud est factum: omnibus enim Apostolis æqualem dedit iurisdictionem, *Ioh.* 20. neque postea, quia tum procul dubio vnus aliquis eam exercuisset. At nihil tale legimus viuentib. Apostolis esse factum. VII. Si Episcopi à Pōtifice habent suā authoritatē & iurisdictionem; ergo mortuo Pontifice cessat Episcoporum authoritas. VIII. Ad ordinem Episcopatus exercendum necessaria est iurisdictio. E. Deus, qui confert ordinem, confert etiam iurisdictionē. IX. Summus Pontifex Episcopos vocat fratres, & collegas. Igitur ab vno communi Patre Deo, Ecclesiæ præficiuntur. X. Si debent omnes Episcopi à Pontifice accipere iurisdictionem, ergo plurimi Episcopi non fuerunt veri Episcopi. nec enim omnes Episcopos, præsertim in Asia, & Africa, creauit Romanus Pontifex. XI. Testimonia veterum id ipsum confirmant: quæ vide §. 13. *cu finem huius cap.*

X. Excipit Bellarminus, *ad argumentum* 1. magnum esse discrimen inter successionem in locum Petri, & aliorum Apostolorum: quod Romanus Pōtifex succedat Petro, nō vt Apostolo, sed vt Pastori ordinario totiʼ ecclesiæ; Episcopi autem non succedant proprie Apostolis, sed per quandam similitudinem & proportionem. Ratio prioris est; quia Apostoli fuerunt Dd. extraordinarij, qualibus nō succeditur. Ratio posterioris est; quia sicut Christo in terris viuente, primi sub Christo erant apostoli duodecim, deinde LXXII. discipuli: ita nunc primi sub Romano Pontifice sunt Episcopi, post eos Presbyteri &c. Ita vero succedere, & non aliter, Episcopos Apostolis, probatur. nam nullam habent partem veræ Apostolicæ authoritatis. Apostoli poterāt in toto terratū orbe prædicare, & fundare Ecclesias: poterant scribere libros canonicos: habuerunt donum linguarum & miraculorū: habuerunt iurisdictionē in vniuersam Ecclesiam. Nihil vero istorū est in Episcopis. Præterea non succeditur proprie nisi præcedenti. At simul fuerunt in Ecclesia apostoli, & Episcopi, vt patet de Timotheo, Tito, & aliis. Si igitur Episcopi apostolis succedunt, cui apostolo successit Titus, cui Timotheus. *Resp.* 1. Petrus nō fuit pastor ordinarius totius Ecclesiæ: quia solus Christus est œcumenicus Pōtifex & Pastor suæ ecclesiæ. 2. Vt reliqui apostoli, ita quoq; Petrus dicitur œcumenicus doctor ecclesiæ; quia scil. omnes illi sunt missi εἰς ὅλην οἰκουμένην, non vero aliquis ex ipsis præfectus est Ecclesiæ œcumenicæ. 3. Papa nō succedit Petro: tū quia Petrus non fuit Episcopus Romæ tum quia Pontifex secessit à doctrina Petri. 4. Quo pacto Pontifex succedit Petro, eodē Episcopi succedunt tum Petro, tū apostolis. Par enim est ratio omnium Episcoporū, siue sit ille Romanus, siue Alexandrinus &c. 5. Apostolis succeditur, non vt Apostolis, hoc est, vt ministris extraordinariis: sed vt Pastorib. Duob. enim illi modis considerantur: singulariter, & cōmuniter. Sic v. g. hoc est cōmune, *Ite, docete, baptizate*: istud proprium, *Signa vos sequentur.* 6. Apostolis succeditur; quatenus illi vocarunt & ordinarunt episcopos. 7. Non huic vel illi apostolo debuit succedere hic vel ille Episcopus: sed in apostolorum locum succedunt omnes Episcopi indefinite. 8. Apostoli certis locis præfecerunt certos Episcopos, & his alij successerunt.

XI. Ad locum *Act.* 20. & *Eph.* 4. Bellarm. excipit, episcopos cōstitutos esse à Spiritu sancto non immediate, sed mediate. Quia apostoli constituerunt episcopos. Deinde, *Eph.* 4. exprimitur generalis ordo Ecclesiæ, qui sine dubio de iure diuino est. Deus enim est, qui instituit, vt in Ecclesia essent apostoli, Pastores &c. etsi non omnib. immediate authoritatē ipse dederit. *Resp.* 1. Satis nobis est, q̄ Bellarm. hoc loco concedit, Episcopos constitutos esse a Spiritu sancto, & Christo. Neq; enim refert, an sint cōstituti immediate, vel mediate. 2. Hac quoq; ratione Papa est constitutus, videl. mediate. 3. Probe notāda sunt illa Bellarmini verba *c. 25. h. l.* Romanus Pontifex succedit Petro, non vt apostolo, sed vt ordinario totius Ecclesiæ pastori; & ideo ab illo habet Romanus Pontifex iurisdictionē, à quo habuit Petrus. Eadē prorsus ratione nos dicimus: episcopi succedunt apostolis, non vt apostolis, sed vt Pastoribus; & ideo ab illo habent Episcopi iurisdictionem, à quo habuerunt apostoli.

XII. *Ad rationem* 7. excipit Bellarminus, Episcopalē iurisdictionem semel collatam, non amitti moriente, qui dedit, sed moriente, qui accepit, aut auferente, qui potest auferre. *ad* 8. Deum conferre vtrumque, ordinē & iurisdictionē; illum immediate, hāc mediate; quia potestas ordinis requirit characterē, & gratiam, quam solus Deus potest efficere; at iurisdictio requirit solum superioris voluntatē. *ad* 9. Pōtificē vocare Episcopos, suos fratres ratione ordinis Episcopalis, in quo sunt æquales; & ratione iurisdictionis, qua assumuntur à Pontifice ad suum ipsius onus sustentandū. *ad* 10. non esse opus, vt Pontifex creet Episcopos immediate, sed satis esse, si mediate, id est, per Patriarchas, & Archiepiscopos. Itaque initio Petrus constituit Patriarcham Alexandrinum, & Antiochenum, qui à Pontifice authoritate accepta toti fere Asiæ, & Africæ præerant, & Archiepiscopos creare poterant, qui postea crearent Episcopos. *Resp.* 1. Si Episcopi omnem suam iurisdictionem habent à Pontifice, sane mortuo Pontifice perit fundamentum iurisdictionis: sicut moriente rege expirat authoritas vicarij. Deinde, Episcopalis iurisdictio semel collata non amittitur, nisi vel vitio & abusu, vel morte illius qui accepit: quia nempe is, qui accepit, est minister Christi. Quamdiu itaque manet minister Christi, retinet illam iurisdictionem. 2. Potestas ordinis non requirit characterem aliquem, sed gratiam gratis datam & vocationē: quæ vtraq; est à Deo, illa immediate, vel mediate; hæc ferme nunc temporis mediate. Deinde, iurisdictio illa, de qua diximus pendere à cōuentione Ecclesiasticorū, requirit solū superioris voluntatē: vt quando ita conuenit inter Pastores, vt vnus aliquis reliquis præeat, eosque ordinet, in officio cōtineat, è loco inferiori ad superiorē promoueat. 3. Omnes Episcopi sunt pares, ratione officij. Nullam Episcopus Rom. allegare hic potest prærogatiuam. 4. Falsum est, patriarchas orientales à Pontifice Rom. accepisse suam authoritatem.

XIII. Solent & nostri suā sententiā cōfirmare testimoniis Patrū. Nā *Ignatius epist. ad Smyrnēses* ait, laicos subesse diaconis, diaconos presbyteris, presbyteros Episcopo, Episcopum Christo. *Et ibidem* ait, In Ecclesia nemo maior est Episcopo. *Dionysius cap. 6. de hierarch. Eccles.* dicit, Episcoporum hierar-

chiam

etiam immediate terminari in Iesum, sicut inferiores ordines Presbyterorum, Diaconorum, & aliorum terminantur in Episcopum. *Cyprianus lib.* 3. *epist.* 9. dicit, Episcopos à Christo fieri, à quo Apostoli creati sunt: Diaconos autem ab Apostolis, non à Christo esse institutos. *Hieronymus epist. ad Euagrium* ait, Episcopos esse eiusdem meriti, & Sacerdotij. *Bernhardus lib.* 3. *de consideratione*: Erras, *inquit*, si vt summam, ita & solam à Deo institutam æstimas vestram Apostolicam potestatem. Vide etiam *Hieron. in Matth.* 23. *c.* & *ad Titum* 1. *Augustinum epist.* 119. & *alibi passim*. Ex quibus perspicuum euadit, Patres fictitiam illam Pontificis Romani monarchiam, & quæ inde pendet, subordinationem Episcoporum, minime agnoscere; verum vti ordinem, ita & iurisdictionem omnem, à solo Christo manare docere: & ius eligendi ministros, vti & deponendi, non vni alicui Pontifici, sed toti Ecclesiæ, seu Presbyterio Ecclesiam repræsentanti, adscribere.

XIV. Bellarminus quædam ex his testimonijs ita eludit, vt dicat *Dionysium* loqui de ordine Episcoporum, non de iurisdictione: *Cyprianum* hoc velle, ordinem Episcoporum à Christo ipso institutum esse, Diaconorum vero ab Apostolis excogitatum esse: denique *Bernhardum* loqui eo modo, quo loquitur Paulus *Rom.* 13. cum ait. Non est potestas, nisi à Deo. Sed logi sunt. Nam 1. Dionysius simpliciter dicit, Episcoporum hierarchiam terminari immediate in Iesum: scilicet ita, vt non ab hominibus, sed à Iesu habeant omnem suam perfectionem, ratione nempe ordinis & iurisdictionis. Ideo enim *d. lib.* ait, Iesum esse omnis hierarchiæ, tum sanctitatis, tum diuinæ actionis principium. *Et rursus*: Iesus est omnium hierarchiarum author atq; perfectio. 2. Cyprianus *d. l. epist.* 65. ait: Episcopos & præpositos Dominus elegit. *Et mox*: Deus Episcopos facit. 3. Bernhardus refutat illos, qui prærogatiuam sedis Apostolicæ allegant. quo quæso argumento? quia illa non est sola instituta à Deo q. d. hoc enim ipsi est commune cum alijs ecclesijs. Quare nos concludamus hanc controuersiam duobus illis testimonijs Hieronymi: qui *epist. ad Euagrium* de Episcopis ait, Omnes sunt successores Apostolorum. Et *epist. ad Heliodor.* dicit, Episcopos stare loco Pauli, & tenere gradum Petri: Quare vero hoc? Quia potestas clauium omnibus Episcopis à Christo immediate est concessa. Ista autem potestas est tum ordinis, tum iurisdictionis. Est enim potestas clauium duplex; doctrinæ, & disciplinæ. Memineris autem coronidis loco, vtrumque illud recte dici, Episcopos, id est, omnes pastores habere iurisdictionem suam immediate à Christo, & quosdam habere illam mediate. Nam prior propositio collectiue intelligitur, quia Christus potestatem illam toti Ecclesiæ, seu vniuersis ipsius ministris contulit immediate, toti, inquam corpori. Sed quidam ex illis ministris vocati sunt ab ipso Christo immediate, quidam mediate. Ibi sunt Apostoli, hic ipsorum successores. Illis delata est iurisdictio, absque hominum ministerio; his defertur, mediante hominum ministerio. Itaque falsum est, iurisdictionem ecclesiasticam soli Pontifici Romano esse collatam à Christo immediate. ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

CAPVT II.

Quænam sit potestas Ecclesiæ in iure condendo?

I. IVrisdictionis Ecclesiasticæ partes duæ sunt; quarum altera consistit in potestate iuris condendi; altera versatur in administratione disciplinæ Ecclesiasticæ. Quod attinet *ad potestatem iuris condendi* negamus ecclesiam, Concilia, Papam, vel Episcopos, sua authoritate posse leges ferre, quæ in conscientia obligent. Fatemur autem posse Episc. & Christianos magistratus leges in ecclesia constituere, quæ ad decorum & εὐταξίαν spectent; & eas quidem omnino esse obseruandas, sed aliter quam illas leges, quas Deus præscribit; non vt his conscientia implicetur, nisi solum propter scandalum, & contemtum legitimę authoritatis: alias res ipsas esse medij generis. Si ergo contemtus appareat, aut scandalum, aut vtrumque, tum peccare illos dicimus, qui has leges violant: sed negamus has leges conscientiam attingere, vt si absit scandalum, & contemtus superiorum, peccet contra Deum, qui aliter fecerit.

II. Tota itaque iuris condendi potestas, quam habet Ecclesia, & quã exercet vel in Concilio, vel in Presbyterio, est occupata circa ceremonias Ecclesiasticas; quas reuocamus ad quatuor capita. Sunt enim hæ necessariæ, & omnium Christianorum communes ceremoniæ: Sanctificationes locorum, in quibus verbum Dei publice promulgetur, & sacramenta administrentur: sanctificatio temporum, quibus populus Christi conueniat: certa administratio verbi, & sacramentorum: denique cura pauperum, quæ constat sacris oblationibus, & earum distributionibus.

III. Et primo quidem *certa oportet Christianos habere loca*, sacris cœtibus deputata: quæ nullis alijs vsibus, nisi summa cogat necessitas, debent patere. Quod Dominus nos admodum grauiter docuit *Matth.* 21. cum templo eiecit, qui tamen nonnisi hostiarum mercatum in eo instituerant, quo copiam facerent omnibus sacrificandi; & mensas numulariorum, quibus peregrini item adiuuabantur ad faciendum sacrificia, & offerenda munera. Sed nec vas vllum patiebatur per templum deferri, *Marc.* 11. Quamobrem priscæ ecclesiæ, templa semper clausa tenuerunt, quando nullum in eis publica religionis actio exhibebatur; nisi aliud postulasset aliqua Christiani populi necessitas. Quinetiam sacrum cleri ordinem Ostiariorum in hunc vsum instituerunt. Horum enim munus erat, temporibus quibus sacra peragebantur, cauere, ne vel indigni se sacro cœtui admiscerent: neue quisquã aliquid non consentaneum religioni Christi, in cœtu sacro faceret. Hi post publice administratam Euangelij doctrinam, priusquam sacra Domini cœna inciperet administrari, primum Catechumenos, deinde & pœnitentiam agentes, per diaconum iussos discedere, templis educebant, eaq;, dum mysteria peragerentur, claudebant. Hæc testata legimus, partim in adhortatione Episcoporum ad Ostiarios, in eorum ordinatione: partim apud *Chrysostomum homil.* 18. & 24. *in Matt.* & *homil.* 18. *in* 2. *ad Corinth.* & multis alijs locis. Quibus itaque curæ est, vt Christi regnum apud se vigeat; hos certe necesse est probe perpendere, ædes huiusmodi, religiosis & sacris Christi cœtibus consecratas, vocari in Scripturis domus Dei, & domus orationis: atque hinc agnoscere, quam horrendam ij faciant diuinæ maiestati contumeliam, qui loca illa sancta non sanctificant, sed profanant deambulando, garriendo, & alijs indignis modis, siue inter cultus diuini administrationem, siue extra illam hoc faciant.

IV. Altera communis Christianorum ceremonia est, vt sicut certa loca, ita etiam *certa tempora Christianis cœtibus* sanctificent. Est quidem Dominus celebrandus a nobis, & inuocandus omni tempore, sicut etiam in omni loco dominationis eius, *Psalm.* 34. & 103. sed quoniam hoc, fidelium cœtu coacto, & maiore subinde religione faciendum est, visum est Domino, vt ad hanc rem haberent fideles eius quædam singulariter consecrata, sicut loca, ita & tempora. Proinde in V. T. consecrauit vnum singulis septimanis diem, quo ipsius cultui singulariter vacarent. Præter duo etiam sacra, quæ mane & vesperi voluit exhiberi, alios dies festos instituit. Quibus omnibus è medio sublatis, vel à Christo, vel ab Apostolis, Dominicus dies est substitutus. Quod institutum priscæ Ecclesiæ religiosissime obseruarunt. Constantinus quoque Imperator illud grauissima authoritate sanciuit, vt testis est *Eusebius orat.* 4. *de illius vita*. Quem in eo & alij Impp. secuti sunt; Theodosius, Valentinianus, Arcadius, Leo, & Antoninus; à quibus seuerissimis prohibitum est pœnis, exhibere hoc die spectacula, aut voluptatibus dare operam: vt in eorum legibus videre est, quæ habentur in Codice de ferijs. Quod autem primum septimanæ diem potiuş, quam septimum Apostoli religiosis actionibus dedicarunt, duæ causæ adferuntur. 1. quod eo testari voluerunt, Christianos non teneri pædagogia Mosis. 2. vt memoriam resurrectionis Christi, eo die factæ, hoc modo celebrarent. Dominicis diebus adiecta sunt postea & alia quædam festa: vt festum Paschæ, Pentecostes, Natalis Domini, Epiphaniorum, obseruationem Quadragesimæ. Quin & memorijs martyrum dies certi passim in Ecclesijs deputati sunt: & singulis quoque septimanis veteres, quarta & sexta septimanæ, conuentus sacros & ieiunia celebrarunt. Idem fecerunt, quoties singularis aliqua Ecclesiam vel premebat necessitas, vel recreabat Dei beneficentia: aut solicitam tenebat institutum aliquod magni momenti. Eamque ceremoniam vel pij Principes indicebant, vel Episcopi. Quoniam autem in indicendo sacras ferias, id vnum spectandum sit, vt Christi populus in religione melius instituatur, & ad omnem pietatem amplius inflammetur; elaborandum inprimis erit, vt Dominici diei religio solide reuocetur, & obtineat. Consentaneum tamen est nostræ pietati, & alias certas ferias memorijs sanctificare præcipuorum operum Dei, quibus nostram perfecit redemtionem? vt diem Natiuitatis eius, Circumcisionis Epiphaniorum, Supplicij siue Passionis, Resurrectionis, Ascensionis, & Pentecostes. Sed non tam curandum est, quam multæ sacræ feriæ instituantur; quam vt Domino, quæcunque fuerint institutæ, vere sanctificentur. Quadragesimæ obseruantiam quod attinet, sunt qui ab Apostolis institutam credunt: sunt qui existiment postea introductam. Illud autem ex scriptis veterum est manifestum, eam obseruantiam non omnes ecclesias pariter seruasse, sed alias vnum duntaxat diem ante Pascha, alias septem, alias plures, alias pauciores ieiunasse. Quas Ecclesias tamen, aliæ quæ Quadragesimam solidam obseruabant, ob id non condemnarunt: cum nec ex suis hominib. quenquam ad ieiunandum compulerunt, sed pijs tm exhortationib. inuitarũt. Singulis quoq; septimanis vno die, aliæ quinto, aliæ septimo, ieiuuiũ remiserunt. Cæteris quidẽ dieb. ad nonam diei horam, h. e. sub vesperam, verbũ Dei, & sacramenta administrabant: post quæ sacra, ij qui ieiunabant, cibum primum sumebant. Interim tamen consolabantur S. Patres, & laudabant etiam eos, qui cum propter corporis imbecillitatem cibum antea sumerent, nihilominus ad sacrum cœtum venirent, & verbum Dei audirent. Antichristianum itaque est, ieiunium Christianis, tanquam ad salutem per se necessarium indicere. Dominus enim, & Apostoli, quanquam ieiunij ceremoniam magnopere commendarunt: liberam tamen eius obseruationem Christianis reliquerunt: sicut nec pie præstari ieiunium potest, nisi vltroneo Spiritu suscipiatur. Quare Antichristus Romanus ceremonias illas veterum, pio consilio institutas, reuera conuertit ad contumeliam Dei: quando ieiunia ad salutem necessaria, immo meritoria esse prædicat, & non veram rationem ieiuniorum præscribit, sed potius Deo illudere videtur, dum ieiunium non-ieiunium celebrat. Nos itaque imitemur priscos ecclesiarum Dd. qui quanquam pium, non superstitiosum ieiunium, etiam die Dominico fieri posse probarent: tamen ne quid eo Manichæorum viderentur deferre amentiæ, ieiunare die Dominico, vt rem scandali, vetuerunt. Imitati sunt hac in re Apostolos, qui ne viderentur aliquid cum Iudæis congruere, qui sabbathi Mosaici necessitatem vrgebant, ob id non septimum, sed primum ad rem hanc deputarunt. Quanquam ex appellatione huius diei videtur colligi, ipsum à Christo esse institutum. Etenim vt S. cœna appellatur δεῖπνον κυριακόν, 1. *Corinth.* 11. quia nempe à Christo est instituta: ita videri queat ἡμέρα κυριακὴ *Apoc.* 1. dici, quæ a Domino Iesu est præcepta. Sed vt redeam ad propositum. Si Apostoli & prisci Patres noluerunt aliquid commune habere cum Iudæis & Manichæis: quanto iam magis nos decet defugere speciem omnem consensus cum Antichristis, vt in cæteris rebus, ita etiam in delectu ciborum, & dierum discrimine.

V. Tertia communis Christianorum omnium ceremonia, est *sacrarum in sanctis Christi cœtibus actionum*, vt administrationis verbi & sacramentorum, & disciplinæ Christi, precum & psalmorum, *eiusmodi ratio & moderatio*, vt illæ cuique populo religiose, decenter, & ordine, ad veramque fidei ædificationem exhibeantur, & administrentur. Qua in re ecclesijs Christi sua quoque est permittenda libertas, quo vnaquæque eum præfiniat modum, & rationem, sacrarum lectionum, interpretationum Scripturarum, Catechismi, administrationis sacramentorum, precum, & psalmorum; item publicæ peccantium reprehensionis, ad agendam pœnitentiam ligationis, atque eorum qui agendo pœnitentiam ecclesijs satisfecerunt, reconciliationis, quam possit quælibet ecclesia considere suis populis maxime eo conducturam, vt ex his actionibus ad veram viuamque pœnitentiam commoueantur, & in fide Christi confirmentur, atque prouehantur. Quæ tamen in eadem gente vel regno ecclesiæ sunt, cum ibi hominum ingenia non tantopere varient, non pulchrum modo, verum ad augendam sacrorum Christi existimationem, plerisque admodum commodum est, vt quantam possint, in his rebus obseruent conformitatem.

VI. Quarta communis omnium ecclesiarum ceremonia, & regni Christi propria, est *procuratio pauperum, & egenorum*. Diserte enim vetuit Dominus, ne quem populus suus apud se pateretur egere, *Deut.* 15. Quod ea religione, prima Christi ecclesia Hierosolymis obseruauit, vt ex collatis

in commune à fratribus eleemosynis, vnicuique tribueret, quantum cuique ad bene pieque viuendum opus esset : adeo vt nemo omnino apud illos egens reperiretur, *Act.*2.*&*4. Vtque hæc pauperum curatio rectius perficeretur, præfecerunt ei Apostoli, Ecclesiæ totius suffragio, adhibitis quoque precibus, & impositione manuum, viros septem, probatos omnium bonorum testimonio, *Act.* 6. Quam religionem Ecclesiæ vsque ad inuectam illis per Antichristos dissipationem, per quam sancte obseruarunt: & administros huius rei, quos etiam sacra ordinatione ad munus hoc initiauerunt, ecclesiarum Diaconos vocauerunt, more & nomine Apostolico. Hi quanquam adesse etiam Presbyteris debebant, & ministrare in sacramentorum dispensatione, conseruandaque & exercenda Christi disciplina: tamen hoc præcipuum eorum munus erat, vt egenos Christi in Ecclesijs omnes haberent conscriptos, & cuiusque vitam & mores exploratos, atque ex communibus fidelium oblationibus euique darent, quantum cuique ad vitam recte & pie degendam sufficeret. Qui enim, cum possunt, quærere sua industria & laboribus vitæ necessaria detrectant ij Ecclesia exterminandi sunt atque republica. Qui enim non laborat, non manducet, inquit Apostolus. 1. *Thess.* 3. Quapropter, quicunque de republica vnquam sapienter scripserunt, mendicos non ferendos esse in rep. censuerunt. Qua de re extat etiam in Codice Iustiniani, lex Valentiniani de mendicantibus validis.

VII. Et hæ quidem sunt ceremoniæ communes omnium ecclesiarum, circa quas occupatur potestas iuris condendi in Ecclesia : quam ideo docti quidam viri appellant disciplinam ceremoniarum, cui opponunt disciplinam vitæ siue morum, & pœnitentiæ. Quæ quidem methodus facile cum nostra conciliari potest. Sed iam redeamus ad quæstionem, quæ hoc loco inter nos & Papistas agitatur. Aiunt illi, Romanum Pontificem esse in tota Ecclesia verum Principem, qui possit sua authoritate leges ferre, quæ in conscientia obligent : ideoque leges Pontificis ad conscientiam pertinere, vt omitti non possint sine violatione conscientiæ : denique eundem Pontificem habere potestatem coactiuam, qua possit iudicare, & punire transgressores: vt *Bellarminus* disputat *lib.* 4. *de Pontif. cap.*15. *&* *seqq.* Nos, etsi concedimus, legitimos Ecclesiæ pastores, siue potius ipsas Ecclesias, potestatem magnam & amplam habere, puta potestatem promulgandi verbũ Dei, administrandi sacramenta de rebus externis siue ritibus adiaphoris aliquid constituendi, peccatores pœnitentes absoluendi, impœnitentes vero ligandi, hoc est, vel excommunicandi, vel à S. cœna suspendendi, quam potestatem omnem Christus ecclesiæ suæ dedit: etsi, inquam, hoc omne concedimus; tamen nouas aliquas leges, vere & proprie dictas, in que conscientia vere obligantes, siue necessario ad fidem, vel vitam Christianam pertinentes, ab Episcopis vllo diuino iure constitui posse; aut denique maiorem hac in parte Romani Pontificis, quam aliorum Episcoporum, authoritatem esse; hoc demum illud est, quod constanter pernegamus.

VIII. Hanc nostram thesin sequentibus argumentis, numero XVI. confirmamus. I. Christus mandat Apostolis suis *Matth.*28.20. vt doceant homines seruare omnia, quæ mandauit ipsis. Non itaque hominum mandata in ecclesia possunt obligare conscientiam nostram. II. Iudæis non licuit addere quidquam ad Legem & Scripturam Vet. Testam. *Deut.* 4.2.*&* 12.*vers. vltim.* E multo minus licet Christianis ad N. T. addere: quippe quod veteri longe est perfectius. III. Solus Deus est iudex, legifer, & rex noster, *Esa.* 33.22. *Iac.* 4.12. Itaque nullus Episcopus est legislator noster perinde vt nullus est rex noster. IV. Deus improbat omnem cultum, qui in mandatis hominum consistit, *Esa.*29.*ver.*13.14. *Matth.*15.9. *Marc.*7.7. Ergo cum nulla mandata hominum habere debeant opinionem religiosi cultus, sequitur nullis hominum mandatis obstringi conscientias hominum. V. Adepti sumus in Christo libertatem, 2.*Corinth.*3.17. *Gal.*4.*v. vltim. cap.*5.1. E. debemus illam retinere & defendere. VI. Deus voluit nos esse liberos à ceremonijs Iudaicis, & alijs positiuis V. T. legibus, *Act.*15.10. Ergo multo magis à ceremonijs & traditionibus Pontificijs. VII. Exempla habemus eorum, qui Deum voluerunt colere inuentionibus cerebri sui, sed hac ratione Deum offenderunt, & à Deo fuerunt reiecti aut puniti. Nam Achas rex, & Vrias Pontifex, qui nouum altare erexerunt, & in templo Hierosolymitano collocarunt; quod Deo displicuit, 2.*Reg.*16. Illi, quos transtulit rex Assyriorum de Babylone in Samariam, à feris dilaniati sunt, quod Deum nouis suis ceremonijs colerent, 2.*Reg.*17. Manasse in eo præcipue peccasse legitur, 2.*Reg.*21.*v.*3.5. quod in templo extruxit aras, quas Dominus non præceperat. VIII. 1. Apost. *Cor.*7.23. vetat nos seruos fieri hominum, quod pretio redemti sumus. Itaque palam docet, nos liberrimos esse, & nullius, præterquam vnius Dei legibus obstringi, quoad conscientiam. IX. Conscientia ad solius Dei forum pertinet. E. homines non possunt iurisdictionem in conscientiam exercere. Atque hæc etiam causa est, quod nullus homo potest quenquam ad inferos damnare. Vnde aliud argumentum nascitur, hoc modo. Homo non potest quenquam ad inferos damnare : quia hoc potest solus Deus, qui habet dominium in conscientiam : non ergo quenquam alligare potest ad legem seruandam sub pœna mortis æternæ. Nemo enim obligat ad pœnam, q̃ non potest inferre. Si ergo nullus homo potest pœnam infligere conscientijs propter violationem aliquarum legum, sequitur nullum hominem posse conscientijs aliquas leges præscribere. X. Si humanæ leges obligant in foro conscientiæ ad pœnam mortis æternæ, tum leges humanæ non minus solicite sunt obseruandæ, quam diuinæ; imo nihil interest inter diuinas, & humanas. Sed hoc est falsum. E. & illud. Consequentia patet; quia si legum humanarum transgressio æque trahit secum pœnam mortis æternæ, atque diuinarum, æque omnino tenemur illis parere atque his. Assumtio probatur: quia impium est, leges diuinas & humanas æquare; ita vt recte dixerit *Hieronymus in Epitaph. Fabiolæ epist.* 30. Aliæ sunt Cæsarum, aliæ Christi leges: aliud Papinianus, aliud Paulus præcipit. XI. Qui leges conscientijs præscribunt, ij dominatum & iurisdictionem in conscientias habent. Nam leges præscribere, est dominatum habere. At nullus Episcopus habet dominatum in conscientiam. 1.*Pet.*5.3. 2.*Cor.* 1. *vers. vltim.* Apostoli non erant domini fidei: ergo nec conscientiæ. Multo itaque minus Episcopi. Nimirum, qui conscientiam nouis decretis vt necessarijs ad salutem onerant, ij domini fidei fiunt: cogunt enim credere aliquid esse necessarium, quod Dominus necessarium non fecit, & subinde fidem huc atque illuc flectunt, prout ipsi voluerint. XII. Apostolus 1. *Tim.*4.8. docet pietatem in externis ceremonijs non consistere. Ergo superstitiosum est, cultum diuinum in ijs ponere, illasque præscribere tanquam necessarias ad salutem. XIII. Potestas inferior non potest imponere legem in iudicio potestatis superioris; quia nullum ius in eam habet. At iudicium conscientiæ est diuinum, & conscientiæ forum ad supremam potestatem pertinet, nempe ipsius Dei. Ergo homo non potest in eo iudicio legem imponere. XIV. Summi etiam Sacerdotes non raro leges quasdam impias, & verbo Dei contrarias tulerunt, 2.*Reg.*16.*&*17. *Matth.*15.*&*23. *Iohan.*9.*&*11. & alibi passim. E. nostris idem accidere potest. XV. Apostoli sua ipsorum authoritate non tulerunt leges vniuersales, & perpetuas: sed consilia sua à præceptis Domini manifeste distinxerunt: immo quæ in rebus adiaphoris ad tempus ordinauerant, ea nonnunquam, causis ac circumstantijs mutatis, sensim aboleri passi sunt. 1. *Cor.*7.*&*11.*&*14. *Act.*15.*&*21. E. multo minus Papa hanc authoritatem sibi arrogare debebat. XVI. Patres pro hac conscientiæ libertate, aduersus seruilem illam ecclesiæ subiectionem, ac spiritualem præsulum tyrannidem hinc inde pugnant. Sic enim *Iustinus Martyr. in dialog. cum Tryphone* ait: Αἰώνιος ἡμῖν νομος καὶ τελευταῖος ὁ χριστὸς ἐδόθη, καὶ ἡ διαθήκη πιστή, μεθ' ἣν οὐ νόμος, οὐ προσταγμα, οὐκ ἐντολὴ id est, Christus nobis datus est lex æterna & vltima. & fœdus fidele, post quod nulla lex, nullum mandatum, nullum præceptum. *Origenes comment. in Matth.*20 *homil.* 12. de Episcoporum iurisdictione loquens ait, Principatum eorum in dilectione subiectorum debere esse positum, non in timore corporali. *Chrysostomus* περὶ ἱερωσύνης *l.*2.*c.*3. ait, pastorem pecudum posse ouem ægram vincire, à pabulo arcere, vrere, secare; sed Episcopum, pastorem hominum, id neque posse, neque debere facere. Ipsius enim esse, non βιάζειν *vi cogere*, sed πείθειν, *persuadere.* Ergo ecclesia non habet potestatem coactiuam. *Idem in Matth. homil.*52. ait, Pharisæos fuisse ceu legumlatores. Itaque hoc non conuenit Christianis Episcopis. *Bernhardus de consid. lib.*1. ait : Stetisse lego iudicandos Apostolos, sedisse iudicantes non lego. *Basilius serm. de fide* scribit, fidelis ministri proprium esse, vt quod in conseruos dispensandum (οἰκονομῆσαι) ab optimo Domino concreditum habet; hoc illis seruet purum & sincerum. E. ministrorum non est nouas leges præscribere: quia nempe sunt œconomi. At œconomus non potest leges nouas præscribere familiæ, sed patrisfamilias leges conseruare, & iuxta eas omnia facere debet. *Augustinus contra Faust. l.*22.*c.*27. peccatum definit factum, dictum, vel concupitum aliquid contra legem æternam. Et *Ambrosius lib. de paradiso cap.* 8. similiter, quid est peccatum, nisi præuaricatio legis diuinæ, & cœlestium inobedientia præceptorum ? Quam definitionem omnes Scholastici probant. Quare si vera est hæc definitio, transgressio legis humanæ in se, & per se peccatum non est. *Thomas* 12. *quæst.* 91. *art.*4.*&* *quæst.*100. *art.*9. docet, leges humanas se extendere tantum ad actus exteriores. Et 12. *quæst.*96. *art.*4. ait, leges humanas iustas habere vim obligandi in foro conscientiæ, à lege æterna, à qua deriuantur. Itaque non ex se. *Augustinus Anconitanus de potest. Ecclesiast. quæst.*44. *art.*3. ait : In foro conscientiæ homo tenetur parere soli Deo. Celebre quoque est illud *Maximiliani I. Imp.* eos arcem cœli inuadere, qui volunt dominari conscientijs hominum. Et illud *Stephani Bathorei regis Poloniæ* : Tria sunt homini impossibilia; creare aliquid ex nihilo, prædicere futura, & dominari conscientiæ.

IX. Hæc argumenta memoriæ causa possunt reuocari ad 7. classes. *In prima classe* sunt argumenta à natura & perfectione Scripturæ sacræ; quæ non patitur sibi assui mantissam mandatorum humanorum, quod omnia ipsius mandata sint diuina, perfecta, omni exceptione maiora. *In secunda classe* sunt argumenta à natura Dei; qui solus est legifer noster; & ad ipsius solius forum pertinet conscientia. *In tertia classe* sunt argumenta à natura conscientiæ; quæ nec vere & spiritualiter, nisi verbi Dei, eiusque authoritate, cogi potest: nec hominum pœnis subiacet. *In quarta classe* sunt argumenta à praxi ecclesiæ veræ; quæ nunquam hoc sibi arrogauit. *In quinta classe* sunt argumenta à priuilegijs Christianorum; qui sunt liberi à iugo mandatorum cum verbo Dei pugnantium. *In sexta classe* sunt argumenta à natura hominum, qui errare possunt in suis mandatis; & à natura mandatorum humanorum, quæ in religionis negotio non placent Deo. *In septima classe* sunt testimonia varia.

X. Exceptionibus Bellarmini iam occurrere nos oportet. Illæ autem sunt hoc ordine, *lib.*4. *de Pontifice, cap.*17.1. In ijs, quæ mandauit Dominus, illud etiam est, vt seruentur præcepta prælatorum. Dominus enim ait: *Qui vos audit, me audit.* 2. Scriptura non prohibet additionem præcepti ad præceptum (quia subinde varia præcepta à Deo fuerunt addita) sed additionem ad opus præceptum. Deinde, prohibetur additio corrumpens, non vero perficiens. Tertio, prohibetur additio legum contrariarum. Quarto, non est eadem ratio V. & N. T. Nam quia lex V. T. fuit data vni tantum populo, & ad certum tempus, nempe vsque ad Christi aduentum, potuit facile determinare omnia in speciali. At lex Euangelica datur toti mundo, id est, diuersissimarum nationum populis, & duratura est vsque ad finem mundi. Itaque Deo melius esse iudicauit, si in Euangelio traderet communissimas leges, & speciales relinqueret constituendas, & promulgandas Apostolis & eorum successoribus. 3. Solus Deus est legislator primarius : Pontifex, secundarius. 4. Deus reijcit mandata hominum, hoc est, quæ omnino sunt humana, vt nec Deo iubente, nec inspirante, nec eius authoritate vllo modo constituta sint, eoque sint vel contraria diuinis mandatis, vel vana & prorsus inutilia. Sed mandata Pontificis & Ecclesiæ hoc modo non sunt humana. 5. Libertas Christiana non consistit in liberatione ab obedientia prælatorum sed in liberatione à seruitute peccati, legis moralis, & legum Mosaicarum tum ceremonialium, tum iudicialium. 6. Sumus liberati a ceremonijs Mosaicis, quia illæ erant figuræ rerum futurarum: & à legibus forensibus Mosaicis, quia illæ pertinebant ad politiam istius populi. Sed hinc non sequitur, nos debere nullas habere leges politicas, & Ecclesiasticas. Neque verum est leges Pontificias & numero, & grauitate superare leges Mosaicas. Nam leges Pontificiæ, absolute impositæ omnibus Christianis, vix inueniuntur aliæ quam quatuor, nimirum, de seruandis festis, & de seruandis ieiunijs, de Confessione singulis annis semel facienda, & de sacra communione habenda in Paschate. Et quod attinet ad grauitatem, nulla est ex quatuor istis legibus, quæ non sit potius determinatio iuris diuini, quam noua lex penitus. 7. Achaz, Manasse, & Babylonij non peccarunt in eo, quod ceremonias instituerint à Deo non præceptas, sed quod polluerunt se idolatria. 8. Paulus eo loco præcipit, ne seruiamus hominibus, præcipue propter homines, sed propter Deum, ita vt magis Deo in hominibus, quam ipsis hominibus seruiamus. 9. Conscientia pertinet ad forum solius Dei, non

quod

quod solus Deus præceptis suis obligare possit conscientiam (nam omnes qui legitime imperant, conscientiam obligant) sed quia ille solus videt hominum conscientias, & iudicat de actibus internis. Deinde, conscientia est superior omnibus humanis iudicijs, quia bona conscientia non curat, quid homines iudicent. Denique, lex humana, quæ est iusta, obligat sub pœna mortis æternæ, quatenus violatione legis humanæ offenditur Deus. 10. Origenes non excludit à Principe Ecclesiastico potestatem coactiuam, sed tantum monet eiusmodi principes officij sui. Deinde, Chrysostomus hoc vult; difficiliorem esse curationem ouium rationalium, quam irrationalium; quia illæ curari possunt, etiamsi nolint, at hæ non, nisi velint. Tertio, Augustinus hoc vult, omnem transgressionem; siue omne peccatum esse contra legem Dei, non positiuam, sed æternam. Omnis enim iusta lex, siue à Deo, siue ab homine detur, ab æterna lege Dei deriuatur. Est enim æterna lex, vt malum sit violare regulam. Denique Bernhardus loquitur de iudicio in causis ciuilibus. Adde, quod Bernhardus non tam disputat; an liceat, quam an conueniat Pontifici de terrenis litibus iudicare.

XI. Ad has argutias replico: 1. Christus non reliquit Apostolis suis authoritatem noua mandata tradendi, sed sua mandata docendi. Et id dum faciunt Prælati, omnino ipsis obedire oportet. 2. Saue multa præcepta accesserunt. Verum ostendatur, vllum præceptum à quoquam homine cum necessitate salutis propositum esse, quod non in Mosaicis contineatur. Deinde, quæuis additio, quæ necessitatis opinionem habet, corrumpit legem Dei. Tertio, leges istæ Pontificiæ omnino sunt contrariæ diuinis legibus; quia sanciunt meritum, nescio quod. Denique, multitudo hominum variat illa quidem ritus Ecclesiasticos, sed non ipsas leges diuinas. 3. Solus Deus est legislator in ecclesia: non vero ille est primarius legislator, & Papa secundarius. Si enim ita liceret distinguere, Deo nihil relinqueretur: quia ille erit rex primarius, iudex primarius &c. 4. Mandata Pontificia vere & mere sunt humana; tum quia neque à Deo sunt, neque ad Deum, neque de Deo, hoc est, Deus illa non constituit, & diuinis mandatis sunt contraria, & in rebus vanis occupantur. 5. Si præpositi ea præcipiant, quæ Deo & eius verbo sunt contraria, vtique liberi sumus ab illorum mandatis. 6. Veteres ceremoniæ sublatæ sunt, & quia figuræ fuerunt, & quia multæ & molestæ nimium fuerunt. Cur itaque Papistæ ceremonias & figuras infinitas habent? Cur constitutiones decuplo plures habent, quam apud Mosen occurrunt? Id enim patet ex ipsorum Decretis, & apparatu ceremoniarum Missæ. Denique, si vel vnica duntaxat esset Constitutio Pontificia, illa onerosior esset omnibus ceremonijs Mosaicis, quatenus coniunctam haberet necessitatis, imo meriti opinionem. Iam vero omnes Pontificis leges ita sunt comparatæ. Onus itaque ipsarum est intolerabile. 7. Achaz peccauit, nouum altare in templum inducendo. Similiter Manasse. Itaque non solum peccarunt idololatria. Deinde Babylonij illi coluerunt Iehouam, & deos suos, hoc est, cum Dei cultu peregrinum cultum coniunxerunt. 8. Paulus non loquitur ibi de seruitute corporali & externa (neque enim ab illa homines per Christum sunt liberati) sed de seruitute spirituali, siue interna quæ est conscientiarum. Quare spiritu nullius serui sumus, nisi Dei & Christi. Serui autem hominum essemus, si illorum legibus conscientiæ nostræ tenerentur. At Christus hoc modo nos suos tantum seruos fecit. Ergo nec Papæ, nec hominis cuiusquam leges conscientias nostras attingunt. 9. Lex diuina est anima & vinculum omnium legum humanarum. Itaque si leges humanæ consentiant cum lege Dei, obligant conscientiam. Tum & hoc quoque nomine illæ ipsæ humanæ leges obligant conscientiam, quia Deus præcepit obedire magistratui. Etsi ergo verum est, posse hominem præcipere quidquam, quod qui non facit, se male facere in sua conscientia intelligat: tamen hoc non ideo fit, quia his legibus per se obligatur conscientia, sed quia non paruit legi Dei iubenti obedire magistratui. Atq; ita quoq; peccat, qui violat leges ab Episcopo latas de ordine & decoro in Ecclesia seruando: quia nẽpe Deus iussit seruare ordinem. Manet itaque nostrum argumentum: Conscientia est peculium solius Dei: ergo solus potest ei leges præscribere. Deinde, cum lex humana violatur, quam superiores recte sanxerunt, ipse Deus offenditur: quia nempe generalis illa lex Dei violatur, Obedite præpositis vestris. 10. *Origenes* confert Principes seculares cum Episcopis, & hoc inter ipsos ponit discrimen, quod illi cogunt, & eorum subditi necessitate, non voluntate parent; contra his voluntate, non necessitate parendum esse. non ergo hi cogunt. *Chrysostomus* similiter comparat Episcopum cum Principe; & ait, hunc cogere posse, Episcopum non posse, sed tantum πείθειν, id est, persuadere. *Augustini* locum illustrat Bellarminus, & illustrando seipsum iugulat. Respondet enim, omnem legem iustam à lege æterna Dei deriuari: est autem æterna lex, malum esse regulam violare: ergo non propter vllam aliam causam malum est legem humanam transgredi, nisi propter legem illam æternam: ergo non est malum leges humanas propter se violasse. *Bernhardus* satis nouit illo tempore, quo Apostoli in viuis fuerunt, non potuisse illos iudicia ciuilia exercere.

XII. Quod diximus de onere Ecclesiæ Romanæ, illud grauius esse onere ecclesiæ Iudaicæ, propter ceremoniarum apparatum, paucis illustrare oportet. Eripuerunt Pontifices Romani populo Christiano sacram communionem, verbum Dei, verum cultum numinis, rectum vsum sacramentorum, & precum: dederunt autem nobis de suo, quibus nos interim oblectaremus, sales, aquas, ampullas, sputa, ramusculos, bullas, iubilæa, indulgentias, cruces, suffitus, imagines, & infinitum numerum ceremoniarum, & ludos, vt Plautus ait, ludificabiles. In his illi rebus omnem religionem collocarunt: his rebus docuerunt Deum rite placari posse, his abigi dæmones, his confirmari hominum conscientias. Hæc videlicet sunt pigmenta & myrothecia religionis Christianæ. Hæc Deo sunt grata & accepta, quia Romana Ecclesia ista decreuit. Sylvester enim Prieras ait, Ecclesiam Romanam esse normam & regulam veritatis, sacras Scripturas ab illa & authoritatem, & fidem accipere.

XIII. Superest argumenta Bellarmini soluere, quæ ille reuocat ad triagenera. Probat enim suam sententiam ex sacra Scriptura, ex traditione Patrum & ratione. Ac *ex Scriptura* quidem duodecim locos adfert, hoc ordine. *Deut.* 17. 12. capitis pœna plecti iubetur, qui superbierit nolens obedire sacerdotis imperio. *Matth.* 16. 19. ligandi potestas tribuitur Petro. *Iohan.* 21. 16. Christus vtitur regio vocabulo, Pasce. *Iohan.* 20. 21. Christus ait, Sicut misit me Pater, & ego vos mitto. *Act.* 15. *ver.* 28. 29. Apostoli condunt nouam legem. *Rom.* 13. 1. Omnis anima iubetur esse subdita potestatibus sublimioribus, & quidem *vers.* 5. propter conscientiam. 1. *Corinth.* 4. 21. Per virgam intelligitur potestas iudiciaria puniendi peccatores. 1. *Tim.* 3. 2. Apostolus legem statuit, ne bigami ordinentur. 1. *Tim.* 5. 19. docetur, Episcopum habere suum tribunal. *Luc.* 10. 10. Qui vos audit, me audit. 1. *Corinth.* 11. 2. Apostolus laudat Corinthios, quod seruent ipsius præcepta: quem locum confer cum 1. *Thess.* 4. 2. & 2. *Thess.* 3. 14. Ad extremum *Hebr.* 13. 17. Obedite præpositis vestris, & subiacete eis.

Respondeo ad 1. Non hic agitur de legibus condendis, sed de litibus & actionibus ciuilibus & Ecclesiasticis; quas Deus iubet deferre ad summos iudices, vt illi iudicent secundum legem ipsius. Quod si aliquis superbe restiterit sententiæ iudicum legitimæ, & ipsos contemserit, iubetur morte affici. Quid vero hæc ad Papam, qui sibi arrogat potestatem ferendi leges, quæ per se obligent conscientiam? *ad* 2. Non soli Petro, sed omnibus Apostolis, præcipitur, vt ligent incredulos & impœnitentes, non legibus nouis, sed ministerio verbi. *ad* 3. τὸ Pascere sua natura non est regium vocabulum, sed seruile, vt ita dicam, & ministeriale: Tribuitur vero regibus interdum, vt intelligant, se aliorum vtilitati & commodo seruire. Atque hoc quoque loco notat curam pastoralem, quæ impendenda est Ecclesiæ. *ad* 4. Christus his verbis Apostolos facit suos legatos, qui coruscant radijs legantis. Non itaque absolutam & regiam potestatem condendi leges ipsis tribuit; sed solum subdelegatam, vt nempe suscipiant ipsius ministerium, prædicando verbum, & administrando sacramenta. *ad* 5. Apostoli non ferunt hoc loco nouam legem, sed propter rationem scandali veterem legem renouant, & regulam vniuersalem de vitando scandalo ad sua tempora accommodant. *ad* 6. Hic locus non potest intelligi, nisi de magistratibus duntaxat politicis, quorum præcepta iusta obligant conscientiam, non quod hisce legibus in particulari conscientia mea irretitur (non enim singulæ leges, quæ à magistratu feruntur, ad interiorem animæ gubernationem pertinent, nec Dei cultus in his ponendus est, aut vitæ regula) sed quia generale præceptum habemus, quo authoritas magistratuum commendatur; & quia leges istæ ad generalem finem referuntur, id est, pacem & dilectionem proximi; & denique quia consentaneæ sunt legi diuinæ, vel saltem cum ea non pugnant. Atque hoc modo leges ab Episcopis latæ possunt etiam ligare conscientiam: hoc tamen obseruato discrimine, leges Principum politicas magis obligare, quam Ecclesiasticas Episcoporum constitutiones: Nam in legibus Ecclesiasticis εὐπρέπεια tantum spectatur: si ergo nihil contra εὐπρέπειαν feceris, non teneris illis: at in politicis legibus spectatur publica vtilitas, quam nos non possumus semper æstimare, prout oportet: nostrum ergo est facere, quod iubemur, aut pœnam subire: in Ecclesiasticis, si ἀπρέπεια & contemtus, & scandalum absint, non peccamus: in ciuilibus non licet etiam sine contemtu leges quasdam magistratuum violare, sed aut obedientiam, aut pœnam præstare oportet. *ad* 7. Apostolus per virgam intelligit partim censuram Ecclesiasticam: partim potestatem miraculorum. Illa est ordinaria, & consistit in reprehensione, obiurgatione, comminatione, excommunicatione: hæc ita erat comparata, vt Apostolus, si res postularet, pœnam corporalem posset infligere. *ad* 8. Lex illa non est positiua, & Ecclesiastica, sed æterna & diuina. Probat enim πολυγαμίαν. *ad* 9. Episcopus habet suum tribunal, non in quo leges nouas cudat instar dictatoris, sed dijudicet controuersias Ecclesiasticas. *ad* 10. Sicut qui legatũ principis audit, ipsum Principem audit, quatenus non excedit legationem suam: ita qui ministros Christi audit, Christum ipsum audit, quatenus illi sunt ministri Christi, hoc est, proponunt ipsius mandata. *ad* 11. Apostolus laudat Corinthios, quod seruent traditiones, id est, instituta ecclesiastica, spectantia εὐπρέπειαν & decorum. Deinde, Thessalonicensibus dedit præcepta Christi, non sua ipsius. Denique eosdem Thessalonicenses iubet primo notare, secundo excommunicare, tertio fugere illos, qui repugnant ijs, quæ à Domino acceperat & ipsis tradiderat. *ad* 12. Apostolus flagitat obedientiam, sed in Dño: si nempe præpositi nihil suum tradant, sed Domini sui mandata proponant & exponant.

XIV. Atque hæc ex Scripturis: secundo probat suam sententiam *ex traditione Patrum*: ac inprimis ait nullum fere esse Concilium, quod non aliquid præcipiat; vel interdicat, sub pœna anathematis, vel depositionis. Pari ratione plenæ sunt epistolæ Pontificum, quæ vel in tomis Conciliorum, vel in Iure Canonico legi possunt, præceptis & censuris. Denique, quod lex ieiuniorum Quadragesimæ, vel quatuor temporum, aut Vigiliarum, sit plane positiua & Ecclesiastica, fatentur aduersarij; quod autem ea obliget in conscientia fideles, etiam citra contemtum, docent omnes veteres. *Canon* 68. *Apostolorum*, iubet Clericum deponi, & laicum excommunicari, si ieiunia indicta soluerit. *Concilium Gangrense can.* 19. iubet excommunicari eos, qui indicta ieiunia sine necessitate soluunt. *Ambrosius serm.* 25. Non leue, *inquit*, peccatum est, indictam fidelibus Quadragesimam violare &c.

Respondeo, 1. In Concilijs tum generalibus, tum specialibus, occurrunt leges duum generum, Ecclesiasticæ, & diuinæ: illæ de ritu; hæ, de dogmate. Licet itaque Concilijs ferre leges, quæ ad εὐπρέπειαν, & ad externam Ecclesiæ politiam spectant. Et deponendi sunt, qui eas non seruant. Sed conscientiæ nostræ non obligantur istis legibus, nisi contemtus accesserit, aut scandalum. Atque in ipsis Conciliorum canonibus has fere exceptiones reperiemus: Si quis contra præsumserit, si quis pertinaciter restiterit, si quis contumaciter contra fecerit, anathema sit. Quibus verbis declarant, nullos esse reos culpæ, nisi qui contumaciter illa decreta contemserint, soluti vero à pœna anathematis sunt, qui citra contemtum aut scandalum illa violauerint, vel potius non seruauerint. Et hi canones nonnisi ad externam Ecclesiæ πολιτείαν καὶ εὐπρέπειαν pertinent. At si quis in Concilijorum canonibus occurrat simplex anathematismus, illi Canones sunt de insigni aliqua hæresi, qua conscientia vastatur; & huiusmodi hæresin tenentibus anathema iure denuntiatur. At huiusmodi leges non Ecclesiasticæ, sed diuinæ sunt: & hic anathematismus diuinus est. Sic Paulus 1. *Cor.* 16. 22. anathema denuntiat huiusmodi hominibus. 2. Lex de ieiunijs in Ecclesia N. Test. est mere positiua, & nõ imposita est cõscientijs hominum, sed sancita, vt homines ad cultum Dei paratiores redderentur. Atque huiusmodi ieiunia commendant veteres. Cum ijs vero nihil commune habent Papistarum ieiunia. Nam neque illa sunt vera ieiunia (nam v.g. in Quadragesima est delectus ciborum,

ciborum, non vero abstinentia à cibis) neque media cultus diuini, quia in ipsis ponitur cultus spiritualis.

XV. Tertio Bellarminus probat sententiam suam *ratione* huiusmodi. Sunt necessariæ aliquæ leges ad Ecclesiam bene gubernandam, præter leges diuinos & ciuiles. Omnis autem vera lex habet potestatem coactiuam. Est enim lex regula quædam humanarum actionum à Deo immediate, vel mediate constituta; deuiare autem à regula, peccare est. Itaque essentia legis in hoc posita est, vt vim habeat cogendi & ligandi, ita vt sit peccatum aliter agere. Quod item ostendit definitio peccati apud Apostolum ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία.

Respondeo, 1. Sane præter diuinas leges requiruntur Ecclesiasticæ sanctiones & constitutiones: quæ nempe spectant ad εὐταξίαν & decorum, vt, iuxta Apostolum, omnia in ecclesia fiant decenter & ordine. Nam si modestia & grauitas in omni ciuili societate requiritur, quanto magis inter Christianos in Ecclesiastico cœtu, tanquam in familia Dei, ordo adhibendus est? Tum ritus decori, & quadam veneratione pleni nos ad pietatem iuuant & excitant: econtra confusio dedecorat omnia, & ministerium contemni facit. Et vult Deus in ecclesia esse formam administrationis, ne cuiuis liceat quod libet; & paci ac tranquillitati ecclesiæ consuli: sine ordine enim omnia sunt confusa, & tumultuose ac turbulente geruntur. Rationem ergo aliquam & formam obseruari oportet propter pacem ecclesiæ, & propter decorum. Decorum autem dicimus non esse inanem pompam, aut inutilem elegantiam, aut luxum & apparatum magnificum, aut gestus superuacaneos, cuiusmodi Papistæ in suis sacris adhibere solent, omnia ad splendorem, & stuporem, & oblectationem referentes: hæc enim non adiuuant, sed obruunt pietatem, & religionem omnem perturbant. Nam homines toti in his rebus occupati, fidem, iustitiam, religionem negligunt, & pietatem à mente ad sensus reuocant: quod contra fieri oportuit. Sed nobis illa decora sunt, quæ ad sanctam quandam dignitatem referuntur, quæq; fines illos respiciunt, quos diximus. Eiusmodi sunt, quod nudo capite precamur, quod sacramenta cum quadam dignitate administramus, quod horæ statæ precibus deputantur, itemque sacris concionibus, & actionibus mysticis; & eiusmodi alia. Non hæc Christus sigillatim mandauit, nec sunt leges de his particulares in Scripturis, sed hæc legibus ecclesiasticis sunt sancita: & ista pendent à conditione temporum: & non necessaria est vna in omnibus ecclesijs forma: & mutari possunt: & non sunt ad salutem necessaria. Hæc igitur per se nec sacra, nec diuina, nec necessaria sunt; non enim in rebus ipsis est pietas aliqua: sed tamen quoad generale præceptum, & finem rerum sacrarum iudicanda sunt, nec contemni possunt sine peccato. At si contemtus, & scandalum absit, abest peccatum. Non enim v.g. peccat, qui inter precandum genu non flectit, si quid impediat; nec si quis ieiunus ad Eucharistiam accedat, quia non potest aliter accedere sine periculo valetudinis, & similia. Tota ergo religio est in fugiendo scandalo, & vitando contemtu. Sed cauendum sine dubio est, ne quid temere contra ecclesiæ consuetudinem faciamus. Nam certe grauius est peccatum, quam quidam putant, ordinem tolerabilem in Ecclesia sancitum non seruare, si non ob aliud, tamen propter contemtum, & offensionem, & pacis publicæ perturbationem: quæ omnia vtique peccata sunt. Quis enim ordo reliquus erit, si cuiuis liceat mutare quod displiceat in ritibus Ecclesiasticis? nunquam eadem omnibus placebunt: ergo habeat ecclesia authoritatem condendi leges quoad decorum; & nostrum est obedire: sed quod ad res ipsas libera semper est conscientia. at nullo modo contemtim, aut superbe, aut fastidiose violandæ hæ leges sunt. Fatemur igitur, ecclesiam posse huiusmodi ritus constituere: sed tamen in ijsdem quædam necessariæ cautiones obseruandæ sunt. *Primo*, ne quid introducatur contra verbum Dei. *Secundo*, vt hæ constitutiones non habeant in se partem aliquam cultus diuini, aut iustificationis, quasi in ijs posita sit remissio peccatorum, & vita æterna. *Tertio*, hi ritus non debent esse infiniti, aut nimis multi, neque difficiles. *Quarto*, non debent obtrudi cum opinione perpetuæ cuiusdam necessitatis. *Quinto*, non sunt conscientijs imponendi, quasi quis lethaliter peccet, qui demto scandalo non obseruat. In his omnibus Papistæ peccarunt; & nos illis dissimiles esse oportet. 2. Omnes leges iustæ habent vim coactiuam, sed non vno modo. Nam leges diuinæ cogunt conscientiam, primo, immediatè, per se, omni modo: leges humanæ, siue ciuiles sint, siue Ecclesiasticæ cogunt conscientiam secundario, mediate, per accidens, secundum quid, seu aliquo modo, si nempe ad generalem regulam respiciamus, vt si accesserit contemtus, aut offensio, aut schisma, excusari non possit illarum violatio. Sed si quis huiusmodi legibus oneret & illaqueet conscientiam, quasi per se sint obseruandæ, negamus aliquam vim coactiuam illis inesse. Atque ita Papistæ quot leges habent, totidem fere laqueos habent, quibus illorum conscientiæ irretiuntur, etiamsi nullum scandalum accesserit. Hæc immanis carnificina est, & tetra coactio. 3. Discedere à mente legis, est peccare. Sed mens legum Ecclesiasticarum non alia esse debet, quam vt liceat aliter facere, si nullum scandalum fuerit: nam quæ leges aliam mentem habent, vt Pontificiæ, iniustæ sunt & tyrannicæ. 4. Peccatum est transgressio diuinæ legis. Sed leges humanas non seruare, non est peccare, modo id non cum contemtu, & scandalo fiat: nam tum Dei lex violatur.

CAPVT III.

De disciplina Ecclesiæ, sententia nostra.

I. SEquitur altera pars iurisdictionis Ecclesiasticæ, quæ consistit in *sancta disciplina*, quæ fideles sine exceptione omnes attingit, & est institutio, & correctio fraterna ex verbo Dei; qua fideles sese mutuo ad officium faciendum adigere student, atque adeo alij aliorum salutem procurant, *Mat.* 18. *ver.* 15. 16. 17. 1. *Corinth.* 5. 11. 2. *Thess.* 3. 15. 2. *Timoth.* 3. 6. Est autem disciplina ecclesiæ aut communis, cui Christiani omnes sine discrimine subesse debent, quæ καθ' ἐξοχὴν dicitur disciplina ecclesiæ, seu Ecclesiastica aut propria, quæ ad solos Ecclesiasticos, quos vocant, seu ministros ecclesiæ pertinet; quæque alias Clericalis dicitur. Rursus disciplina communis est duplex: vna vitæ, & morum; altera pœnitentiæ, si quis grauius deliquerit.

II. *Disciplina vitæ & morum* in eo sita est, vt non publici modo Ecclesiarum ministri (quanquam hi præcipue sed singuli etiam Christiani, coram proximorum suorum gerant; ac quisque proximos suos ex authoritate & magisterio Domini nostri Iesu Christi, tanquam eius discipulos, in fide & cognitione, eius, vbi vbi possit, confirmet & prouehat, atq; ad progrediendum in via Dei hortetur. Ac si qui labantur, siue in errorem doctrinæ, siue in aliquod vitæ & morum vitium, vt talis quicunque valeat, ab omni & falsa doctrina, & prauis actionibus summo studio reuocet, cum ad doctrinæ Christi sinceritatem, tum ad sedulam vitæ omnis ad placita Dei conformationem.

III. Huius disciplinæ occurrit necessitas, & administratio, *Necessitas* patet ex præcepto diuino. Si peccauerit, ait Christus *Matth.* 18. in te frater tuus, vade, & argue eum inter te, & ipsum solum: si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Quæ sententia tametsi loquitur de offensa proximi: tamen, quia Christianus homo id solum in se peccati ducit, quod peccatur in Deum: potest sane, & vero debet, ad omne peccatum extendi. Consideremus igitur in his verbis, cum maiestatem præcipientis, tum diuinum operæ pretium, quod obediendo huic præcepto Domini facimus. Nam ait Dominus: Si audierit te frater tuus, lucratus es eum; ad salutem nimirum, & vitam æternam. Hinc præcipit & Spiritus sanctus *Gal.* 6. Fratres, si homo præoccupatus fuerit aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, instaurate huiusmodi, & reconcinnate, καταρτίζετε spiritu mansueto. Et 1. *Thess.* 5. Propterea adhortamini vos inuicem, & instaurate quisque alterum, quemadmodum & facitis. *Et paulo post*: Adhortamur vos, fratres, corrigite, & instituite eos qui viuunt inordinate, consolamini eos qui pusillis sunt animis, tolerate, & sustinete infirmos. Etenim Christus, magister & gubernator noster, viuit agitq; in Christianis singulis, in singulis igitur, & per singulorum ministerium, quærit quod perijt & saluum facit. Quamobrem necesse est, vt quicunque Christi vere sunt, ex ipsius authoritate & magisterio, fratrum curam gerant vigilantissimam, atque ad officium assidue quoscunque possint, exhortentur: à peccatisque omnibus, pro viribus sua arceant, vel retrahant, in ea lapsos. Perinde necessarium est, vt qui à fratribus, iuxta præceptum Domini, admonentur & corriguntur, agnoscant in illis, & suspiciant Christi ipsius authoritatem, & magisterium: admonitionemque eiusmodi & correctionem, vt veros Christi decet discipulos, excipiant grati, & studiose sequantur: nec dubitent, se Christum ipsum aspernari, si quem ex verbo Domini admonentem & corrigentem contemserint; audireque Christum ipsum, cum pie reprehendentibus atque adhortantibus auscultauerint. Dicta Patrum de necessitate & antiquitate huius disciplinæ vide *cap. sequen.* §. 13.

IV. *Administratio huius disciplinæ* fieri debet ab omnibus; inprimis à præfectis ecclesiæ, & magistratu politico. Et primo quidem, quoniam priuati Christiani in hac Christi disciplina exercenda plerumque non parum cessant, in officio est *præfectorum siue curatorum Ecclesiæ*, id est, totius Presbyterij, studiose hac in re sarcire, quod à priuatis fuerit neglectum. Ac proinde pastores inprimis operam dare debent, cum per se, tum per seniores & diaconos Ecclesiarum (quorum propterea numerus pro cuiusque plebis multitudine augendus est) vt singulos suæ curæ commendatos, habeant probe cognitos: & diligenter obseruent, quid quisque in vita Dei proficiat, quidue in ea remittat: quo in tempore in fratribus, sanctis corrigant admonitionibus, quidquid delicti deprehenderint. Qua in re tanto maiorem debent adhibere hi curatores animarum diligentiam, quam vlli adhibere possunt præceptores humanarum disciplinarum, in formandis discipulorum ingenijs: quanto potior, & magis necessaria est, scientia salutis æternæ, quam vllæ sint artes & scientiæ. Cogitent igitur sedulo, quoscunque ouibus suis præfecerit Dominus, ex ipsorum manibus requirendas esse, quæcunque ipsorum negligentia perierint. Perpendant probe, quæ illis dixit & minatus est Dominus per Ezechielem Prophetam, *cap.* 3. Speculatorem te dedi domui Israelis &c. Sanguinē illius de manu tua requirā. Probe etiā considerent, atq; ponderēt, quę Dominus per eundē vatem *c.* 34. quæritur de pastoribus, qui oues debiles non confirmant, & ægras non sanant, & confractas non obligant, & à grege depulsas non reducunt, quæque perierunt, non requirunt. Insonet animis eorum semper & grauissima illa Pauli admonitio, facta ad Presbyteros Ephesinos, *Act.* 20. Attendite vobis ipsis, omnique gregi &c. Item illud *Tit.* 2. Hæc loquere, & ex his adhortare, & reprehende, cum omni authoritate, tanquam tibi subiectos. Hoeque beneficium Christi debent, vt summe necessarium & salutare, gratissimo animo amplecti, quibus illud impenditur: ad quod adhortatur Apostolus 1. *Thess.* 5. Rogamus vos fratres vt agnoscatis eos qui inter vos laborant, & præsunt vobis in Domino, & corrigunt atque instituunt vos: abundantiore charitate complectimi eos propter opus ipsorum. Et *Hebr.* 13. Obtemperate præpositis vestris, & obedite: ipsi enim vigilant pro animabus vestris, vt rationem reddituri, quo cum gaudio hoc faciant, non ingemiscentes.

V. Porro *magistratui* quoque *Christiano* cura & administratio huius disciplinæ incumbit. Præterquam enim quod Principi fideli à Deo mandata est cura vtriusque tabulæ, vt intelligat ad officium suum non ciuilem tantum rem, sed etiam sacram & Ecclesiasticam, pertinere: Deus sæpe reges, ac diserte iubet lucos succidere, idolorum statuas & aras euertere, librum legis sibi describere, & esse patronos atque nutritios ecclesiæ. Atque hinc est, quod ex historijs, & optimorum temporum exemplis videmus, pios principes procurationem ecclesiarum à suo officio nunquam putasse alienam. Nā Moses Aharonem Episcopum de aureo vitulo, & de violata religione, vehementer & grauiter castigauit. Iosua, cum primum inauguraretur, & præficeretur populo, accepit mandata nominatim de religione, deque colendo Deo. Dauid rex, cum iam omnis fere religio, ab impio rege Saule prorsus esset dissipata, reduxit arcam Dei, hoc est, religionem restituit: nec tantum adfuit vt monitor aut hortator operis, sed etiam psalmos & hymnos dedit, & classes disposuit, & pompam instituit, & quodammodo præfuit Sacerdotibus. Salomon rex ædificauit templum Domino, habuit egregiam orationem ad populum de religione, & cultu Dei, & Abiathorum Episcopum submouit, inque eius locum Sadocum surrogauit. Idem constituit officia sacerdotum & Leuitarum. Cumque postea templum Dei fœdum in modum esset sacerdotum vitio & negligentia contaminatum, Ezechias rex iussit illud à ruderibus & sordibus repurgare, accendi lumina, suffitus adoleri, & veteri ritu sacra fieri: æneum etiam serpentem, qui cum à populo impie colebatur,

batur, tolli, & in puluerem redigi. Iosaphat rex constituit Leuitas & Sacerdotes, excelsa & lucos, quibus impediri videbat cultum Dei, & populum à communi templo, quod erat Hierosolymis, ad quod ex omni parte regni quotannis eundum erat, priuata superstitione retineri, euertit, ac sustulit. Iosias diligenter admonuit sacerdotes & Episcopos officij sui. Ioas rex repressit luxum, & insolentiam sacerdotum. Iehu, impios Prophetas neci dedit. Olim quoque Imperatores Christiani indicebant Concilia, vt in ijs statuerentur quæ ad fidem & bonos mores pertinerent: Et omnino per annos quingentos Imperator solus agebat conuentus sacros, & Episcoporum Concilia celebrabat. Theodosius quoque Imperator; vt est apud *Socratem lib 5.cap.* 10. non solum sedit inter Episcopos, sed etiam causæ disceptationi præfuit, & hæreticorum scripta lacerauit, & Catholicorum sententiam comprobauit. In Chalcedonensi Concilio ciuilis magistratus Dioscorum, Iuuenalem, Thalassium, Episcopos, sua sententia pro hereticis condemnauit, eosque de illo gradu Ecclesiæ deijciendos esse censuit. In Concilio Arausicano secundo legati Principum; viri Patritij, non tantum sententiam de religione dixerunt, sed etiam inter Episcopos subscripserunt. Sic enim in Concilio legitur: *Petrus Marcellinus, Felix, Liberius, viri clarissimi, & illustres præfecti Prætorij Galliarum, atque patritij, consentientes subscripserunt. Syagrius, Opilio, Pantagathus, Deodatus, Coriatho, Marcellus, viri clarissimi, subscripserunt.* Imperator Iustinianus legem tulit de corrigendis moribus, & de frænanda insolentia Sacerdotum; & quamuis esset Christianus & Catholicus Imperator, tamen duos Papas, successores Petri, vicarios Christi, Syluerium & Vigilium de Papatu deiecit. Ex his, opinor, perspicue patet, curam disciplinæ Ecclesiasticæ suo quoque modo ad Principes pertinere.

VI. *Pœnitentiæ disciplina* sequitur; quæ ad eos proprie pertinet, qui vel contumaciter spernunt admonitiones, vel in grauiora fuerint prolapsi peccata. Nam fideles Christi ministri in ecclesiæ consortio tolerare non debent, nec ad sacramenta Christi admittere, quos non possunt ex fructibus eorum iuxta præcepta Domini, veros eius agnoscere discipulos, & sectatores. Qui iam in grauiora peccata, hoc est, flagitia & scelera ruunt; hi sane Christi iugum perfringunt, & à se abijciunt, pietatemque, quam ore professi sunt, factis suis abnegant. Quare tantæ contumeliæ in Deum, & conculcati Filij Dei, veniam consequi non possunt, nisi impietatis suæ atrocitatem serio agnoscant, & deplorent, viua & efficaci pœnitentia compuncti. Proinde est in munere fidelium curatorum ecclesiæ, non solum ad veram animi pœnitentiam de peccatis adhortari; verum etiam ad agendum eam, atque suis fructibus demonstrandam, Christi authoritate ligare; nec eo vinculo soluere, donec illi ecclesiæ, de vera sua pœnitentia, & ad obedientiam Christi conuersione, fidem fecerint per dignos pœnitentiæ fructus. *Matth.* 18.1. *Corinth.*5.2.*Cor.*2.2.*Thess.*3. Atque ex his patet *necessitas huius disciplinæ.* Habemus enim Christi mandatum: habemus exemplum Pauli, nobis præeuntis: intelligimus, ecclesias totas eorum se interitu obligare, quibus hoc salutis remedium, non, cum opus est, student adhibere summa grauitate & seueritate: intelligimus insuper, vetus fermentum esse expurgandum, ne inficiat totam massam: cognoscimus, fratres ἀτάκτως viuentes esse fugiendos: denique videmus, remedium declinationis, abstentionis, & excommunicationis esse fratribus peccantibus salutare remedium; & quantum valere hoc ipsum Dominus velit ad fratrum vulnera sananda. Qui enim non sunt plane deplorati his intolerabile adfert animi tormentum, fratrum & totius ecclesiæ consortio excludi; & se ab omnibus, tanquam homines profanos, atque à Christo Domino alienos; euitari. Multo itaque efficacius fratres peccantes ad pœnitentiam permouentur, atque ad officium reducuntur, hac adhibita coercitione, quam alijs pœnis. Id quod & ex relicto naturæ lumine gentes agnouerunt, quæcunque rempub. suam vel tolerabiliter constitutam habuerunt. Lacedæmonij certe hoc remedio ciues suos ad virtutis studium mirifice excitarunt, in eoque studio conseruarunt, dum agentes ignauiter & vitiose nemo dignabatur contubernio, nemo communi corporis exercitio, nemo collusione, nedum alia, & grauiore vitæ communicatione, vti de illis Xenophon testatur. Poetæ quoque, id est, hierophantæ gentilium sacris operaturi, ingeminabant illud suum, ἐκὰς ἐστε βέβηλοι, *Procul este profani.* Et hinc ergo perpendamus, quantam demus noxam cum fratribus peccantibus, tum ecclesiis totis, dum eos fratres, qui delictis præoccupantur, hac sanctæ seueritatis disciplina destituimus.

VII. *Modus huius disciplinæ* sequitur, isque tum ex præscripto Christi, tum ex consuetudine priscæ ecclesiæ, qui nihil est aliud, quam institutionis Christi quædam determinatio pro ratione circumstantiarum. Vt itaque hæc disciplina recte administretur, obseruanda est duplex peccatorum distinctio. Alia enim sunt occulta, alia publica, seu palam manifesta. Rursus, alia sunt leuiora, alia grauiora. Hinc disciplina ista est vel priuata, si nimirum peccata fuerint occulta: vel publica, si peccata publice cum ecclesiæ offendiculo cognita sint. *In occultis peccatis* tres gradus obseruari debent: quorum primus est, vt qui peccauit, admoneatur & corrigatur priuatim ab eo, cui soli istud peccatum innotuit: alter, vt si illius correctionem contemserit, iterum moneatur adhibito vno & altero teste: tertius, vt si horum quoque admonitionem contemserit, ab ecclesia, id est, Presbyterio, quod nimirum vicem ecclesiæ gerit, admoneatur. *Matth.*18. *ver.*15.16.17.1. *Corinth.*12.28.1.*Timoth.* 4.14. & 5.17. Quod si peccata fuerint publica, seu palam manifesta; tum gradibus istis non est opus, sed peccator statim à Presbyterio corrigendus est 1. *Corinth.* 5. *ver.* 5.13.1.*Timoth.*5.20. Atque hæc publica disciplina, pro secunda peccatorum differentia, est vel simplex obiurgatio, vel excommunicatio. Leuioribus enim peccatis corrigendis sufficit obiurgatio: at scelera & flagitia, itemque contumacia in admonitionibus contemnendis, quantum ad peccata leuiora, excommunicatione punienda sunt. 1.*Tim.*5.20.1.*Cor.*5.*ver.*5.13.*Matth.*18.17. Est autem excommunicatio decretum, seu iudicium ecclesiæ, quo aliquis eiusdem ecclesiæ socius, si scelere aliquo; vel contumacia, ecclesiam offenderit, ex Christi mandato, Satanæ traditur, hoc est, efficaciter declaratur sub potestate & regno Satanæ esse, nihilque amplius ad Ecclesiam & regnum Christi pertinere; ac proinde à communione cœnæ Dominicæ arcetur, donec suam resipiscentiam probabiliter fuerit testatus. *Matth.*18.*ver.*17.18.1.*Cor.*5.*ver.*1.3.4.5.11.13.*Iohan.* 20. 23.2.*Cor.*2.*ver.*4.6.7.8. Seueritas autem excommunicationis spiritu mansuetudinis ita est temperanda, ne absorbeatur à tristitia is; in quem animaduertitur. *Gal.*6.1.2.*Cor.* 2. *ver.* 6.7.8. Porro fines, quos ecclesia in eiusmodi correctionibus spectat, tres potissimum sunt. Primus, ne cum Dei contumelia inter Christianos nominentur, qui vel doctrina, vel vita se à Christo alienos esse ostendunt, *Rom.*2.24.1.*Corinth.*5.1. Secundus, ne assidua malorum consuetudine boni corrumpantur, 1.*Cor.*5.6. Tertius, vt excommunicati pudore suffusi, resipiscant & salui fiant, 2.*Thess* 3.14.1.*Cor.*5.5. Cæterum excommunicatus eatenus vitandus est, quatenus familiari consuetudine foueretur ipsius contumacia: exceptis necessarijs officijs domesticorum. 1. *Cor.*5.*ver.*9.11.2.*Thess.* 3.14. Cum primum autem probabile resipiscentiæ testimonium dederit, in ecclesiæ communionem recipiendus est, 2.*Corin.*2. *ver.*6.7.8. Denique si semel excommunicatus, & receptus in ecclesiam, denuo labatur & ob id excommunicetur, rursus vero pœnitentiam agat, vsurpandum est illud Chrysostomi: χιλιάκις μετανοήσας εἰσέλθε.

VIII. Ex his liquet, disciplinam vitæ & pœnitentiæ ita cohærere, vt vbi illa spernitur, hæc succedat. Itaque disciplina pœnitentiæ proprie est excommunicatio, eaque tum minor, tum maior. Illa vulgo abstentio, hæc excommunicatio dicitur. Erant autem apud veteres *varij gradus excommunicationis*; quos ex comparatione terreni patris discere possumus. Quemadmodum enim hic filium, verbis frustra castigatum; primo mensa, deinde conspectu, tertio domo paterna prohibet, idque ad tempus, aut etiam in perpetuum: sic olim Ecclesia alios communione sacramentorum, alios communione certarum precum, alios aditu & introitu templi prohibebat. Inde quidam dicti πωιζόμενοι qui S. cœnam de propinquo spectabant, sed absque μεθέξει. quidam ὑποπίπτοντες longius remoti & in genua procumbentes, quos alij vocant ὑποπλεύοντες q. contemplantes. quidam ἀκροώμενοι, quibus tantum ad fores templi locus dabatur, vnde concionem audirent, quidam denique προσκλαίοντες qui extra portam in procœtione flentes stabant. *Basil. epist.* 3. *ad Amphiloch.* Itaque circa lapsos disciplina fuit admodum seuera, & prorsus admiranda: cui reuocandæ in vsum operam impendisse res futura sit Deo gratior absque dubio, quam de fidei dogmatibus subtiliter disputare extra Scripturas, & omnes dissentientes, ferro & flamma persequi; in quo hodie summus pietatis apex ponitur. Adhibuit autem, vt modo dicebamus, vetus ecclesia in admittendis lapsis ad sacram communionem, quinq; gradus, siue vt loquuntur scriptores Ecclesiastici, τέσσαρας τόπους ἐπιτιμίων διώδευσε, *quatuor loca pœnæ obiri* præcepit antequam peruenirēt ad ipsam communionem. Primus locus est, quem προσκλαυσιν, q. d. *præfletum*, vocarunt: in ipso primo aditu Ecclesiæ separati non solum à Fidelibus, sed etiam à Catechumenis aliquot annos (tres vt plurimum) manebant, pœnitentes in squalore & pædore *omnibus fidelibus legationes deprecationis iniungentes*, vt loquitur Tertullianus in libro de pœnitentia. Proximus gradus, siue locus, dicebatur ἀκρόασις hoc est, *auditio*: ibi vt plurimum ἄλλην τριετίαν εἰς ἀκρόασιν μόνον ad alios tres annos admittebantur pœnitentes, tantum vt audirent verbum Domini, quando in ecclesia legebatur. Gregorius Neocæsareæ Episcopus hunc locum ita describit: ἡ ἀκρόασις ἔνδοθι τῆς πύλης, ἐν τῷ νάρθηκι, ἔνθα ἑστάναι χρὴ τὸν ἡμαρτηκότα ἕως τῶν κατηχουμένων. καὶ οὐτεῦθεν ἐξέρχεσθαι hoc est. *Auditio erat intra portam, vbi stare oportebat eum qui peccauerat vsque ad Catechumenos: & inde egredi.* His fas non fuit precibus ecclesiæ interesse. Tertius gradus siue locus dicebatur ὑποπτώσις. ea fuit quædam interior admissio, vbi tres alios annos stabant pœnitentes, precum Ecclesiæ participes, vt & Catechumeni; quibus exeuntibus ipsi quoque exibant. Gregorius ita describit, ἡ δὲ ὑποπτώσις, ἵνα ἔξωθεν τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἱστάμενοι μετὰ τῶν κατηχουμένων ἐξέρχωνται, hoc est, *Hypoptosis* (locus erat) *vbi intra portam templi stans* (peccator) *cum Catechumenis egrediebatur.* Bellarminus ait: *Hic locus dicebatur* ὑποπτώσις, *quasi contemplatio rerum supernarum*, sed errat immaniter, an ille alicubi legerat ὑποπτεύειν. pro superna contemplari? sed forte deducit ab ὑποπτεύω vt antea dicebamus. Sed, vt videre est in Thesauro Stephani, ὑποπτώσις est submissio. nam ὑποπίπτειν aliquando significat humiliter se alicui subijcere, apud scriptores Ecclesiasticos ὑποπίπτειν τῷ θεῷ, est humili & deiecto animo Deum colere, vt apud Clementem Stromatum lib. 4. ab hac notione verbi huius deducitur ὑπόπτωσις: & hic locus tertius sic appellatur, q. d. humiliatio; vt vel sola appellatio sui officij pœnitentes admoneret. Restant duo nomina, σύστασις & μέθεξις, hoc est, *initiatio & participatio*, quarti & quinti loci, siue gradus. Quanquam sunt, qui loca pœnæ tantum quatuor agnoscant: vt cum scribit Balsamon ad canonem 80. epistolæ Basilij ad Amphilochium, τέσσαρες τόποι ἐπιλήμιων ἀνύοντες ἀφ' χρόνων δώδεκα, *quatuor loca animaduersionum Ecclesiasticarum absoluuntur spatio annorum duodecim.* Sed fere loca nominantur quinq; tria quæ diximus, & hæc duo. Idemad canonē 11. epistolæ Gregorij Neocesareæ Episcopi: ὁ παρὼν ἅγιος πέντε τόπους μετανοούντων ὑπετύπωσε, *hic vir sanctus, loca pœnitentium quatuor designauit.* σύστασις igitur, è mysterijs Gentium vox accepta, appellabatur statio inter fideles: ibi pœnitentes, duos per sæpe annos agebant; quod ad cætera eiusdem conditionis cum fidelibus; neque iam cum Catechumenis exibant; sola participatione mysteriorum cæteris fidelibus inferiores. μέθεξις vero dicebatur ius communicandi; & vt loquitur Basilius aliquoties in descriptione harum pœnarum, ἡ κοινωνία τοῦ ἀγαθοῦ *communicatio ipsius boni*, nam bonum est ipsa Eucharistia alij eodem sensu dixerunt ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον, *peruenire ad consummationem*, siue epoptiam. Bellarminus inepte μέσωσιν hoc est, *impletionem*, appellat, quæ erat dicenda μέθεξις, hoc est, *communicatio*, siue τελείωσις, siue ἐποψία. Hic itaque est modus, hæc seueritas disciplinæ Ecclesiæ veteris, quam postliminio reuocari fore operæ pretium diximus, non quidem per omnia, in primis quantum ad interualla temporum, sed ratione seueritatis. De hac disciplinæ pœnitentialis seueritate & salubritate vide Cyprianum in epistolis, & præcipue in sermone de lapsis.

CAP.

CAPVT. IV.

De Disciplina Ecclesiæ; sententia Papistarum.

I. SEntentiam Papistarum de hoc doctrinæ capite considerabimus primo in genere, quantum ad disciplinam ipsam attinet, hoc est, ipsius naturam. Deinde in specie agemus de disciplina pœnitentiæ, & morum. Pleraque autem certis comprehendemus propositionibus & quæstionibus; quarum aliæ sunt de huius disciplinæ legitima obseruatione, aliæ de administratione, aliæ denique de modo & partibus ipsius. Primo enim acerrime inter nos disputatur, penes quos sit illa disciplina: deinde, à quibus eam administrari conueniat; postremo, quibus constet partibus, quisque singularum partium debeat esse modus. Hanc itaque methodum sequemur.

II. *Prima propositio.* Sola Romana ecclesia, vt est vera Christi Ecclesia, ita legitimam quoque habet ecclesiæ disciplinam. Hinc est, quod Papistæ dicunt, nos esse homines impios, & gigantum more Deo ipsi bellum facere, & prorsus sine omni numinis cura cultuque viuere: nos omnia recte facta despicere; non virtutis vlla disciplina vti, non legibus, non moribus: non fas, non ius, non æquum, non rectum colere: ad omnia flagitia laxare fræna, & populum ad omne genus licentiæ atque libidinis prouocare; idque eo quod solennia vota Deo facta rumpamus, & ne fiant prohibeamus; quod homines de æterna salute certos faciamus, atque ea de re, Deum nec timentes, nec curantes, dissoluti viuamus, doctores iuxta & discipuli; quod ieiunia nihili faciamus; quod sola fide hominem iustificari doceamus; quod confessionis & absolutionis sacramenta tollamus; quod ordines ministrorũ ecclesiæ contemnamus; quod leges Ecclesiæ flocci faciamus &c. Id enim nihil est aliud, quam omni nequitiæ frænos permittere. *Hardingus contra Iuellum c. 2. diuis. 4. & seq.*

III. Grauissimum certe hoc est, quod Aduersarij dicunt esse nos homines impios, & omnem religionis curam abiecisse. Sed non debet nos hoc mouere. Nam Eliæ, Christo, & Apostolis hocidem accidit. Et Iustinus Martyr author est, cum primum Euangelium cœptum esset publicari, & Christi nomen patefieri, Christianos omnes dictos fuisse ἀθέους. Cumque Polycarpus staret pro iudicio, populus his vocibus incitauit proconsulem αἶρε τοὺς ἀθέους, hoc est, tolle de medio istos homines impios, qui Deum non habent. Non quod Christiani Deum reuera non haberent, sed quod saxa & stipites, quæ tum pro dijs colebantur, non adorarent. Verum orbis terrarum satis iam videt, quid nos, nostrique ab ipsis, religionis & vnius Dei nostri causa, perpessi simus, & adhucdum perpetimur. In carceres, in ignes, in aquas, abiecerunt maiores nostros, & in nostro sanguine adhuc volutantur; non quod illi maiores nostri, aut nos adulteri essemus, aut latrones, aut homicidæ: sed q̃ Euangelium Iesu Christi ex sola Scriptura, non vero ex lacunis traditionum humanarum petendum esse doceremus. Verum isti, cum viderent doctrinam nostram non posse recte accusari, maluerunt in mores nostros inuehi: nos omnia recte facta damnare: ad licentiam & libidinem fores aperire: & populum ab omni studio virtutis abducere. Et certe ea est, semperque fuit hominum omnium, etiam piorum & Christianorum vita, vt semper, etiam in optimis & castissimis moribus, tamen aliquid posses desiderare: eaque propensio omnium ad malum, eaque omnium procliuitas ad suspicandum, vt quæ nec facta, nec cognita vnquam fuerint, audiri tamen & credi possint. Vtque in candidissima veste facile exigua notatur labes: ita in vita candidissima, facile leuissima turpitudinis nota deprehenditur. Neque nos, aut eos omnes, qui hodie amplexi sunt doctrinam Euangelij, angelos esse arbitramur, & prorsus sine vlla macula, vel ruga viuere: aut istos vel ita cœcos, vt si quid in nobis notari queat, non possint id vel per tenuissimam rimam animaduertere: vel ita candidos, vt quidquam velint in meliorem partem interpretari: vel ita ingenuos, vt oculos suos velint in se reflectere, & mores nostros de suis morib. æstimare. Quod si rem ipsam ab initijs velimus repetere, scimus temporibus ipsis Apostolorum fuisse homines Christianos, propter quos nomen Domini blasphemaretur, & male audiret inter gentes. Quæritur apud Sozomenum Imperator Constantius, multos postquam ad religionem Christianam accessissent, euasisse deteriores. Et Cyprianus lugubri oratione describit corruptelam sui temporis. Disciplinam, inquit, quam Apostoli tradiderant, otium iam, & pax longa corruperat. Studebant augendo patrimonio singuli, & obliti quid credentes, aut sub Apostolis ante fecissent, aut semper facere deberent, insatiabili cupiditatis ardore, ampliandis facultatibus incubabant. Non in sacerdotibus religio deuota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in fœminis forma fucata. Et ante illum Tertullianus, ô miseros, inquit, nos, qui Christiani dicimur hoc tempore! Gentes agimus sub nomine Christi. Postremo, ne omnes commemoremus, Gregorius Nazianzenus de miserabili statu suorum temporum ita loquitur. Vitiorum, inquit, nostrorum causa, odio iam laboramus inter gentes. Spectaculum etiam iam facti sumus, non solum angelis, & hominibus pijs, sed etiam omnibus impijs. Hoc itaque loco erat Ecclesia Dei, cum primum lucere cœpisset Euangelium, cum nondum rabies tyrannorum refrixisset, aut gladius à Christianorum hominum ceruicibus ablatus esset. Scilicet non est nouum, homines esse homines, etiamsi appellentur Christiani.

IV. Sed quia vitam impiam, quam plurimi apud nos viuunt, ex doctrinæ genio & genere promanare dicunt, age de hoc videamus. Dicunt, nos solennia vota Deo facta rumpere, & ne fiant, prohibere. At nos vota superstitiosa ipso iure nulla esse docemus, & legitima substitui volumus. Dicunt, nos homines de salute æterna certos facere, eoque ianuam aperire ad omnis generis licentiam. At nos è Scripturis docemus, neminem posse certum esse de salute sua, nisi qui bona opera statuit esse viam regni cœlestis, & illam viam vnice ingreditur, inque illa progreditur. Dicunt, nos ieiunia nihili facere. At nos, ieiunia damnamus, in quibus opus operatum dicitur esse cultus meritorius. Substituimus autem vera ieiunia, quæ non posita sint in ciborum delectu, sed abstinentia, & quæ sint adminicula pietatis, non vero pietatis pars. Dicunt, nos docere hominem iustificari sola fide. At nos, fidem solam non vrgemus, id est, separatam à bonis operibus, sed solam esse, quæ apprehendat iustitiam Christi, eamque nobis applicet, cum Apostolo docemus. Dicunt, nos confessionis & absolutionis sacramenta tollere. At nos, superstitionem circa hæc duo sacramenta, id est, mysteria, notamus: confessionem & absolutionem vel maxime requirimus. Dicunt, nos contemnere ordines ministrorum ecclesiæ. At nos, distincte loquimur de ordinibus, qui nituntur iure diuino, & humano. Dicunt, nos contemnere leges Ecclesiæ. At nos leges Ecclesiæ veneramur, si modo illæ venerentur leges diuinas, hoc est, cum illis consentiant.

V. Sed quando vobis placuit, impiam nostrorum vitam ipsi doctrinæ acceptam referre, vt par pari referamus, non dubitamus asserere, vestram doctrinam ita esse comparatam, vt sit nutrix impiæ vitæ. Quid enim? Quia docetis, sanctos vt intercessores esse colendos, fit vt plurimi diuos diuasque non aliter venerentur quam Deum. Vnde *Bodinus in method. hist. cap. 5.* ait: D. Antonius à plerisque in Italia & Gallia Narbonensi ardentiore voto, certe maiore metu colitur, quam Deus immortalis. Rursus, quia Iesuitæ vestri æquiuocationis artem defendunt, probant, laudant, docent; magistratus in iuramentis illuditur, veritas è conuersatione tollitur, omnis generis flagitia hoc modo occultantur. *Toletus vester lib. 5. Instruct. sacerdotalis cap. 13.* ait: Si quis desideret habere pollutionem ob bonum finem, vt ob sanitatem, aut ad leuandas tentationes carnis, quibus interdum affligitur, non est peccatum. *Angelus de Clauisio in summa, in dictione Papa*, ait, Pontificem posse dispensare contra p̃cepta Decalogi. *Canonistæ* docent, simplicẽ fornicationem non esse peccatũ. Sic enim legere est *dist. 34.* Qui vxorẽ non habet, & p̃ vxore habet concubinã, à communione non repellitur. *Panormitanus*, Canonistarum maximus, Ad varietatem temporum, inquit, debent mutari statuta humana: ideo hodie ex simplici fornicatione Clericus non deponitur. Et ad decreta *Extra. de Consanguinit. Non debet Abb.* ad notatur hoc modo: Communiter dicitur, quod pro simplici fornicatione Clericus deponi n debet; quia pauci sine illo vitio inueniuntur. *Campegius, Pighius, Costerus*, & alij complures docent, sacerdotem illum multo sanctius, & castius viuere, qui alat concubinam, quam qui vxorem habeat in matrimonio. Hac de re *Claudius Espensæus Episcopus in comment. ad Tit. 1.* sic conqueritur: Turpissimum est, quod Officiales permittunt Clericos cum concubinis, meretricibus, & pellicibus cohabitare, liberos procreare sinunt, accepto ab ijs certo quotannis censu, atque adeo alibi à continentibus: nam habeant, aiunt, si velint. Porro multa millia sunt Romæ meritricum, ex quibus Papa in singulos annos vectigal amplum colligit. Neque valet effugium, quod Hardingus & alij adferunt, communi more id receptum esse in calentibus illis terræ partibus, ne impurum id genus hominum abdicent, non quod facile ferant, vt rem per se laudabilem, sed ad grauiorem pestem euitandam. Quasi nimirum, ea, quæ formaliter & intrinsece sunt mala, liceat permittere, vt eueniant bona. Hanc turpitudinem obseruarunt *Cardinales delecti*, qui in suo Concilio, *tom. 3. Concil. pag.* 823. ita scribunt: In hac enim vrbe meretrices, vt matronæ, incedunt per vrbem, seu mula vehuntur, quas assectantur de media die nobiles, familiares Cardinalium, Clericique. Nulla in vrbe vidimus hanc corruptionem, præterquam in hac, omnium exemplari. Habitant etiam insignes ædes.

VI. Sic itaque illi nostri Aduersarij cum ita odiose nos accusant, nihil de se cogitant. Cur quæso illi, quibus tam procul spectare, & quid in Germania, quidque in remotioribus locis agatur videre otium est, aut obliti sunt, aut videre non possunt, quid Romæ agatur? An nos ab illis accusabimur, de quorum vita nemo potest satis honeste & verecunde commemorare? Nos quidem non sumimus id nobis hoc tempore, vt ea quæ vna cum ipsis sepulta esse oportebat, in lucem & conspectum proferamus. Non est id religionis; non est verecundiæ; non est pudoris nostri. Illi tamen, qui iam olim disciplinam istam sanctam sanctæ Romanæ ecclesiæ dolentes notarunt, omnino hic adducendi sunt, vt planum fiat, num illis, an vero nobis disciplinæ Ecclesiasticæ laus saltem aliquatenus tribui queat. *In reuelationibus Brigittæ cap. 51.* de sede Romana dicitur, illam esse inuersam & immutatam, ita vt in illa pro humilitate sit superbia; pro obedientia, propria voluntas; pro iustitia, amor pecuniæ; pro misericordia, ira & inuidia. *Adrianus VI. Papa in Instructione, Francisco Cheregato Episcopo Aprutiensi, legato ad conuentum Noribergensem data, anno 1525.* fatetur à planta pedis ad verticem vsque capitis nihil esse sani in toto corpore Ordinis ecclesiastici. *Cardinales delecti in suo Consilio de emendanda Ecclesia*, inter alia sic aiunt: Abusibus tanquam pestiferis morbis ecclesiam Dei iam pridẽ laborare, præsertim curiã, manifestum est, quibus effectum prope, vt paulatim ac sensim ingrauescentibus his pestiferis morbis magnam ruinam traxerit. *Pontificum Romanorum* magia, scortationes, adulteria, seditiones aduersus Impp. auaritia, & similia peccata passim sunt obuia. *De Cardinalibus* ita scribit Nicolaus de Clemangis lib. de ruina & reparat. Ecclesiæ: Artificem, si velit simulacrum superbiæ effingere, nulla congruentius id ratione facere posse, quam Cardinalis effigiem intuentium oculis obiectando. *Platina in vita Marcelli I.* sic scribit: Vitia nostra eo creuere, vt vix apud Deum misericordiæ locum nobis relinquant. Quanta sit auaritia Sacerdotum, & eorum maxime qui rerum potiuntur, quanta libido vndique conquisita, quanta ambitio & pompa, quanta superbia & desidia, quanta ignoratio tum sui ipsius tum doctrinæ Christianæ, quam parua religio, & simulata potius quam vera, quam corrupti mores vel in profanis hominibus, quos seculares vocant, detestandi, non attinet dicere: cum ipsi ita aperte & palam peccent, ac si inde laudem quærerẽt. *Hugo Cardinalis* in quadam glossa scribit: Diabolum duas habere filias, Auaritiam & Luxuriam: illam Iudæis, hanc Ethnicis olim elocasse; nunc vero Clericos & Sacerdotes vtramque suis viris eripuisse, & tanquam proprias habere. *Author libri, Stella Clericorum, dicti*, sic exclamat: ô Domine, pastores tui mutati sunt in tonsores, defensores in dissipatores; qui deberent esse sobrij, quotidie sunt ebrij; qui Prælati, Pilati; qui casti, incesti; qui pastores, impostores. *In libro, cui titulus Onus Ecclesiæ*, ita legitur: Sunt nonnulla Monialium monasteria adeo propatula, vt ipsa loca Veneris prostibulo sint similiora, quam Dei sacrario: hinc procacitas, stuprum, incestus mulierum sacrarum. Hi nempe sunt fructus doctrinæ de prohibitione cõiugij: Quemadmodum parricidia regum ex doctrina Iesuitarum sequuntur. Sic enim *Mariana in libro de Rege & Regis institutione lib. 1. cap. 6. 7. 8.* docet, ius fasque esse

esse subditis, reges, Principesue, quibus viri graues & eruditi hæreseos crimen impegerint, quacunque ratione è medio tollere: præscribit etiam, quomodo venenum conficiendum sit, quomodo vestibus, Chirothecis, gladiorum capulis, aut etiam ephippijs illinendum, vt non minus præsens præcepsque sequatur exitium, quam si ferro vrgerentur. Egregiam profecto doctrinam! Sed finis sit. Summa enim huc redit, doctrinam impiam de omnipotentia Pontificia, de remissione peccatorum ex rebus nihili speranda, de fide hæreticis non seruanda, de ludendo æquiuocationibus, de opere operato, etc. necessario secum trahere similem vitam.

VII. *Secunda propositio.* Administratio disciplinæ Ecclesiasticæ non est committenda laicis, puta principibus, & hominibus de vulgo. Nam ciuilium Principum munus in ciuilibus negotijs, Episcoporum autem in spiritualibus versatur. Neque vero exempla *superioris capitis* §. 5. ad rem sunt. Nam Moses fuit & ciuilis magistratus, & sacerdos; Dauid, Propheta & rex; reliqui fecerunt, quod bonos reges facere decet: veram videlicet religionem tueri, & falsam affligere sibi proposuerunt. *Respondeo.* 1. Non confundimus ista munera: sed distinguimus. Sunt enim quædam officia Episcoporum propria, vt docere verbum Dei, administrare sacramenta, ordinare alios Episcopos &c. quædam communia; vt præesse disciplinæ. Nunquam à Principibus nostris vsurpata sunt munera Episcoporum, sed ab Episcopis Papistarum vsurpata sunt vtique munera Principum. 2. Moses ad breue aliquod tempus gessit sacerdotis munus. At ordinario nullo sacerdotio præditus fuit (nam neque natus, neque factus fuit Sacerdos) nec diutius, quam duarum, aut trium horarum spatio Sacerdos erat, quoad Aharonem, & filios eius inaugurasset. 3. Dauid non vi Prophetiæ, sed regiæ potestatis iure ista gessit, quæ ibi commemorauimus. 4. Nimirum hoc est, quod volumus; pij regis esse veram religionem tueri, falsam affligere. Sed quomodo? Ita nempe, vt cessantibus in officio sacerdotibus, illos excitent, aut alios substituant, quod fecerunt pij reges in V. Test. quoties sacerdotes omnia in religione miscuerant; & vt sacerdotibus diligenter facientibus officium suum adsint beneuolentia & præsidio suo; denique illis vtantur tanquam oculis & manibus in instituendis, restituendis, amplificandis, fouendis ecclesijs.

VIII. Laicos quoque vulgares, seu de plebe, non esse idoneos administros disciplinæ, sic probant. Sunt illi ouium loco, & discipulorum, & subditorum, & auditorum. Itaque contra naturam est, vt vna cum pastoribus, præceptoribus, præfectis, & doctoribus suis regant Ecclesiam. Adde, quod sunt homines simplices, & omnium rerum ignari. Constat autem non solum peritiam, sed etiam prudentiam requiri in quolibet regimine. *Respondeo,* 1. Priuata disciplina ecclesiæ non pertinet ad pastores, sed ad omnes Christianos. 2. Publica disciplina Ecclesiæ aut communiter pertinet ad totum Presbyterium, vel Concilium: aut singulariter ad pastorem ecclesiæ: Ibi quidam prudentes & periti deliguntur, & in communionem specialem assumuntur: hic pastor retinet suam relationem solus. 3. Non quilibet de plebe adhibentur ad publicæ disciplinæ exercitium, sed quidam videl. qui sunt idonei. 4. Sæpe numero accidit, vt quidam Laici superent ipsos pastores & peritia, & prudentia.

IX. *Tertia propositio.* Sancta inquisitio est præcipua pars disciplinæ Ecclesiasticæ. Hac enim ratione optime omnium prospicitur ecclesiæ, ne falsa doctrina, vel impia vita corrumpatur. Id quod experientia tot annorum confirmat.

Respondeo. Vt in scholis & rebuspublicis bene constitutis censura instituitur, magno bono scholæ & reip. & non sine ratione: ita in Ecclesia Christi idem merito obseruatur. Verum enimuero opera est danda sedulo, ne censura vertatur in carnificinam conscientiæ, & psychotyrannidem intolerabilem: id quod factum est in Papatu.

X. *Quarta propositio.* Disciplina pœnitentiæ necessario requirit contritionem cordis, confessionem oris, & satisfactionem operis, tanquam actus pœnitentis; & absolutionem, vel ligationem sacerdotis. *Respondeo.* 1. Ad pœnitentiam (late sic dictam) requiruntur ista tria: videlicet contritio, fides, & noua obedientia. Sic enim passim in Scripturis conuersio hominis explicatur. 2. Contritio cordis, quatenus est dolor secundum Deum, *Psalm.* 51. 2. *Cor.* 7. oritur partim ex lege, partim ex Euangelio. Nam nisi accedat Euangelium, contritio per se nec salutaris, nec Deo grata esse potest. 3. In contritione requiritur summus dolor, quantum scilicet homo concipere potest. Is vero non consistit in desperatione, vel proportione inter contritionem & peccata perpetrata, sed in odio & vltione sui ipsius. 4. Contritio est via, siue conditio, sine qua non peruenitur ad remissionem peccatorum: sed non est causa ipsius, nedum causa meritoria. 5. Confessio peccatorum simpliciter est necessaria coram Deo, *Psalm.* 51. & 1. *Iohan.* 1. coram hominibus, siue illi sint pastores, siue non, est necessaria secundum quid, quatenus nempe aut illos iniuria & scandalo offendimus, aut illorum solatio vel consilio in quibusdam conscientiæ casibus indigemus, *Iacob.* 5. Atque huc pertinet exomologesis eorum, qui ab ecclesia excommunicati, post actam pœnitentiam recipi desiderant. 6. Confessio auricularis, omnium delictorum, coram Sacerdote, est impossibilis & inutilis. 7. Satisfactio operis coram Deo nulla est, coram ecclesia potest esse aliqua, immo perfecta: quia nempe ipsi potest satisfieri complemento pœnæ, pro delicti qualitate impositæ, & æqua pœnitentiæ testificatione. Quanquam non raro de pœna ad probationem pœnitentiæ imposita, ab ecclesia aliquid remittitur peccatori, quod venit nomine indulgentiæ: si nempe ille serio dolorem suum testetur, & ostendat fructus pœnitentia dignos.

XI. *Quinta propositio.* Disciplina Ecclesiæ tota pendet à nutu Pontificis Romani. Is enim est supremus pastor Ecclesiæ. *Respondeo.* Solus Christus est supremus & vnicus Ecclesiæ suæ pastor: author vt doctrinæ, ita quoque disciplinæ. Quanquam non est par vtriusque ratio. Nam doctrinæ nihil potest aut debet addi. At disciplina ecclesiæ tametsi quantum ad fundamentum exprimitur in S. literis: tamen circumstantiæ faciunt, vt multis opus sit constitutionibus de ordine & decoro in Ecclesia seruando. Istæ vero constitutiones præscribi possunt, & vero debent à Presbyterio, vel Synodo, communi nempe consensu, & authoritate publica.

XII. *Sexta propositio.* Excommunicatio, quæ fit à Pontifice Romano, est eo loco habenda, quo ipsius Christi vox. Id patet ex *Matth.* 16. & 18. vbi Petro tributa est hæc potestas. Papa autem est Petri successor, & Christi vicarius.

Resp. 1. Omnes pastores sunt Vicarij Christi, & successores Petri, quatenus spectatur officium Christi Propheticum, & cura pastoralis, quam Petrus cũ alijs Apostolis habuit communem. 2. Nos multa desideramus in excommunicatione Papæ. Nam vana & irrita est excommunicatio, quæ fit vel à iudice non competente, vti sunt falsi sacerdotes, hæretici; excommunicati, laici: vel non propter certa & manifesta & grauia peccata, quæ excommunicationem mereantur: vel propter iniuriam priuatam & propriam; vel ex præcipiti & indiscreto zelo: vel aduersus pios & innocentes: vel aduersus vita hac functos: vel aduersus infideles: vel si ordine ac modo legitimo destituta fuit, nempe non vocatis seu citatis, non auditis, non conuictis, non recusantibus contumaciter excommunicatis: vel si excommunicatio Ecclesiastica secum trahat & inuoluat depositionem à magistratu summo &c. Talis autem fere est excommunicatio, quam Romanus Pontifex vibrat in Euangelicos, itemque in reges & Principes. Hac de re placet adscribere sententias quasdam fere ex Iure Canonico. *Gratianus caus.* 24. *quæst.* 1. *capitulo* Audiuimus, *ait:* Sin autem ex corde suo nouam hæresin confinxerit, ex quo talia prædicare cœpit, neminem damnare potuit: quia nõ potest quenquam deijcere, iam prostratus. Ligandi namque vel soluendi potestas veris, non falsis sacerdotibus à Domino tradita est. Apostolis enim dicturus; Quorum remiseritis peccata &c. præmisit: Accipite Spiritum sanctum: vt euidenter cunctis ostenderet, eum, qui Spiritum sanctum non habet, peccata non posse tenere, vel remittere. Porro, Spiritum sanctum nemo, nisi intra Ecclesiam accipit. *Eadem caus. & quæst. cap.* 35. sic scribit Nicolaus Papa Michaeli Augusto: Ait Cœlestinus Papa, orientalibus Episcopis scribens: Si quis ab Episcopo Nestorio, aut ab alijs, qui eum sequuntur, ex quo talia prædicare cœperunt, vel excommunicatus; vel exutus est, seu antistitis, seu cleri dignitate, hunc in nostra communione & durasse, & durare manifestum est: nec iudicamus eum remotum. Quia non poterat quenquam eius remouere sententia, qui iam se præbuerat ipse remouendum. *Caus.* 11. *quæst.* 3. *cap.* 41. Concilium Meldense citatur hanc in sententiam: Nemo Episcoporum quemlibet sine certa & manifesta peccati causa communione priuet Ecclesiastica. Sub Anathemate autem sine conscientia Archiepiscopi, aut Coepiscoporum, nullum præsumat ponere, nisi vnde Canonica docet authoritas; quia anathema est æternæ mortis damnatio, & nonnisi pro mortali debet imponi crimine, & illi, qui aliter non potuerit corrigi. *Caus. & quæst. eadem capitulo* 42. Nullus sacerdotum quenquam rectæ fidei hominem pro paruis & leuibus causis à communione suspendat: præter eas culpas, pro quibus antiqui Patres arceri iusserint ab Ecclesia committentes. *Causa* 23. *quæst.* 4. *capitulo* Inter querelas, *ita scribit Gregorius ad Ianuarium Episcopum:* Inter querelas multiplices Isidorus vir clarissimus à fraternitate tua frustra se excommunicatum, anathematizatumque conquestus est. Quod ob quam rem factum fuerit, dum à clero tuo, qui præsens erat, voluimus addiscere, pro nulla alia causa, nisi pro eo, quod te iniuriauerit, factum innotuit. Quæ res nos vehementer affligit. Quod si ita est, nihil te ostendis de cœlestibus cogitare, sed terrenam te conuersationem habere significas: dum pro vindicta propriæ iniuriæ (quod sacris regulis prohibetur) maledictionem anathematis inuexisti. Vnde de cætero omnino esto circumspectus, atque solicitus, & talia cuiquam pro defensione propriæ iniuriæ tuæ inferre denuo ne præsumas. Nam si tale aliquid feceris, in te scias vindicandum. Hinc (*subijcit Gratianus*) idem in homilijs ostenditur, quod peccata quæ in Deum, vel proximum committuntur, à nobis punienda sunt: ea vero, quibus in nos deliquitur, patienter vel toleranda, vel potius dissimulanda sunt. *Causa* 24. *q.* 3. *capitulo* Si quis *citatur Hieronymus in Leuiticum:* Si quis non recto iudicio eorum, qui præsunt Ecclesiæ, depellatur, & foras mittatur, si ipse non antea exijt, hoc est, si non ita egit, vt mereretur exire, nihil læditur in eo, quod non recto iudicio ab hominibus videtur expulsus. Et ita fit, vt interdum ille, qui foras mittitur, intus sit: & ille foris, qui intus retineri videtur. *Ibidem citatur Origenes super Leuiticum homilia* 14. *ad cap.* 24. Cum aliquis exit à veritate, à timore Dei, à charitate, exit de castris Ecclesiæ; etiamsi per Episcopi vocem minime abijciatur: sicut è contrario, dum aliquis non recto iudicio foras mittitur, scilicet si non ante exierit, id est, si non egerit, vt mereretur exire, nihil læditur. Interdum enim qui foras mittitur, intus est; & qui foris est, intus retineri videtur. *Causa* 11. *quæst.* 3. *cap.* 45. *citatur Augustinus super Matthæum:* Ridiculum est, vt eum mundum esse dicamus, qui vinculis peccatorum suorum ligatus est propter hoc solum, quod Episcopus dicitur habere huiusmodi potestatem, vt soluti ab eo, soluti sint in cœlo, & ligati in terris, ligati sint in cœlo. *Idem epist.* 37. *ad Clerum Hipponensem:* Quid obest homini, quod ex illa tabula non vult eum recitari humana ignorantia, si de libro viuorum non delet eum iniqua conscientia. *Gelasius Papa in commonitorio; Fausto magistro, fungenti legationis officio apud Constantinopolim, caus.* 24. *quæst.* 2. *capit.* Legatur, *ait:* Mortuos suscitasse Christum legimus: in errore mortuos absoluisse non legimus. Et qui certe hoc faciendi habuit potestatem, beato Petro principaliter mandat Apostolo: Quæ ligaueris super terram &c. Super terram, inquit. *Eadem causa quæst.* 1. *capitulo* Audiuimus, *ait idem Papa:* Eos, qui foris sunt, Dominus iudicabit. De his autem, qui intus sunt, nobis iudicium commisit. Ex his apparet, nonnisi fidelem excommunicandum. *Lombardus* 4. *sent. dist.* 18. Aliquando sacerdotes ostendunt solutos vel ligatos, qui ita non sunt apud Deum; & pœna satisfactionis vel excommunicationis interdum indignos ligant vel soluunt, & indignos sacramentis admittunt, & dignos admitti arcent. Sed intelligendum est hoc in illis, quorum merita solui vel ligari postulant. Tunc enim sententia Sacerdotis iudicio Dei & totius cœlestis curiæ approbatur & confirmatur, cum ita ex discretione procedit, vt reorum merita non contradicant. Quoscunque ergo soluunt, vel ligant, adhibentes clauem discretionis reorum meritis, soluuntur vel ligantur in cœlis, id est, apud Deum; quia diuino iudicio sententia Sacerdotis sic progressa approbatur & confirmatur. Quos ergo secundum merita sententia Ecclesiæ percellit, lædit; & illi foris sunt apud Deum. Qui autem non meruit, sententia Ecclesiæ non læditur. Porro iuxta ipsius Romanæ Ecclesiæ iura deponi & excommunicari iubentur: Quicunque prælati, siue Clerici sunt, & domicilia fœminarum frequentant: Qui aleis, ac inhonestis ludis, & crapulis ac ebrietatibus inseruiunt: Qui mercimoniam & vsuram exercent: Qui tabernas, & alia inhonesta loca tenent: Qui in adipiscendo beneficio vsus est regio fauore, vel seculari potestate: Qui consentiunt, vel tolerant fornicationes clericis suis: Qui assumunt cutas & negotia secularia: Qui Simoniam committunt: Qui publica incon-

tinentia laborant: Qui peierauerint, aut in homicidio, aut in alio quouis magno crimine inuenti fuerint: Qui in alienis ecclesiis officium aliquod pastoris vsurpauerint: Qui res Ecclesiasticas, quæ sunt bona pauperum, & in pauperes distribuendæ sunt, dilapidauerint. Vide *distinct.* 63. *omnis.* 16. *quæst.* 7. *distinct.* 83. *Si quis. dist.* 88. *Episcopus quæst.* 1. *dist.* 50. *qui semel distinct.* 81. &c.

XIII. Sed concludamus hoc de disciplina Ecclesiastica in genere, dictis Patrum, quibus ostenditur eius necessitas & vtilitas. *Tertullianus in Apologetico aduersus Gentes cap. trigesimo nono.* Fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus. Ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur cum pondere, vt apud certos de Dei conspectu: summumque futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, vt à communicatione orationis, & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur. *Idem de præscript. cap.* 30. Marcion eiectus est cum ducentis sestertijs suis, quæ ecclesiæ intulerat, in perpetuum discidium relegatus. *Cyprianus lib. de disciplina & habitu virginum*: Disciplina custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter Deo viuere, & ad promissa cœlestia & diuina præmia peruenire. Hanc & sectari salubre est, & auersari ac negligere lethale. *Idem epist.* 28. Interea si quis immoderatus & præceps siue de nostris Presbyteris vel Diaconibus, siue de peregrinis ausus fuerit ante sententiam nostram communicare cum lapsis, à communicatione nostra arceatur. *Presbyteri & Diaconi Romanæ Ecclesiæ Cypriano Martyri, quem ipsi Papam vocant, sic scribunt epistol.* 21. *inter epistolas Cypriani*: Idem enim omnes credimur operati, in quo deprehendimur eadem omnes censuræ & disciplinæ consensione sociati. Quid enim magis aut in pace tam aptum, aut in bellis persecutionis tam necessarium, quam debitam seueritatem diuini vigoris tenere? quam qui remiserit, instabili rerum cursu semper erret necesse est, & huc atque illuc varijs & incertis negotiorum tempestatibus dissipetur, & quasi extorto de manibus consiliorum gubernaculo, nauim ecclesiasticæ salutis illidat in scopulos, vt appareat non aliter saluti Ecclesiasticæ consuli posse, nisi si qui contra ipsam faciunt, quasi quidam aduersi fluctus repellantur, & disciplinæ ipsius semper custodita ratio, quasi salutare aliquod gubernaculum in tempestate seruetur. Nec hoc nobis nunc nuper consilium cogitatum est; nec hæc apud nos aduersus improbos modo superuenerunt repentina subsidia, sed antiqua apud nos hæc seueritas, antiqua fides, disciplina legitur antiqua.

XIV. Iam ex professo agendum est de *Contritione, & Confessione auriculari*, quæ censentur in tribus partibus pœnitentiæ, adeoque disciplinæ pœnitentialis, vt patet *ex §.* 10. *De satisfactione*, parte ipsius tertia, vide *Chamierum tom.* 3. *lib.* 25. Rursus de Pœnitentia, vti dicitur esse sacramentum, vide eundem *tom.* 4. *lib.* 4. Partiemur autem totam hanc disputationem in tres sectiones. I. de partibus, & speciebus pœnitentiæ. II. de contritione & attritione. III. de confessione auriculari.

XV. Tribus partitionibus, inquit *Bellarminus libro primo de pœniten. cap.* 15. diuidi solet pœnitentiæ sacramentum. Prima sumitur ab essentia, quæ duabus partibus constat, materia & forma, id est, actibus pœnitentis, & absolutione Sacerdotis. Secunda à materia, seu à parte materiali, quæ tres partes comprehendit, Contritionem, Confessionem, & Satisfactionem. Tertia à ritu; quæ est etiam trimembris. alia enim est pœnitentia priuata, alia publica, & hæc rursus, aut solennis, aut non solennis. Sic Bellarminus. Ex his partitionibus *primam* simpliciter reijcimus, vtpote nimis absurdam & ineptam. Rationes hæ sunt. 1. Pœnitentia nihil est aliud, quam actio pœnitentis, hoc est, conuersio peccatoris ad Deum. Quod & vocabulum Hebræum תשובה, hoc est, reuersio; & Græcum μετάνοια, hoc est, Resipiscentia; imo & ratio naturalis, dum internam pœnitentiæ naturam contemplatur, aperte docet. Itaque absolutio Sacerdotis non potest esse ipsius forma: quia alterius actio non potest esse forma huius vel illius actionis. 2. Absolutio ministri, quod quidem attinet ad ordinem & modum respondere debet diuinæ absolutioni. Hæc autem sequitur pœnitentiam, fatentib. ipsis aduersarijs. Ergo & illa sequi debet. At forma nunquam sequitur suum formatum: sed potius antecedit, quippe causa. Non igitur absolutio est forma, sed effectum pœnitentiæ. Vide *Esa.* 1. *Ezech.* 18. *Act.* 2. *&* 3. & alibi passim. 3. Adde, quod Scholastici hic aperte inter se dissentiunt, dum alij aliud, aut materiam, aut formam pœnitentiæ sacramentalis esse volunt: sicut ex ipso Bellarmino satis apparet. Ergo incerta saltem & dubia est ipsorum opinio. *De secunda partitione* quid dicam, vel potius quid non dicam? Papistæ ea, quæ veteres de pœnitentia Ecclesiastica pronuntiarunt, ad pœnitentiam in genere transtulerunt. Itaque dicimus, contritionem, confessionem, & satisfactionem esse partes pœnitentiæ Ecclesiasticæ, seu canonicæ, vt vocant, quæ nempe ab ecclesia imponitur iuxta certos canones. Sed coram Deo, siue in foro conscientiæ interno, aut auricularem confessionem, aut satisfactionem operis, esse necessariam, aut possibilem, inficias imus. Alia enim est ratio pœnitentiæ, quando versamur in foro conscientiæ interno, alia quando in externo. *Vltima partitio*, quam Bellarminus persequitur *d. lib. c.* 21. *&* 22. hoc sensu admittimus. Pœnitentia priuata est, qua peccatum confitemur vel soli Deo, vel alijs quoque, in primis pastoribus ecclesiæ. Illa debet esse ordinaria & quotidiana: hæc cum enormius lapsi sumus. Pœnitentia publica est, quæ fit vel ab vno in loco publico, vel à multis simul: eaque est vel ordinaria, id est, non solennis, vel extraordinaria, id est, solennis, quam Augustinus humillimam vocat; quæque pro grauissimis duntaxat criminibus fieri solet. Ritus istius pœnitentiæ solennis olim consistebant in habitu, loco, tempore, & pœnis. Habitus pœnitentium erat fere pulla vestis, cilicium, caput detonsum, exceptis fœminis. De loco diximus cap. præced. vbi hallucinationem Bellarmini philologicam notauimus. Quod attinet ad tempus, imponebatur pœnitentia publica feria IV. ante primam Dominicam Quadragesimæ. Et quãuis tempus pœnitendi alijs longius, alijs breuius præscriberetur, vt trium, septem, decem, aut plurium annorum: tamen singulis annis in V. feria maioris hebdomadæ omnes reconciliabantur, & communicabant. Pœnæ deniq; pœnitentium multiplices erant & variæ. Prima communis, & grauissima, vt à communione abstinerent. Secunda, vt pœnitentes non promouerentur ad Clerum. Tertia, vt abstinerent à nuptijs. Indulgebatur tamen interdum adolescentibus, vt ad vitandam scortationem vxores ducerent. Quarta, vt ad militiam secularem non accederent, sed soli Deo seruirent. Quinta, vt non essent susceptores in baptismo &c. Sed sæpe indulgebatur, hoc est, certæ pœnæ remittebantur ab Ecclesia.

XVI. Nunc pluribus examinanda est *partitio pœnitentiæ*, qua partes *ipsius materiales siue integrales recensentur.* Hic quinque propositiones à Bellarmino propositas *lib. d. c.* 19. breuiter percurremus. *Prima propositio est.* Terror animo incussus à lege, quem Lutherani Contritionem, siue Mortificationem appellant, non recte inter partes pœnitentiæ numeratur. Nam Scriptura distinguit terrorem à pœnitentia 2. *Corin.* 7. quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur. *Resp.* Mortificatio quam nos vrgemus, non est dolor nudus, sed fuga peccati. Deinde tristitia secundum Deum dicitur operari pœnitentiam, i. e. displicentiam & fugam peccati, ita vt hæc duo sint distincta vt causa & effectum. Nihil vero noui est, vt hæc duo interdum promiscue sumantur. *Secunda propositio*, Fides non est pars pœnitentiæ, licet ad eam efficiendam necessario requiratur. Præcedit enim ipsam tanquam causa.

Respondeo. Pœnitentia accipitur vel late & improprie, videlicet vna cum sua causa; vel stricte & proprie. Ibi sunt tres partes pœnitentiæ, puta contritio, fides, & noua obedientia: hic sunt duæ, mortificatio carnis seu veteris hominis, & viuificatio Spiritus seu noui hominis, siue fuga peccati, & studium iustitiæ. *Quarta propositio.* Non recte ponuntur partes pœnitentiæ, Mortificatio & viuificatio, ad eum sensum, quo à Caluino & Beza accipiuntur. *Quinta propositio.* Tres sunt partes pœnitentiæ, Contritio, Confessio, & satisfactio. Hæ duæ propositiones continent arcem causæ. Itaque paulo accuratius inspicere oportet.

XVII. Quintam propositionem Bellarminus probat tribus argumentis. 1. Pœnitentia præcedit iustificationem, quia est via ad illam, *Ierem.* 18. 8. *Ezech.* 18. 27. *&* 38. 19. *Luc.* 3. 3. *&* 13. 3. *&* 24. 47. *Act.* 2. 38. *&* 3. 19. *&* 5. 31. *&* 8. 22. *&* 11. 18. Quod si ergo pœnitentia præcedit iustificationem, multo maiori ratione præcedet mortificationem & viuificationem illam, quæ, opinione Aduersariorum, fructus est fidei iustificantis, & iustificationem ipsam consequitur. 2. Pœnitentia in Scripturis non dicitur, nisi à peccatis, seu ab operib' mortuis, *Heb.* 6. 1. E: viuificatio noui hominis non est pars pœnitentiæ. 3. Dominus dicit *Luc.* 13. 7. iustos non egere pœnitentia *Respondeo ad* 1. Pœnitentia, vt est effectum fidei, quod §. præced. dixit Bellar., ita & iustificationis. Deinde pœnitentibus promittitur vita: at non iustificatio. Aliud enim est vita, aliud iustificatio. Tertio, pœnitentia est via ad vitam, non vero illius causa proprie dicta. Quarto, non propter pœnitentiam remittuntur nobis peccata, sed per pœnitentiam magis & magis intelliguntur esse remissa. Deniq; cum pœnitentia in S. literis ponitur priori loco, & remissio peccatorum posteriori, est progressus ab effectu ad causam, vt *Marc.* 1. 15. *Act.* 20. 21. *ad* 2. Imo Apostolus d. l. docet, pœnitentiam non solum esse auersionem à malo, sed etiam conuersionem ad bonum. *ad* 3. Christus ibi loquitur de illis, qui opinione sua iusti sunt, quique sibi videntur non opus habere pœnitentia. *Confirmemus* iam nostram illam sententiam; quam Bellarm. impugnauit, de duabus partib. pœnitentiæ salutaris & Euangelicæ. 1. Sacræ literæ plerumq; has duas partes inculcant, cum de seria hominis conuersione agunt: vt *Psal.* 34. 15. *Esa.* 1. 16. *Hos.* 6. 1. *Rom.* 6. 6. *&* 8. 13. *Eph.* 4. 22. *Coloss.* 3. 9. vbi de malo fugiendo, & bono faciendo, itemque de vetere homine exuendo, & nouo induendo, agitur. 2. Ipsa nomina, quibus Hebræi & Græci pœnitentiam appellant, docent, illam esse abscessionem à malo, & accessionem ad bonum. Vide paulo ante §. 15. 3. Recta etiam ratio docet, vt qui vere cogitat resipiscere is & malum fugiat, & bonũ operari in animum inducat: quia alterum sine altero non sufficit. Siquidem plena conuersio notat auersionem à peccato, & conuersionem ad iustitiam. 4. Ipsi Scholastici, vt *Gratian. dist.* 3. *& Lombard. l.* 4. *d.* 4. pœnitentiam ita definiunt, vt nihil aliud sit, quam commissa peccata deflere, & deflenda non amplius committere: item, esse mala præterita plangere, & plangenda non iterum committere. 5. In omni mutatione sunt duo termini, a quo & ad quem. E. & in pœnitentia. Illa siquidem est vera mutatio. 6. Pœnitentia est restitutio quædam imaginis Dei. Illa vero posita erat in eo, vt primus homo se abstineret à malo, & faceret bonum. 7. Mortificatio veteris, & viuificatio noui hominis veram pœnitentiam distinguunt ab hypocritica. E. essentia veræ pœnitentiæ in his partibus est posita.

XVIII. Propositionem quintam Bellarminus confirmat his argumentis. 1. Scriptura ordinarie tres istas partes in vere pœnitentibus exigit: videl. cordis contritionem. *Deut.* 4. *v.* 29. 30. *Ps.* 51. 19. *Ioel.* 2. 13. oris confessionem, *Num.* 5. *v.* 6. 7. *Psal.* 32. 5. *Matt.* 3. 6. *Act.* 19. 18. 1. *Ioh.* 1. 9. operis satisfactionem, 2. *Esdr.* 9. *Dan.* 4. *Ioel.* 2. *Mat.* 11. quibus locis fit mentio ieiunij, cineris &c. 2. Exempla sanctorum hoc ipsum confirmant: vt Dauidis, 2. *Reg.* 24. Nineuitarum, *Ion.* 2. Publicani, *Luc.* 18. quib. locis fit mentio contritionis seu internæ humiliationis, cõfessionis seu clamoris, & satisfactionis seu humilitatis externæ. 3. Patres harum quoq; partium meminerunt: vt *Chrysost. in ser. de pœnit.* In corde eius est contritio, in ore confessio, in opere tota humilitas; hęc est perfecta & fructifera pœnitentia. *Aug. tr. in Ps.* 146. Sanat contritos corde, sanat confitentes, sanat seipsos punientes. 4. Ratio ducta ex ipsa natura pœnitentię idem docet. Nam in vera pœnitentia requiritur, vt nõ tantum sit vindicans, sed etiam reconcilians. Proinde primo opus est, vt qui peccauit, doleat se peccasse, & amicitiam cum Deo violasse: deinde, vt se subijciat pœnæ ad arbitrium Dei, qui læsus est. Quia vero locum Dei tenent ministri; cui necesse est subijci per confessionem, & satisfactionem. Ad hæc tria ista, natura duce, quotidie adesse videmus, cum aut liberi cum parentib. aut serui cum dominis, aut vxores cum maritis in gratiam redeunt. nam & signa doloris ostendunt, & peccatum fatentur, & se castigationi subijciunt, aut certe indulgentiam petunt. Docent a. S. literæ, Deum erga homines & patris, & domini, & sponsi locum tenere: proinde non absimilem esse debere pœnitentiã & conuersionem hominum ad Deum, illi, quæ est filij ad parentem. serui ad dominum, vxoris ad maritum. *Esa.* 63. *Ps.* 122. *Ier.* 3. Postremo, neq; illa congruentia contemnenda videtur, quod quemadmodum sunt tria instrumenta peccandi, cor, lingua, manus, peccamus enim corde, ore, & opere: ita par est, vt tria sint velut instrumenta pœnitentiæ; & aduersus peccatum cordis, contritione; oris, confessione; & operis, satisfactione pugnemus, vt hac ratione iuxta Apostolum *Rom.* 6. sicut exhibuimus membra nostra seruire immunditiæ, ita nunc exhibeamus eadem seruire iustitiæ.

Resp. ad 1. Est mera petitio principij. Nam quod attinet ad contritionem, certum est, illam in Scripturis proponi, tanquã partem pœnitentiæ. Sed

altum

altum ibi est silentium de confessione auriculari, & satisfactione coram Deo, proprie dicta. *ad* 2. Eadem est responsio. Nam in illis exemplis neque confessio, neque satisfactio Papistica monstrari potest. *ad* 3. Impropriæ Patrum phrases male pro regula recte sentiendi & loquendi citantur. Deinde, quæ Patres interdum de pœnitentia Ecclesiastica docent, ea perperam ad aliud genus detorquentur. *ad* 4. Verum est, hæc tria sunt in pœnitente, sed non vt volunt Papistæ. Illi enim aut fructus pœnitentiæ cum ipsa pœnitentia, aut diuersas pœnitentiæ species, prout vel ad Deum, vel ad homines refertur, inter sese temere confundunt. Sic v. g. punitio, qua aliquis se ipsum vleiscitur ob peccatum admissum, est effectum pœnitētiæ, & appellatur satisfactio canonica. Sic confessio corā Deo est effectum pœnitentiæ, & confessio coram sacerdote, vt loquuntur, pertinet ad pœnitentiam Ecclesiasticam. Vbi memineris, omnia bona opera esse fructus pœnitentiæ. Sed probemus, tres istas partes non esse legitimas. 1. Hæc tria possunt esse in hypocritica pœnitentia, puta Achabi & Iudæ, 2. *Reg.* 21. *Mat.* 27. E. non sunt pprie partes pœnitentiæ veræ. 2. Confessio oris, & opera laboriosa sunt tantum externa, & sæpe fallacia, seu ficta, pœnitentiæ signa, atque indicia. Non igitur sunt veræ partes. 3. Partes vnius speciei non recte statuuntur partes alterius speciei, vel etiam ipsius generis. Atqui tria ista sunt partes pœnitentiæ Ecclesiasticæ. Non ig. sunt partes pœnitentiæ, quæ fit coram Deo. 4. Veræ partes veræ pœnitentiæ sunt auersio a malo, & conuersio ad bonum: sicut in peccato est auersio a bono, & conuersio ad malum. Hæc itaque sola diuisio est probanda.

XIX. *De contritione & attritione* Bellarminus disputat toto libro 2. Capita disputationis summatim sunt de natura, necessitate, ordine, quantitate, & effectu cōtritionis, & deniq; de attritione. Videamus de singulis. *Natura contritionis* Bellar. explicat c. 2. & seqq. vsq; ad 8. eam videl. esse, non meram passionem, sed actionem bonam, & liberam, atq; ad Euangelium pertinentem, c. 2. nec posse haberi sine speciali auxilio Dei, c. 3. in ea includi odium ac detestationem peccati præteriti, *cap.* 4. 5. itemque propositum recte viuendi, *cap.* 6. 7. Quæ omnia nos concedimus de contritione Euangelica. Nam quod attinet ad contritionem legalem, illius ratio est diuersa. Vt enim pœnitentia legalis est noxia; Euangelica, salutaris: ita quoque contritio se habet. Etsi interim verum est, contritionem ex lege oriri, quatenus nempe ex lege est cognitio peccati. Sed non oportet hic subsistere. Nisi enim ex Euangelio accedat fiducia misericordiæ diuinæ, contritio per se non est salutaris, neque Deo grata, vt in Iuda videre est. Hæc si obseruentur, facile constabit, quid respondendum sit Bellarmino, vbi quasdam nostrorum sententias in hac disputatione exagitat. Nimirum candor ipsi defuit; quia dissimulauit occasiones, & circumstantias, quibus illi adducti, verissime hæc sua omnia de eadem quidem contritione, sed diuersimode tamen considerata, enuntiarunt. Id quod nemini mirum videri debet: cum Spiritus sanctus ad eundem modum, de vna eademque re (puta de lege, aut circumcisione) quædam omnino diuersa, imo contraria, sed tamen diuerso respectu sæpe pronuntiet. Vide *Roman.* 2. *&* 3. *&* 4. *&* 7. *Gal.* 4. *&* 5. Sed hoc iam transeat. Cui fere simile est, quod *de contritionis necessitate & ordine sequitur cap.* 8. *&* 9. De hac enim asserit, contritionem omnino necessariam nobis esse ad iustificationem, necessitate medij, simul & præcepti; ac proinde priorem esse iustificatione. Vbi nos vltro fatemur, initialem aliquā pœnitentiam, ex ordinatione Dei, omnino necessariam esse ad obtinendam veniam peccatorum, & salutem æternam; & proinde ordine naturæ etiam his priorem esse. Sed quando nostri docent, pœnitentiam esse posteriorem fide & iustificatione, intelligunt pœnitentiam in specie sic dictam, id est resipiscentiam, quæ consistit in fuga peccati, & studio iustitiæ. Itaque subinde ingeminant illam distinctionem pœnitentiæ, quod sit initialis, vel consequens. Illa est, quando quis primum è regno Satanæ ad Christi Ecclesiam accedens se pristinæ vitæ pœnitere testatur, qualis est illorum *Act.* 2. hæc est, quando quis veram religionem professus, veraque fide præditus, ob commissa peccata dolet secundum Deum, 2. *Cor.* 7. Prior est generale quoddam instrumentum, seu medium, & conditio, obtinendæ fidei & iustificationis: posterior est effectum fidei iustificantis & iustificationis. De mensura, seu *quantitate contritionis*, asserit *c.* 10. *&* 11. contritionem perfectam requiri, quę ex toto corde sit, & ita comparata, vt sustineat examen sex istarum propositionum. 1. Non requiritur ad contritionem, vt æqualis sit magnitudini iræ diuinæ. 2. Dolor de peccatis debet esse summus appretiatiue. 3. Non est necesse, vt contritio sit summus dolor intensiue. 4. Non requiritur certus gradus intentionis, neque mora vlla temporis, ad veram contritionem. 5. Neque illud exigitur, vt tot sint actus contritionis, quod sunt peccata: modo de omnibus, quæ post examen menti occurrunt, ex animo doleamus. 6. Vtilissimum tamen est, peccata singula amarissime, & longo tempore ita deflere, vt contritio non solum appretiatiue, sed etiam intensiue, vt loquuntur, summa dici possit. Has propositiones admittimus sano sensu; idque eo magis, quod doctrina Scoti, & aliorum Papistarum, aperte hic damnatur; qui eiusmodi perfectam contritionem requirunt, cuiusmodi vix in vllo homine reperiri potest: imo cui? inepta persuasio, vel supbos hypocritas, vel desperabundos Epicureos tandem efficiat. Nam si illa conscientiæ carnificina tollatur, de perpetua sufficientis pœnitentiæ incertitudine: nos totam illam Bellarmini doctrinam de seria, & perfecta contritione, admittimus. Perfectam dico, non perfectione gradus simpliciter intensi & excellētis, sed secundum quid, qui nobis videatur summus. Atque hoc sensu vltimam propositionem admittimus. Obserua hic, summum dolorem intensiue dici, quando voluntas summo conatu detestatur aliquid: summus autem appretiatiue, quando voluntas pluris æstimat detestationem alicuius mali, quam cuiuscunq; boni consecutionem, aut alterius mali euitationem. Itaq; magnitudo doloris intensiue, attenditur ex parte subiecti; magnitudo appretiatiue, ex parte obiecti: vt Bellarminus *cap.* 11. explicat. *De effectu contritionis* sequitur *cap.* 12. *ad* 12. vbi tres sunt quæstiones: videlicet. An contritio sit caussa remissionis peccatorum, *cap.* 12. tum, An contritio ante absolutionem sacerdotalem peccata remittat, *c.* 13. 14. deniq; vtrum omnia peccata per veram contritionem, siue pœnitentiam, deleantur, *c.* 15. 16. *Primam quæstionem* Bellar. affirmat, & tribus modis probat. Primo ex Scripturis: vt *Ezech.* 18. *v.* 25. 27. 30. 31. *Ion.* 3. 11. *Ps.* 57. 19. *Dan.* 4. 27. *Luc.* 7. 47. Deinde, ex Patribus. Sic enim *Tertullianus lib. de pœnit.* Pœnitentia, *inquit*, Dominus mitigatur. *Origenes hom.* 11. *in Leuit.* 20. Purgatio peccati per pœnitentiam constat. Chrysost. lib. 2. de compunctione cordis: Sola est compunctio cordis, quæ sicut ignis, omne animę vitium perurit, & adimit: & quantacunq; in ea reperit mala abstergit vniuersa, & delet penitus. Deniq; adferri etiam potest duplex ratio. Prima: Oratio peccatoris pœnitentis non est inanis apud Dominum, sed eum placat, & veniam impetrat, *Luc.* 18. multo igitur magis conuersio. Secunda: Actus pœnitentiæ a Spiritu sancto est, vt concedunt aduersarij, & ad iustificationem disponit: ergo suo modo est causa iustificationis. *Respondeo ad* 1. Scripturæ loca recitata agunt vel de sanctificatione, & glorificatione; vel de pœnarum temporalium remissione: vel de signis iustificationis; vel de antecedente aliquo iustificationis, hoc est, de ipsius via, & conditione. Nam pœnitentia est causa quædam sanctificationis, illam videlicet constituens; & causa sine qua non, glorificationis; & causa impellens; vt Deus remittat pœnas temporales. Sed non est causa iustificationis, sed vel ipsius antecedens, vel effectum & signum. Deinde *Dan.* 4. Nebucadnezar iubetur redimere peccata eleemosynis, nempe ratione hominum. Quanquam vox Chaldaica non significat redimere; sed abrumpere, auferre. Itaque iubetur rex, vt desinat male agere. *ad* 2. Patres loquuntur vel hyperbolice, vel catachrestice. *ad* 3. Est ignoratio elenchi. Nam vt oratio, ita quoque pœnitentia impetrat remissionem peccatorum, non efficiendo in se, sed illam in cordibus nostris ratam efficiendo. Deinde pœnitentia initialis potest appellari dispositio ad iustificationem, nempe ex parte Spiritus sancti. Concedimus itaque, contritionem esse causam sine qua non, id est, viam & conditionem, sine qua non peruenietur ad iustificationem. Sed negamus esse causam eius meritoriam, aut quæ suapte vi & facultate eam efficiat: cum remissio ista sit plane gratuita, & nostri respectu indebita; quæ proinde in nostris meritis fundari non possit. Qua de re vide tom. 3. Chamieri: vbi etiam satisfactum est argumentis Bellarmini. *Secundam quæstionem* quod attinet, Bellarminus ait, Contritionem, si perfecta sit, & votum sacramenti baptismi, aut absolutionis adiunctum habeat, omnino reconciliare hominem Deo, & peccata remittere, etiam antequam sacramentum reipsa percipiatur. Sed hic duplici homine errat: tum quod contritioni nimium adscribit, qua de re vidimus quæstione præceden. tum, quod sacramento suo, hoc est, Sacerdotali absolutioni, nimium quoque tribuit: quasi contritio, quantumuis seria, & veræ fidei coniuncta, absque istius absolutionis saltem voto, & promissione salutarem illum effectum haudquaquam producere possit: idque contra omnia illa Scripturæ loca (quorum ipse non pauca citauit) vbi vere contritis, & ad Deum serio conuersis, per Christum omnium omnino peccatorum remissio promittitur. Vbi non est silentio prætereundum, Aduersarios hic secum pugnare: vt qui sacramentorum votum hic sufficere statuant; cum alias saluificam Dei gratiam ita illis includant, vt illa præcise esse necessaria ad salutem statuant.

In tertia quæstione consentimus; nullam videlicet esse peccatorum multitudinem, vel grauitatem, quæ per veram pœnitentiam propter Christum non expiari possit. Atque hic est effectus contritionis: vbi facile inter nos & Aduersarios conuenire potest, si contritio vera recte accipiatur, hoc est, cum vera fide coniungatur; & præterea omnis opinio meriti separetur; denique necessitas sacerdotalis, seu priuatæ absolutionis, omittatur. Namque hoc demum sensu, in locis ab Aduersario citatis, venia peccatorum seriæ contritioni, seu potius integræ conuersioni, perspicue tribuitur. Superest dicere de *attritione*, quæ est imperfecta, seu inchoata contritio, ex solo metu pœnæ, seu timore seruili profecta: de qua *Bellarminus cap.* 17. *&* 18. docet, eam non modo bonam & vtilem esse, sed etiam per modum meriti ad pœnitentiam præparare; quia *Prouerbiorum* 1. *& Psalm.* 111. hic timor vocetur initium sapientiæ: item, quia *Deuteron.* 32. *Esa.* 33. *Malach.* 1. *Matth.* 10. & passim, Deum timere, eiusque iudicia formidare iubeamur. Addit tamen, hanc attritionem sine actuali sacramento, hoc est, sacramentali absolutione, item auriculari confessione, & operis satisfactione non iustificare: cum sacramento autem iustificare, & virtute clauium in veram contritionem mutari, & defectum eius quasi compensari. Sed hic nihil est sani. Nam timor seruilis; etsi per se & simpliciter, quatenus est pura pœnæ diuinæ formidatio, est aliquid indifferens: tamen propter fidei & charitatis defectum est inutilis, immo noxius. Neque vero in locis citatis agitur de seruili timore Dei, sed de filiali. Neque etiam Sacerdotalis illa absolutio, & auricularis confessio eam habet vim, vt ex timore seruili filialem, & ex inchoata diathesi seu dispositione verum habitum, hoc est, ex leuiter attrito vere contritum, & porro iustum coram Deo efficere possit.

XX. *De confessione* sequitur: vbi *Bellarminus libro tertio toto* ista quinque tractat. Primo loco refert errores circa Confessionis necessitatem, *cap.* 1. deinde sententiam suam ex diuinis literis confirmat; *cap.* 2. *ad* 5. tertio profert decreta & sanctiones Conciliorum, *c.* 5. quarto testimonia veterum Patrum inde ab anno 100. ad 1200. *c.* 6. *ad* 11. quinto rationes varias, *cap.* 12. postremo, argumenta Aduersariorum proponit, & dissoluit, *c.* 13. *ad* 21. *siue vltimum.* Hunc itaque ordinem sequemur: vbi prius illud monuerimus, in plerisque argumentis Bellarmini vel ignorationem elenchi, vel fallaciam homonymiæ, aut figuræ dictionis latere. Nam confessio peccatorum alia fit soli Deo, alia proximo, alia pastoribus. Quæ fit soli Deo, est publica, vt *Leuitic.* 16. 21. *Nehem.* 9. 2. *Dan.* 9. 5. vel priuata, vt *Psalm.* 32. 5. *Prouerb.* 28. 13. 1. *Iohan.* 1. 9. Et vtraque est vel generalis, omnium peccatorum, *Luc.* 18. 13. vel particularis, *Psalm.* 19. 13. *&* 25. 7. *&* 51. 7. Confessio quæ fit proximo, dicitur fraterna estq; duplex. Alia enim fit nostra causa, vt ab alijs iuuemur cōsolatione & consilio, *Iac.* 5. 16. alia fit proximi causa, vt illum à nobis læsum placemus, *Matth.* 5. 23. Confessio quæ fit pastoribus, est vel generalis, siue fiat publice siue priuatim, vel particularis, quorundam videl. peccatorum, 1. *Sam.* 12. 13. *Luc.* 7. 38. *&* 19. 8. *Act.* 19. 18. *Mat.* 3. 6. Porro vt pœnitentia est ordinaria, vel extraordinaria, ita quoq; confessio. Vide *Neh.* 1. 7. 2. *Cor.* 2. Hæc, inquam, sunt varia genera, siue potius modi confessionis, quam Scriptura nobis commendat. Sed cum his nihil commune habet confessio illa Papistarum secreta, priuata, specialis, distincta, quam vocant sacramentalem & auricularem; quamque illi, tanquam alteram pœnitentiæ partem, præcise necessariam esse, ad obtinendam veniam eorum peccatorum, quæ post baptismū committuntur; & necessariam quidem esse de iure diuino, quippe quo sacramentalis illa confessio, qua Sacerdoti omnia peccata lethalia, siue mortalia, distincte cum omnib. circumstantijs explicatur. Hoc est dogma Catholicum Bellarmino; nostra vero sententia, qua confessionē illam, qualis hactenꝰ in Papatu viget, nō diuino, sed humano, & quidē Pontificio iure niti, eoq; nec necessariā, nec vtilē esse contendimus, sed noxiam potius, & absurdā, verboq; Dei

contrariam pronuntiamus, eidem est hæretica, *cap.* 1. Videamus itaque vtra sententia sit Catholica, hoc est, fidei Catholicæ, quam vniuersa V. & N. T. ecclesia semper tenuit.

XXI. Confessionis suæ necessitatem ille probat ex Scripturis, non vno modo. Constituit enim tres classes. *In prima classe* sunt testimonia ex Euangelio; eaque tria præcipua, vt ait, ex quibus iudiciaria illa potestas demonstrari potest. Nam Christus *Matth.* 16. 19. & 18. 18. *Iohan.* 20. 23. Apostolis eorumque successoribus claues suas commuicauit, hoc est, veram potestatem ex authoritate iudiciaria soluendi, & ligandi. *In secunda classe* sunt variæ figuræ Vet. Testam. quæ confessionem sacramentalem præcesserunt & præfiguratunt. Et quidem ante legem latam typi confessionis sunt in Adamo & Eua, *Gen.* 3. & in Caino, *Gen.* 4. à quibus Deus confessionem exegit, & quidem per Angelum, id est, ministrum suum. Deinde sub lege Mosaica iudicium lepræ committebatur solis sacerdotibus, & cogebantur leprosi se sacerdotibus sistere, & prodere, ac iuxta eorum arbitrium, vel extra castra manere, vel post curationem ad castra reuerti, *Leuit.* 13. & 14. vt nempe significaretur, ad Sacerdotes Nou. Testam. iudicium lepræ spiritualis pertinere. Tertia figura est confessio, quam Deus instituit *Leuit.* 5. & *Numer.* 5. Et cui adiungi voluit loco cuiusdam satisfactionis, oblationem sacrificij. Quarta figura est *Matth.* 3. & *Marc.* 1. Vbi peccata sua confessi dicuntur, qui ab illo baptizabantur. Quinta figura est *Iohann.* 11. vbi Christus Lazarum à morte excitatum, & fascijs circumligatum, solui iubet per discipulos; videlicet significans eos, qui Spiritu aliter vinculis peccatorum constricti tenentur, & à morte peccatorum reuiuiscunt, similiter à verbi ministris soluendos esse. *In tertia classe* sunt varia loca Nou. Testamen. quæ agunt de vsu, commendatione, atque exhortatione, quæ institutionem confessionis consecuta sunt, vti figuræ istam institutionem præcesserunt. Eiusmodi loca sunt quatuor. Primus est *Act.* 19. vbi de credentibus dicitur illos Paulo Apostolo annuntiasse actus suos, id est, peccata sua, & quidem distincte; idque hauddubie sæpius. Secundus est 2. *Corinth.* 5. vbi Apostoli dicuntur legati Christi &c. At profecto qui mittuntur legati cum potestate reconciliandi inimicos regis cum ipso rege non possunt recte munere suo defungi, nisi cognoscant ex ipsis reis, quid egerint, quam grauiter regiam maiestatem læserint, quam satisfactionem persoluere sint parati. Tertius est *Iacob. quinto.* Confitemini alterutrum peccata vestra. Quartus est 1. *Iohann.* 1. Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat &c.

Respondeo ad primam classem. 1. Status quæstionis non attingitur: quia ad exercendam illam clauium potestatem, probabilis & generalis aliqua peccatorum sufficit; quam partim ipsa communis fama, & vniuersalis experientia, partim vero generalis & libera, siue priuata, siue publica, partim denique specialis, itidem priuata, vel publica confessio eorum, qui vel absoluendi, vel ligandi sunt, præstare potest: præsertim cum Pastores non tam ipsi hic iudicare, quam sententiam, à Deo præiudicatam, solenniter promulgare, eoque potestatem illam non absolute, sed conditionaliter exercere debeant. 2. Tametsi Apostoli, & eorum successores constituti essent iudices: non tamen ideo omnium peccatorum enumeratio illis facienda esset; quia hoc neque præceptum est, neque possibile. 3. Sententia absolutionis vel retentionis pronuntiatur à Sacerdote ex Euangelio, quod pronuntiat, omnib. pœnitentib. & credentibus gratis propter Christum dari remissionem peccatorum. Itaque sententia illa est vox Euangelij, cuius præcones sunt sacerdotes. Et licet in absolutione sit necessaria contritio, & bonum propositum: tamen absolutio non nititur contritione nostra, & bono illo proposito. 4. Sacrificuli vt non sunt successores Apostolorum, qua Sacrificuli: ita neque quatenus sunt ministri pœnitentiæ sacramentalis. Nam vti sacrificium, itaque hoc sacramentum istud Apostolis fuit incognitum. 5. Pastores sunt iudices sub Christo. Ergo non promiscue, & pro suo libitu debent omnia soluere & ligare, sed præeunte Christo in verbo suo. At hoc non faciunt. 6. Christus afflauit discipulos suos, non quod Spiritum sanctum insufflando dederit: sed vt hoc symbolo se dare & amplius daturum confirmaret. Non itaque absolutio Sacerdotis se habet, vt insufflatio illa Christi, quasi videlicet extinguat peccata, vti Christus flatu suo extinxit nebulas Apostolorum. Nam Spiritus sanctus illas nebulas sustulit, non flatus ille symbolicus.

Respondeo ad secundam classem. 1. Ab allegorijs humanitus inuentis non debent confirmari dogmata fidei. 2. Dissimilia exempla, Dei & hominum, item rei externæ & internæ, deniq; V. & N. T. perperam confunduntur. 3. Falsum est, iuxta arbitrium sacerdotis leprosos extra castra mansisse; quia tenebatur ex lege ceremoniali eos mundos declarare. 4. Lex illa figurauit lepram spiritualem, quæ nonnisi tollitur per Christum; ad quem omne sacerdotium est translatum. 5. Confessionis species diuersæ confunduntur. Et, quatenus in locis citatis de secreta, & distincta, coramq; ministris necessario peragenda, peccatorũ cõfessione agi cõtenditur: principij petitio cõmittitur: cũ illic vel de sola confessione coram Deo; vel de generali & libera confessione coram Ecclesia, eiusue ministris; vel deniq; de mutua piorum instructione, & consolatione tantum agatur. 6. Frigida est allegoria illa Lazari excitati à mortuis. 7. Falsum est confessionem Adami, Euæ, & Caini, factam fuisse Angelo. Deus enim immediate locutus est. *Respondeo ad tertiam classem.* 1. Illi in actis non quotannis, neque in aurem, neque in specie omnia sua peccata confessi sunt. 2. Deus in reconciliatione per Euangelij ministros non exigit impossibilem istam singulorum peccatorum confessionem, sed eiusmodi, quæ fieri potest, & debet, non tanquam res necessaria & meritoria, sed vt signũ pœnitentiæ & fidei. 3. Iacobus reciprocam exigit confessionem, id est, fraternã. 4. Quoad eius fieri potest, debemus omnia peccata nostra Deo confiteri. 5. Promissiones de remissione peccatorum, ijs qui confitentur facienda, non ad solam remissionem quæ fit per sacerdotem sunt referendæ.

XXII. *Testimonia Conciliorum*, qua generalium, qua particularium etiamsi non aperte contineant, confessionem esse iuris diuini, continent tamen antiquam consuetudinem, & sæpe etiam indicant necessitatem confitendi peccata Sacerdotibus. Habemus autem testimonia Ecclesiæ orientalis, & occidentalis siue Latinæ. Vide *c.* 5. *Resp.* 1. Bene habet, quod Bellarminus illa siue prolepsi, siue protestatione vtitur. Neque enim ad rem faciunt pleraque testimonia, quæ adfert. 2. Publica siue Ecclesiastica confessio eorum, qui publice lapsi erant, in priuatam, omnibusque fidelibus communem confessionem inepte commutatur. 3. Concilia non præiudicant Scripturis.

XXIII. *Testimonia Patrum Græcorum & Latinorum*, qui omnib ætatibus in Ecclesia floruerunt, confirmant necessitatem confessionis. Nam in primo seculo, ab an. 100. ad 200. habemus Irenæum, & Tertullianum. Ab an. 200. ad 300. habemus Origenem, & Cyprianum. Tertio seculo, siue ab an. 300. ad 400. habemus Lactantium, Athanasiũ, Hilarium; Basilium, Ambr. Gregoriũ Nyssenum, & S. Pacianum. Quarto seculo, siue ab anno 400 ad 500, habemus Chrysost. Hieron. Innocentium I. Papam, Augustinum, Leonem Papã, Sozomenum. Ab an. 500 ad 1200. habemus Gregorium I. Iohan. Climacum, Cæsarium, Bedam Venerabilem, Theodorũ Studytem, Rabanũ, Nicephorum Chartophylacem, Radulphũ Flauiacensem, Petrum Damianũ, & Bernhardum. Habemus igitur testimonia Patrũ, partim Græcorum, partim Latinorum, ad 30. qui omnes ante Innoc. III. tempora floruerunt; ex quib. aperte conuincitur eorũ omnium error, qui confessionem non à Christo, sed ab Innocentio III. institutã esse docent. *Resp.* Confessio apud veteres Patres est vt plurimum confessio coram Deo, vel publica exomologesis publicorum criminum, excõmunicationem incurrentium, in cœtu Ecclesiastico. De huius necessitate sæpissime loquuntur. Quanquam *Orig. in Ps.* 37. *hom.* 2. & *Cypria. serm.* 5. *de Lazaro*, populum etiam hortantur, vt de occultis, & paruis peccatis, & de attentatione sceleris, publicã exomologesin faciant. Sed *Beda in Iacob.* 5. ait: Grauioris lepræ immunditiem iuxta legem, Sacerdoti pandamus. Et veteres vbi vrgent specialem illam confessionem, non docent eam esse de necessitate salutis, neq; vt medium omnibus necessarium ad obtinendam remissionem peccatorum præcipiunt; sed libere proponunt vt commodum & vtile medium, ad consolationem percipiendam. Quid? quod confessionis etiam Laicis factæ meminerunt? Nam Patres Ægyptiorum monachorum Laici erant, & tamen absoluebant. Serapioni furtum confitenti Theones dicebat: Confide puer, absoluit te à captiuitate tua, etiam me tacente, confessio tua. Ergo confessio secreta, in qua ab omnibus necessario requiritur enumeratio omnium mortalium delictorum, vna cum circumstantijs speciem mutantibus; in qua etiam soli sacerdotes Confessionarij sedent, vt iudices spirituales, & pro ratione delictorum satisfactiones confitentibus imponunt; non fuit recepta nisi posterioribus seculis.

XXIV. Post authoritatem Scripturarum, traditionem Conciliorum, & testimonia Patrum, suum etiam locum in confirmandis dogmatib. obtinent *rationes*; quæ quidem hoc loco possunt esse quatuor. *Prima* ducitur ab antiquitate cõfessionis. Nam quæ sunt iuris humani, ea reperiuntur initium habuisse ex Concilij alicuius œcumenici, aut summi Pontificis decreto. Confessionem autem peccatorum in Ecclesia fuisse ante omnia Conciliorũ Pontificumue decreta ex Irenæo, Tertulliano, &c. probauimus. *Secunda* sumitur à difficultate Confessionis: quæ tanta est, vt nullo modo credibile sit, aut ecclesiæ præsides ausuros fuisse legem eiusmodi ferre, aut populis persuaderi potuisse, vt eiusmodi legem acciperent, & tot iam seculis obseruarent, nisi diuinũ imperium, diuina institutio, diuina promissio accessissent. Cæterum difficultas cõfessionis est in eo, q̃ viri Principes, regesq; potentissimi, Sacerdotibus, qui & ipsi homines sunt, peccata sua omnia detegere, quamuis arcana, quamuis pudenda, quamuis turpia, quamuis horrorem ipsi etiam confitenti adferentia, & eorum Sacerdotum iudicio stare, ac mulctam ab illis subire tenentur. *Tertia* ducitur ab vtilitate. Nam ad Pastores animarum magna redit vtilitas, ad Ecclesiam & rempublic. vniuersam, & ad singulos qui confessionem recte obeunt. Illi enim (pastores) morbos suarum ouium cognoscunt, & eo modo conuenientia remedia singulis applicare possunt: ista nanciscitur ciues frugi: hi in gratiam cum Deo redeunt. *Quarta sumitur* à miraculis, quibus varijs temporibus Deus testatus est, veram esse fidem illam, quam Ecclesia Catholica de confessione habet. *Respondeo*, 1. Est petitio principii; cum origo ex historijs ostendi possit. 2. Deus immittit efficaciam erroris, vt Antichristus ἐν ἀκρ. ἐν sua nihil non velit, ac possit. 3. Experientia testatur, confessionem esse carni gratam, quia facilis hæc est via ad remissionem peccatorum: & hominibus inutilem & noxiam esse, quia ita fiunt mancipia alienæ libidinis, & sæpe Ecclesiam aut rempubl. exponunt grauissimis periculis, confitendo eiusmodi peccata, quæ satius fuisset perpetuo silentio sepeliri. 4. Aut falsa miracula pro veris adferuntur; aut verus illorum finis studiose supprimitur; aut potius fallaciæ eorum, qui ista commenti sunt, dissimulantur.

XXV. *Nostrorum argumenta*, Caluini videlicet quinque, & tria Chemnitij, hoc modo soluit Bellarminus, *cap.* 13. & *seqq.* I. Confessio non est iuris diuini: quia etsi vetustissimus est ipsius vsus, tamen ille olim fuit liber. Neque enim vllam de eo statam legem, aut constitutionem, ante Innocentij III. tempora aduersariorum quoque Annales narrant. Verum (inquit Bellarminus) nos probauimus, extare legem Christi. Et Innocentius III. aut Lateranense Cõcilium, Confessionem simpliciter imperauit, sed solum tempus determinauit, quo ea facienda esset; quemadmodum etiam Concilia supra citata. II. Luculenta veterum testimonia extant tum in historijs, tum apud alios antiquos Scriptores, quæ docent, hanc politicam fuisse disciplinam, ab Episcopis institutam, & à Nectario abrogatam non legem à Christo, aut Apostolis positam. Sed mirum est, ait Bellarminus, cur tam audacter iactauerit Caluinus, luculenta illa in historijs extare testimonia; si vnum Sozomenum proferre ad medium constituerat. Neque enim ignoramus Sozomenum in historia multa esse mentitum, teste Gregorio, lib. 6. epist. 31. & neque antiquitate, neque doctrina cum multis eorum comparandum, quos nos citauimus. Deinde Nectarius abrogauit publicam, non vero priuatam Confessionem. III. *Chrysostomus homil. in psalm.* 50. *ait*: Peccata tua dicito, vt deleas illa. Si confunderis alicui dicere, quæ peccasti, dicito quotidie ea in anima tua: non dico, vt confitearis conseruo tuo, qui exprobret; dicito Deo, qui curat ea. Respondet Bellarminus, Chrysostomum ibi loqui de confessione publica, ex qua exprobratio sequi solebat. IV. Enumeratio peccatorum est impossibilis: & iccirco neque à Deo fuit imperata, neque ab Ecclesia iure imperari potuit. Respondet Bellarminus, nostros sibi contradicere; quia dicunt, in Confessione, quæ Deo fit, non satis esse generatim confiteri, & dicere, Peccator sum: sed oportere, quantum in nobis est, singula peccata accurate confiteri. Si ergo enumeratio peccatorum, quæ Deo fit, est possibilis, etiam illa, quæ homini fit. V. Non alia est nunc peccatorum remissio, quam semper fuit. Quotquot autem remissionem peccatorum à Christo obtinuisse leguntur, non in aurem Sacrificuli cuiusdam confessi sunt, &c.

Respondet

Respondet Bellarminus, etiam baptismum non semper fuisse: & Christum eo tempore [illegible] institutisse sacramentum Confessionis. VI. Christus ad generalem confessionem impertiebatur absolutionem. E. hæc sufficit Bellar. negat hoc esse quia Christus poterat sine sacramentis iustificare. At Apostolis præscripsit sacramentum confessionis. VII. Confessio publica abrogata fuit, & mutata in priuatam ab Episcopis, tempore Decij Imperatoris, & postea; Confessio a priuata abrogata fuit tẽpore Nectarij Ergo nec publica, nec priuata confessio est necessaria iure diuino. Neque n. sancti illi viri ius diuinum tollere fuissent ausi. Respondet Bellar. totum hoc argumentum ex imperitia Chemnitij coagmentatum esse. VIII. *Cassianus coll.* 20. *c.* 8. ait: Quod si verecundia retrahente reuelare coram hominib. erubescis; illi, quem latere non possunt, confiteri iugi supplicatione non desinas, qui & absque vllius verecundiæ publicatione curare, & sine improperio peccata donare consueuit. Respondet Bellarm. hæc verba in eundem sensum esse accipienda, vt illa Chrysostomi n. præc. 3. IX. Hæc Confessio est carnificina conscientiæ; quæ nullum in S. literis præceptum, vel exemplum habet; nullam item promissionem; & præterea Euangelium transformat in legem, dum statuit remissionem pendere ex enumeratione; & insuper gratuitæ condonationi substituit meritum enumerationis, & satisfactionis; ad hæc, conscientiam adducit in dubitationem & desperationem, scrupulosa illa enumeratione; & postremo exigit rem impossibilem, iuxta illud, Delicta quis intelligit? Respondet Bellarm. hæc omnia falsa esse, quod ex S. literis contrarium supra demonstrauerit; & non statim Euangelium conuertat in legem, qui conditionem operis exigit.

XXVI. Exceptiones nostræ, vel potius replicæ, ad istas Bellarmini exceptiones breuiter hæ sunto. *ad* 1. Omnia, quæ in S. literis de confessione peccatorum leguntur, ad species supra §. 20. à nobis positas, & vltro à nobis receptas, referri possunt: nec quidquam vspiam de auriculari Papistarum confessione legitur. Non igitur est iuris diuini. Deinde confessio ista, vti nunc est in vsu, ratione substantiæ & circumstantiarum, ante Innocentium III. non fuit recepta. *ad* 2. Nimirum Sozomenus alibi bonus, hic malus est & fabulosus. Sed inspiciamus, an ita sit. Refert Sozomenus, fuisse hanc Episcoporum constitutionem, diligenter obseruatam in Ecclesijs occidentalibus, præsertim Romæ. Vnum autem è Presbyterio peculiariter destinatum fuisse, qui huic muneri præesset. Subijcit deinde, eum quoque morem Constantinopoli fuisse, donec matrona quædam, confitentem simulans, ea specie consuetudinem, quam habebat cum Diacono, prætexuisse deprehensa esset. Ea de causa Nectarius, vir & sanctitate & doctrina clarus, illius ecclesiæ Episcopus, & Chrysostomi antecessor, confitendi rationem abrogauit. Quid amabo hic est, quod fabulam sapiat. Conuenit enim hæc Sozomeni narratio cum S. literis, dum dicitur esse constitutio Episcoporum. Neq; n. in S. literis illa consuetudo est sancita. Deinde, quod ait de vno aliquo, qui muneri isti sit præfectus, egregie conuenit cum recenti consuetudine, qua Pœnitentiarium & Confessarium peculiarem habent in Ecclesia Romana. Denique historia illa de matronæ & Diaconi consuetudine plurimas habet similes: quas ego. Sed st. Quod vero dicitur, Nectarium abrogasse publicam, non vero priuatam confessionem, id facile refellitur ex historia. Neque enim publica erat illa confessio matronæ. Et priuata illa Papistarum confessio tum temporis nondum erat in vsu; præsertim in Ecclesiis orientalibus. *ad* 3. Chrysostomus in genere loquitur de confessione, quæ fit coram hominibus: vt patet considerantibus verba citata. *ad* 4. Nostri requirunt non supputationem & enumerationem distinctam omnium & singulorum peccatorum in confessione coram Deo, sed accuratissimam, quoad eius fieri potest. Hæc vero accuratio frustra vrgetur in confessione coram Sacerdote. Manet autem fundamentum nostrum, specialem, distinctam, & perfectam peccatorum enumerationem esse rem simpliciter impossibilem. *ad* 5. Non est alia ratio vere pœnitendi, adeoq; nec confitendi in N. T. quam olim fuit in V. T. neq; tempore Apostolorum fuit alia, quam tempore Christi: neque nunc debet esse alia quam tempore Apostolorum. Iam vero in V. T. sufficiebat confessio eiusmodi, quæ erat libera, generalis, aut etiam particularis testificatio coram Deo, proximis offensis, vel Sacerdote, *Leuit.* 5. *&* 6. *&* 16. *Deuter.* 4. *&* 30. *Ezech.* 18. *&* 33. Et Christus semper contentus fuit eadem testificatione, cum pœnitentes absolueret, *Matth.* 9. *Luc.* 7. Neque aliam pœnitentiæ rationem Apostolis suis prædicandam commisit. Deniq; Apostoli non istam auricularem, & clancularem confitendi rationem, sed alteram illam, liberam nempe, à suis exegerunt in foro conscientiæ, *Act.* 2. *&* 3. *&* 8. *&* 19. 2. *Cor.* 2. *&* 7. Confessio itaq; vna & eadem semper fuit in V. & N. T. ita vt Bellarm. peccet elencho comparatorum, quando baptismum & confessionem inter se confert. Porro Christus plane non instituit sacramentũ confessionis, neq; ante, neq; post ascensionem suã. *ad* 6. Christus, vti Apostolos sibi substituit legatos, consideratur vt propheta. Atq; ita remisit peccata, annuntiando. Quare idẽ munus imposuit Apostolis: non vero ita ipsos cõstituit, vt insufflando ipsis daret Spir. S. & efficaciã physicã ipsorum ministerio imprimeret. Moralis n. est actio, totum ministeriũ verbi & sacramentorum. Adhibuit quidẽ Christus insufflationẽ, sed tanq̃ symbolum istius beneficij: non vero, vt Spiritum S. daret insufflando. Id n. est impossibile, & indignum maiestate Dei. *ad* 7. Est ambiguitas in vocabulo *publica*. Ita n. significatur vel vnius alicuius cõfessio publice & solenniter facta, vel vnius aut plurium, publice quidẽ facta, sed non solenniter. Prior illa fuit abrogata tempore Decij: nõ hęc posterior. *ad* 8. Cassian. loquitur generaliter, vt supra Chrysost. *ad* 9. Confessio illa auricularis non fuit demõstrata ex S. literis: & ne potest quidẽ. Nã & necessaria esse fingitur, & dicitur veniã peccatorũ ex opere operato mereri, & iubetur esse plane specialis & distincta: quæ oĩa verbo Dei repugnant, & libertatẽ Christianã omnino violant, & gratiã Dei in Christo exhibitam obscurant, & conscientias anxias & pplexas reddunt. Deinde, conditio alicui⁹ operis meritorij plane trãsformat legẽ in euangelium. Facessat itaq; confessio illa auricularis, & longũ facessat, hoc etiã nomine, quia securitatẽ carnalem alit & peccandi licentiam auget, & tota ad sacrificulorũ auaritiã, & ambitionem (ne de libidine aliquid dicam⁹) explendã, artificiose est cõparata. Sane de istis pœnitentiæ antistitib. vsurpari potest illud *Augustini l.* 10. *confes. cap.* 3. Quid mihi ergo est cum hominib. vt audiãt confessiones meas q. ipsi sanaturi sint languores meos? Curiosũ genus ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam. Quid à me quærunt audire, qui sim, qui nolunt te (Deus mi) audire qui sint? Et vnde nesciunt, cum à me ipso de me ipso audiunt, an verum dicam, quandoquidẽ nemo scit hominum, quid agatur in homine; nisi spirit⁹ hominis qui in ipso est?

XXVII. Superest *disciplina viua in Ecclesia Romana, in specie expendenda*. Vbi sequemur methodum *Bellarm. tom.* 4. *controu. generali* 3. & reuocabimus hanc disciplinæ partem ad ceremonias & leges orationis, ieiunij & eleemosynæ. Quia vero Chamierus suo loco tractauit de ieiunio, nolumus actum agere. *De oratione* ita disserit Bellar. vt primo septem ista capita generatim exponat. Quid sit oratio, Quotuplex, An sit necessaria vel vtilis, Quid sit in oratione petendum. Cuius sit petere, à quo, & pro quibus sit petendum, Quomodo sit petendum, vt quod petimus impetremus: deinde in specie tractet de certa illa forma precum, quæ est propria Sacerdotum & Monachorum, & horarum canonicarum nomine appellari solet. Et hæc persequitur *lib.* 3.

XXVIII. *Definitionẽ orationis* proponit ex Thom. quod sit actus rationis practicæ voluntatis desideriũ explicantis, & ab alio aliquid postulantis. Quã definitionẽ generalẽ *c.* 1. propositam & expositam, facile est accõmodare ad specialem orationem, q̃ refertur ad Deum. *c.* 2. *distribuit* orationem, primo in publicam & priuatam; deinde, in mentalem, & vocalem, q̃ simul sit mentalis; tertio, in δέησιν, deprecationẽ mali; προσευχὴν petitionem boni; ἐντευξιν interpellationẽ; & εὐχαριστίαν, gratiarum actionẽ, ex 1. *Tim.* 2. *&* *Phil.* 4. quam diuisionem, vtpote Apostolicã, plurib. explicat. *Cap.* 3. disserit de necessitate & vtilitate orationis: vbi primo confutat errorẽ Ethnicorũ, & hæreticorũ, q̃ nimis multũ orationi tribuebant: deinde perstringit errorẽ contrarium eorum, qui nimium extenuant fructum orationis; postremo in nos inuehitur, quod præcipuos orationis fructus negemus, puta satisfactionem, meritum, & impetrationem, ita vt duos priores funditus tollamus, tertiũ mutilemus.

XXIX. Quæ disputantur *c.* 1. *&* 2. facile admittimus. Sed q̃ *c.* 3. in nos dicit merito refutamus. Et primo quidem nullum bonum opus est satisfactorium, & meritorium, vt *Chamierus to.* 3. plurib. demonstrat. Ergo nec oratio. Deinde per calumniam nobis imponit Bellar. quod orationem vix & ne vix quidem faciamus impetratoriam. Nam si oratio fiat ex vera fide, & pœnitentia, omnis generis bona, etiam remissionem peccatorum, à Deo reuera impetrat. Sed, inquit disputator ille noster, ex ijs bonis, quæ precib. impetrantur, præcipuum est remissio peccatorum, ac iustificatio. Hunc à fructum omnes huius temporis hæreticorũ orationi detrahunt, cum illam soli fidei, quę orationem præcedit, attribuant. Reliqua bona fatentur orationib. impetrari, si oratio fundatur ex fide: sed quia per fidem intelligunt fidem illam suam specialem, qua vnusquisq; certo credere debet, se gratum esse Deo, sibiq; non imputari peccata; quæ fides reuera haberi non potest, inde fit, vt conditionem plane impossibilem ad impetrandum requirant, ac per hoc nihil omnino orationi relinquant. *Respondeo* 1. Iustificatio est actiua, vel passiua, vt loquuntur. Iustificatio actiua fit in mente Dei, qui nobis applicat iustitiam Christi: passiua fit in mente nostra, dum & nos ipsi nobis applicamus illam iustitiam, per veram fidem. Quia vero fides nostra est infirma, opus est illam magis & magis confirmari & stabiliri. Petimus itaq; à Deo, vt augeat nobis fidem, & cordibus nostris obsignet indies remissionem peccatorum. Hoc itaque sensu precatio ex vera fide profecta (neque enim aliter à Deo exauditur) impetrat remissionem peccatorum 2. Fides illa specialis est fundata in S. literis, & vniuersali experientia omnium sanctorum. Itaq; non est conditio impossibilis. Itaque calumnia est Bellarmini, quod necessitatem & vtilitatem orationis à nostris eneruari dicit.

XXX. Iam vero quid sit in oratione petendum, nõ possumus (inquit Bellarm.) breuius & plenius explicare, quam si Dominicam orationem plenissime exponamus. Igitur orationem Dominicam ex Patrum sententia explanat, præmissis nonnullis de excellentia orationis Dominicæ, & numero petitionum. *Excellentiã* collocat in authoritate, breuitate, perfectione, ordine, efficacitate, & necessitate, qua oratio Dominica præstat omnib. alijs formis orandi, *c.* 4. Vbi per omnia consentimus. Numerum & ordinẽ petionum explicat *c.* 5. Quod attinet ad *numerũ*, dicit, communẽ esse sententiam veterum & recentiorum, septem esse petitiones orationis Dominicæ. Excipit tamen Tertullianum, & Caluinum, qui sex tm̃ esse contendunt. Septenarium istum ꝓbat trib. argumentis. 1. quia veteres ita tradunt. 2. quia si verba illa, *Et ne nos inducas in tentationẽ, sed libera nos à malo*, non habeantur ꝓ vna petitione, oratio Dominica non erit breuissima & plenissima; quoniam res eadem bis repetetur, nec petemus nos liberari à malo præterito & futuro, culpæ & pœnæ. Tentatio n. in quam petimus nos non induci, non est malum præteritum, sed futurum, nec malum pœnę, sed culpę. 3. quia omnino congruit, vt tot sint petiones orationis Dominicæ, quot sunt dona Spiritus S. quandoquidem his petitionibus illa dona respondent, vt demonstrat *August. lib* 2. *de serm. Dom. in monte*. Porro soluit duas obiectiones; vnã Caluini ex particula aduersatiua sed; alteram aliorum, quod *Luc.* 11. non habeatur sententia illa: *Sed libera nos à malo*. Respondet 1. particulam *Sed* non esse positam hoc loco ad explicandum, sed ad aliquid maius significandum, hoc modo: Et ne nos inducas in tentationem, sed potius libera nos ab omni malo. Quomodo si debitor creditori dicat, Ne quæso repetas nummos, quos mihi mutuo dedisti, sed adde potius adhuc aliquos. 2. in Latinis codicibus apud Lucam, duas illas petitiones, *Fiat voluntas tua*, &, *Libera nos à malo* deesse incuria librariorum: vel omissas esse à Christo, quod tum temporis orationem illam præscripserit discipulis minoribus: vel denique, quod duæ istæ petitiones in præcedentibus contineantur; quia, vt est apud Augustinum, petitio tertia est repetitio quædam primæ & secundæ, & septima est tanquam vna cum sexta. *Respond.* 1. De numero petitionum non valde laboramus; modo ipsæ recte intelligantur, & deuote recitentur. Tametsi nihil dubitamus, eorum sententiam, qui sex tantũ petitiones distinguunt, meliorem esse; sicuti tum res subiectæ, tum verbã postremæ petitionis aperte docent: cum liberatio à malo, tanquã altera pars axiomatis discreti, exegetice cum priore parte connectatur. 2. Non itaq; est repetitio odiosa, sed expositio insignis. 3. Argumentum à congruentia non tenet. 4. Particula aduersatiua sed, non significat aliquid maius per se, verum sua natura res diuersas indicat. Res, inquam, diuersas, quæ ratione seu definitione distinguuntur, nõ vero reipsa. 5. Prima causa vera est, nimirum duas illas sententias apud Lucam deesse incuria librariorum; quia non solum in Syriacis & Græcis exemplaribus, vt Bellarm. obseruat, sed etiam in Gothico, vt Mariana tradit, habentur. Reliquæ duæ causæ sunt ineptæ. 6. Tentatio non solum est malum culpæ, sed etiam malum pœnæ, quatenus Deus peccata peccatis punit.

XXXI. *Ordinẽ petitionũ* Bellar. explicat ex Augustino, Iansenio, & Thoma. *Augustin. in Enchiridio c.* 115. docet, tribus prioribus petitionibus peti res

æternas, quatuor posterioribus temporales. *Iansenius in Concordia Euangelica* scribit, primo peti bonorum largitionem, secundo malorum remotionem: & in bonis primo bonum Dei, *Sanctificetur nomen tuum*; secundo, bonum nostrum summum, *Adueniat regnum tuum*: tertio bonum nostrum medium, id est, gratiam implendi mandata, *Fiat voluntas tua*: quarto bonum nostrum infimum, id est, subsidia temporalia, *Panem nostrum*. In malis, primo peti remotionem mali præteriti, *Dimitte nobis debita nostra*: secundo, mali futuri, *Et ne nos inducas in tentationem*: tertio, mali præsentis, *Sed libera nos à malo. Thomas in 2.2.q.83.art.9.* ita digerit. Quoniam oratio interpres est desiderij: desiderium autem actus est charitatis, qua diligimus Deum in se, & nos in Deo: ideo

Primo petimus gloriam Dei, vt sanctificetur nomen ipsius; quæ petitio nascitur ex amore, quo diligimus Deum in se. *Secundo* beatitudinem nostram, quam habebimus, cum adueniet regnum Dei; & hæc petitio oritur ex amore, quo diligimus nos in Deo. *Tertio* medium principale & per se ad beatitudinem: id vero est obedientia legis, Fiat voluntas tua: nam per obedientiam legis meremur beatitudinem. *Quarto* medium per se, sed instrumentarium, id est, panem tum spiritalem verbi & sacramentorum, tum etiam corporalem. *Quinto* medium per accidens, id est, remotionem præteriti, quod proprie excludit à regno, & opponitur primo nostro bono. *Sexto* aliud medium per accidens, id est, remotionem peccati futuri, ne videlicet superemur à tentatione, quæ impedit, ne Dei præcepta seruemus, quod erat bonum nostrum secundum. *Septimo* aliud medium per accidens, id est, est, remotionem mali præsentis, omnium videlicet huius vitæ miseriarum, quatenus impediunt sufficientiam temporalium bonorum, quæ suo modo ad vitam æternam consequendam, vel necessaria, vel vtilia sunt. Quare mala ista quæ in postrema petitione remoueri cupimus, opponuntur tertio nostro bono, quod in petitione quarta à Domino postulamus. De tribus hisce sententijs breuiter ita sentimus. 1. Transeat numerus septenarius; quando diximus nos de illo non valde laborare. 2. Iansenius admodum eleganter, & populariter ordinem istum digerit. 3. Verba ista, *Libera nos à malo*, non solum præsentis, sed etiam futuri mali sunt deprecatio. 4. Thomas subtiliter digerit ordinem. Sed errat, quod ait nos mereri beatitudinem, & quidem per obedientiam legis; & quod in petit. quarta per panem ἐπιούσιον intelligit spiritualem & temporalem simul. Nam ἄδηλον ἐπιούσιον est, qui pertinet ad οὐσίαν corporis.

XXXII. *Cap.* 6. exponit Bellarminus orationem Dominicam, vbi breuiter ista præcipue desideramus. 1. quod in petitione quarta coniunctim petamus panem corporalem & spiritualem: cum ipsa phrasis ostendat, sermonem esse de huius vitæ subsidijs, vt Iansenius recte obseruauit. 2. quod in petitione quinta potissimum petamus remissionem peccatorum venialium: cum nulla peccata in foro poli sint venialia. Et vero si aliqua essent, inprimis deberemus petere remissionem peccatorum mortalium. 3. quod ait clausulam illam, *Quia tuum est regnum* &c. non esse de textu Euangelico, sed inserta fuisse à Græcis ex consuetudine, quam habent ea verba recitandi post orationem Dominicam in sacrificio Missæ. Nam Latini etiam antiquissimi, & Græcę linguæ periti, vt Tertullianus, Cyprian. Ambr. Hieron. August. nullam horum verborum mentionem faciunt. *Resp.* At Græci codices habẽt istam clausulam: & Chrysost. Theophylactus, & Euthymius explicant ipsam in suis Commentarijs: & sententia ipsa est pia, & orationi Dominicæ pondus aliquod adijcit, quia breuiter colligit argumenta fiduciæ.

XXXIII. *Cap.* 7. docet, solius creaturæ rationalis esse orare. *Cap.* 8. contra Wiclefum asserit, non solum generatim, sed etiam in specie pro certis hominibus orandum esse. Quod omne nos probamus: si excipias, quod *cap.* 8. docet illos recte facere, qui certos reditus legant Ecclesijs, vt singulis diebus, vel hebdomadibus sacra fiant, aut preces fundantur pro ipsorum anima. Nam etsi ditiorum legata, pro vsibus Ecclesiæ, aut pauperum sustentatione, nequaquam improbamus: tamen preces mercenarias, & speciatim orationes pro defunctis, ad quos ista legata plerumque respicere solent, plane inutiles ac superstitiosas esse pronuntiamus.

XXXIV. *Cap.* 9. disserit de modo orandi legitimo, vt aliquid impetremus orando. Et *primo* distinguit, inter meritum, & impetrationem; quorum illud tribuit solis iustis & viatoribus; hanc vero etiam peccatoribus, & comprehensoribus. Atque hinc colligit, orationem aliquando tantum esse impetratoriam; aliquando vtrumque simul effectum habere. Verum enimuero nos cum Scriptura nullum agnoscimus meritum, nisi Domini nostri Iesu Christi, quod est Catholicum & totale, ita vt iuxta vel infra se non possit pati vllum nostrum meritum. *Deinde* octo conditiones ad infallibilem impetrationem requirit: quorum prima est *fides*; qua credamus, Deum, non quidem absolute facturum id quod petimus; sed id posse facere, & scire modum faciendi, & velle etiam facere, si non sit defectus ex parte nostra, *Matth.* 9. *&* 11. *Rom.* 2. *&* 10. *Iac.* 1. & alibi. Altera est *spes, & fiducia impetrandi*; qua diuiniæ benignitati inhæremus, orta ex fide perfecta, *Psalm.* 91. *Matth.* 9. *Hebr.* 4. Tertia est *charitas, seu iustitia inhærens*. caritas enim est ipsa Christianorum vera, perfectaque iustitia. *Esa.* 1. *&* 18. *Iohan.* 9. 1. *Iohan.* 3. *Quarta* est humilitas, qua is qui orat non in iustitia sua, sed in benignitate Dei confidat. *Esa.* 66. *Dan.* 9. *Luc.* 18. *Iac.* 4. Quinta est *deuotio*, seu studium attente & diligenter orandi; ne verbis tantum, seu labijs, sed & vero cordis affectu, cum precibus ad Deum accedamus. *Esa.* 29. *Matth.* 15. Sexta est *perseuerantia*; ne facile hic segnescamus. *Luc.* 11. *&* 18. *&* 21. 1. *Thess.* 5. Septima est, *vt pro se quisque petat*; nec aliorum intercessionibus nimium fidat, *Iohan.* 14. *&* 16. quia non semper ij, pro quibus oramus, digni sunt vel idonei, vt accipiant, *Matth.* 10. Octaua est, *vt petantur necessaria, vel vtilia ad salutem*, hoc est, voluntati Dei consentanea, 1. *Iohan.* 5. Has conditiones, à Bellarmino assignatas libenter admittimus: licet naturam fidei, & iustitiæ aliter, atque hic factum est, explicemus. Nam ex S. literis didicimus, veram fidem esse specialem fiduciam misericordiæ Dei in Christo petuæ; & iustitiam nostram, qua consistimus coram Deo, esse ipsissimam Christi iustitiam quatenus illa nobis per veram fidem, bonis operibus fœtam & plenam, applicatur; ita nimirum vt nos credentes & Christus censeamur & simus vna persona, ille caput, nos membra.

XXXV. *De horis canonicis*, seu diuino officio, quinque capita tractanda sumit; & *primo* quidem de nomine, & definitione officij diuini, seu horarum canonicarum disserit, *cap.* 10. Nomen officij diuini extare ait in Concilio Aquisgranensi & Lateranensi: nomen horarum canonicarum apud Bedam. Dicuntur autem hæ preces, & laudes *diuinum officium*, quoniam in ijs continetur id, quod facere debemus erga Deum, siquidem orare, & laudare Deum, proprium est officium Christianorum, & præsertim eorum, qui Clerici, vel Monachi dicuntur. Hinc enim Dominus per Esaiam cap. 56. *Domus mea, domus orationis vocabitur cunctis gentibus*. Dicuntur autem eædem laudes, & preces, horæ canonicæ, quia certis horis recitari debent iuxta canones, & regulas sanctorum Patrum. *Definitio* itaque diuini officij hæc fuerit: Diuinum officium est certa ratio publice laudandi, precandique Deum, mente simul & voce, authoritate præsulum ecclesiæ instituta. Nos vero his, quantum ad præcipuam rei substantiam, hoc est, ad exercendum publicum Dei cultum, siue preces & cantiones Ecclesiasticas; item ad certum quendam ac decentem ordinem, tum in publicis, tum etiam in priuatis precibus seruandum attinet; prorsus assentimur: vt qui & ipsi certis diebus, & horis, ad cultum illum exercendum conuenire, & in eo certas agendi formulas vsurpare, denique priuatim etiam stata precandi tempora, & certum orandi modum obseruare soleamus. Quæ vero hic superstitionem manifestam continent, & verbo Dei contraria sunt, ea demum merito reprehendimus: vti sunt ista sex 1. *alligatio* superstitiosa diuini cultus ad certum hominum otiosorum genus, itemque ad certum locum, certas horas, certasque preces, hymnos, & lectiones. 2. *vsus linguæ peregrinæ*, in diuino officio persoluendo. 3. *religiosa inuocatio Mariæ, & aliorum sanctorum*, passim illis precibus inserta. 4. *opinio præcisæ necessitatis*; cum res illa tota pertineat ad politiam Ecclesiæ, vtpote quæ, fatente Bellarmino, nititur authoritate Præsulum Ecclesiæ. 5. *opinio cultus, ac meriti*, in opere operato. 6. κακοζηλία, seu inepta & ridicula imitatio sanctorum virorum, & exemplorum. Sed de his minutatim vide in sequenti tractatione.

XXXVI. *Secundum caput* est de partitione diuini officij, & de canonico tempore singularum partium, *cap.* 11. Partes autem aliæ sunt *maiores*, numero octo, quæ à tempore vulgo dicuntur Nocturni, Laudes, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vespera, Completorium: aliæ *minores*, numero decem, videlicet Psalmi, Hymni, Lectiones, Cantica, Antiphonæ, Responsoria, Litaniæ, Versus, Capitula, Collectæ. Ex his enim totum officium constat. Porro antiqua & rationabilis institutio horarum canonicarum (quod est *tertium caput* dissertationis Bellarminianæ) ita demonstratur *cap.* 13. 14. 15. Principio ad horas canonicas quod attinet, habemus (inquit Bellarminus) exempla Prophetarum, & Apostolorum; testimonia veterum Patrum, & antiquæ Ecclesiæ consuetudinem; rationes denique & causas huius institutionis. *Exempla* sunt partim in genere, partim in specie. *In genere* habemus exemplum Dauidis, qui septies in die laudem dicebat Domino, *Psalm.* 118. De singulis horis *in specie* sunt ista exempla. De nocturna oratione est exemplum Dauidis, *Psalm.* 118. Christi, *Luc.* 6. Pauli & Silæ, *Act.* 16. De laudibus matutinis, *Psal.* 5. *&* 62. *&* 118. De prima, tertia, sexta, & nona, 2. *Esdr.* 8. *Daniel.* 6. vt exponunt Cyprianus, Beda, Hieronymus. De hora tertia, *Act.* 2. de hora sexta, *Act* 10. de nona, *Act.* 3. de officio vespertino, *Psalm.* 54. *&* 140. Ex *Patribus* sunt Clemens, Cyprianus, Athanasius, Ambros. Basil. Hieron. Augustinus, Cassianus, & alij viri doctissimi grauissimique, qui singularum horarum canonicarum tempora, & mysteria explicant: vt Isidorus, Amalarius, Rabanus &c. *Rationes* quoque variæ adferuntur, è quibus hæ tres sunt præcipuæ. 1. Vt in honorem sanctissimæ Trinitatis tertia quoque hora Deum laudemus. Nam horæ canonicæ antiquissimæ sunt, tertia, sexta, nona, duodecima, quæ totum diem in quatuor ternarios horarum diuidunt; quibus addebantur quatuor vigiliæ nocturnæ, quæ terminabantur hora tertia, sexta, nona, duodecima noctis, & noctem totam in alios quatuor horarum ternarios diuidebant. 2. vt beneficiũ creationis cõmemoremus, & conditori rerum omnium pro eo gratias agamus. Ideo n. sunt horæ septẽ diurnæ, quoniã septẽ dieb. creauit Deus cœlum, & terram, & omnia q̃ in ijs continentur. Additur autem hora octaua, id est, officium nocturnum, pro spe resurrectionis, noctu futuræ, *Luc.* 17. *Matth.* 25. 3. ad memoriam redemtionis conseruandam, quæ ratio est potissima. Nam præcipua redemtionis mysteria his horis completa esse noscuntur. *Hora vespertina* (inde enim officium Ecclesiasticum sumit initium) Christus cœnam cum discipulis suis fecit, pedes eorum lauit, sacramentum Eucharistiæ instituit. *Hora completorij* post orationem in horto, & sudorem sanguinis comprehensus ab inimicis, atque ad Annam & Caipham ductus, varijs modis illusus fuit. *Hora matutina* in Concilio Pontificum, & Pharisæorum initum est consilium de ratione perdendi Christum. *Hora prima* ductus est Dominus ad Pilatum, atque inde ad Herodem, & rursus, reductus ad Pilatum. *Hora tertia* crucifixus est vocibus Hebræorum, flagellis cœsus, & spinis coronatus à militibus. *Hora sexta* crucifixus reipsa, atque à terra exaltatus, maximum Deo Patri pro totius mundi salute obtulit sacrificium. *Hora nona* Spiritum emisit, ad inferos descendit, regnum Satanæ destruxit. Rursus *hora vespertina* de cruce depositus, & in sepulchrum illatus est. *Hora Completorij*, dum ipse quiesceret in tumulo sepulchrum ipsum ab inimicis signatum fuit, & militum custodijs septum atque munitum. *Hora matutina*, id est, sub auroram, resurrexit. Hora prima apparuit sanctis mulieribus. *Hora tertia* descendit Spiritus sanctus super Apostolos &c. Atque hæc est antiquitas & ratio horarum canonicarum. Quod attinet ad ea, *quæ in ipsis horis canuntur aut leguntur*, breuiter ita habent. *Psalmi, & Cantica* reprehendi non possunt, cum habeantur omnia in S. literis, excepto Cantico, quod incipit, *Te Deum laudamus*. Fuisse autem in vsu apud Christianos ab ipsa exordio nascentis Ecclesiæ: vt in conuentibus Ecclesiasticis psalmodia primum locum haberet, cognosci potest ex 1. *Cor.* 14. Tertulliano, & Concilio Laodiceno. De *hymnis* superadditis habemus testimonium Apostoli *Col.* 3. *Eph.* 5. *Lectiones* leguntur ex Scripturis, homilijs Patrum, & vitis sanctorum. Est autem antiquissimus lectionum vsus in Ecclesia &c.

XXXVII. In hoc Bellarmini discursu multa merentur obeliscum. 1. Veteres obseruarunt horas varie, & libere. Et certe obstringi omnes ijsdem & totidem horis, tyrannicum & superstitiosum est. Et Walfridus aliquoties repetit longo tempore post Apostolos, eas institutas esse. Sciendum est, inquit, multa post reuelationem Euangelij tempora transiisse, antequam ita ordinarentur, quarundam per diem & noctem horarum solennia, sicuti nunc habentur, *cap.* 25. Et purior Ecclesia non nouit septem horas canonicas. Nam *prima hora*, nec Athanasius, nec Basilius, nec Hieronymus meminerunt, sed *Cassianus*, qui primæ officium suo tempore institutum asserit, *l.* 3. *de instit. cœnob. cap.* 4. *Sotus de iure & iustit. l.* 10. *quæst.* 5. *art.* 1. Falsum ergo

est

est, quod dicit Baronius, de quatuor diurnis horis sæpe agere Chrysostomum, & Basilium. 2. Veteres æque nocturnas, atque diurnas præscribunt horas. Et præter septem horas canonicas, nocturnale officium, & nocturnas vigilias præscribunt. *Amalarius in Eccles. offic. lib. 4. cap. 2. & d. ad* 11. *Rupertus de diuinis officiis lib. 1. cap. 1. & d. ad* 8. *Radulphus in obseru. can. prop.* 14. *Cassianus lib. 2. cap.* 4. Nominatim *Hieronymus ad Eustochium* ait, Noctibus bis terque surgendum. Inprimis vero mediam noctem obseruari voluerunt. *Athanas. de virginitate, Basilius quæst. fusius explicatis quæst.* 37. *Hieron. ad Eustochium, Hugo de S. Victore in speculo Ecclesiæ cap.* 3. Has non obseruat Ecclesia Romana. 3. Alligatio diuini cultus ad certum locum, & certas horas, libertati nostræ religionis plane est contraria, *Iohan.* 4. *Gal.* 5. *Col.* 2. Etsi enim loca & horæ debent obseruari, partim ordinis & decori, partim exercitii causa; tamen opinio præcisæ necessitatis, cultus ac meriti pugnat cum libertate Christiana. 4. Loca Scripturæ, quæ minime huc pertinent, ad horas canonicas detorquentur. Nam Dauid v.g. septies, id est, sæpius, de die laudauit Deum. Quid vero hoc ad horas canonicas? 5. Status V. & N. T. confunditur. In veteri siquidem testamento fuit aliqua horarum distributio pro ministerio cultus Leuitici. 6. Publicum verbi Dei ministerium, quod Apostoli certis horis peregerunt, refertur ad officium horarum canonicarum, ab hominibus superstitiosis inuentum. 7. Principium itaque in multis exemplis, imo & locis tum S. Scripturæ, tum Patrum, hic petitur. 8. Certæ preces, hymni, & lectiones, ab hominibus successiue compilatæ, & non sine tautologia digestæ, male obtruduntur Ecclesiæ pro regula diuini officij. 9. Multiplex abusus verbi Dei cernitur in his centonibus. Qua de re satis multa diximus *in supplemento tomi* 4. *c.* 14. vbi vide. 10. Si in Ecclesia Christi locum habere debeat licentia quiduis fingendi sub prætextu congruentiæ, quis amabo erit modus & finis ἐθελοπροσποιήσεως? 11. Multa incerta asseruntur tanquam certa de horis passionis Christi. 12. Quidquid sit, religiosa inuocatio Mariæ in Antiphona, *Salue regina*, & aliorum sanctorum, in precibus, & hymnis, & litaniis, apertam idolatriam continet. Nam solus Christus est vita, dulcedo, & spes nostra, non Maria, vt asseritur in Antiphona ista, *Salue regina*. Solus Deus in Christo est Pater misericordiæ: non vero Maria est mater misericordiæ, vt ibidem vocatur. Neque est, quod Bellarminus dicat *cap.* 15. Mariæ hæc talia tribui, quomodo Apostolis, & eorum successoribus tribuitur, quod saluent homines. Nam hoc pacto hominibus non adscribitur actio, aut titulus, aut proprietas Dei; sed Deus & homines isti in conuersione aliorum hominum sunt causæ sociæ, ita vt Deus agat per ministerium suorum Apostolorum & pastorum. At Christus est solitaria & totalis causa salutis. Itaque non potest Mariæ attribui propria Christi actio & dignitas.

XXXVIII. *Quarta pars* disputationis huius apud Bellarminum, *cap.* 16. 17. & 18. est de modo rite officium persoluendi. Collocat vero istum in his tribus. 1. in genere linguæ. 2. in genere vocis. 3. in circumstantiis. *Linguam* requirit Latinam. *Genus vocis* quod attinet, cantum Latinum, quem Gregorianum vocant, vna cum organis Musicis, hic recte adhiberi, variis argumentis probat. Et primo quidem *ex Scripturis* adducit exempla, & præcepta. *Exempla*, inquam, angelorum, qui nato Christo magnis vocibus clamabant, Gloria in altissimis &c. *Luc.* 2. item Patrum in V. T. nominatim Dauidis, qui psalmos plurimos composuit, & choros cantorum instituit: item exemplum à Christo approbatum, Hosianna &c. *Matth.* 21. exemplum quin etiam Christi & Apostolorum, *Matth.* 26. denique Pauli & Silæ, *Act.* 16. vbi phrasis illa προσῳδοῦμεν ὕμνον significat cantum. *Præceptum* est partim Dauidis *Psal.* 150. vbi hortatur, vt instrumentis Musicis Deum laudemus: partim Apostoli, *Eph.* 5. & *Col.* 6. Deinde *testimonia Conciliorum, & Patrum* idem confirmant. Postremo *rationes* idem suadent: rationes, inquam, ductæ ab vtilitate eximia, quæ in hoc instituto cernitur quintuplex. Nam pia cantica accendunt animos audientium; & facilius atque libentius Deo laudes persoluuntur, quando diuinum officium alioqui prolixum & graue, quadam cantus iucunditate conditur; & hac ratione testamur Ethnicis, & hæreticis, non erubescere nos fidem nostram, quandoquidem dogmata fidei, ab illis irrideri solita, cantu, ac versibus celebrare non dubitamus; & hoc pacto testamur, legem diuinam nobis non esse grauem, & molestam, sed iucundam, & suauem, nosque eam non ex timore, sed amore seruare; & denique hoc modo perfectum Deo reddimus obsequium, & voto & voce, & corde & chorda ipsum celebrando. *Circumstantius*, siue conditiones, diuini huius officij, reuocat ad ista septem capita; videl. ad integritatem, ordinem, qualitatem, locum, tempus, attentionem, & deuotionem.

XXXIX. Varie hic peccatur à Bellarmino. Nam 1. Lingua peregrina in diuino officio publice persoluendo adhibetur contra expressum Apostoli interdictum, 1. *Cor.* 14. de quo vide *Chamierum tom.* 1. & *nostrum supplementum cap.* 13. 2. Turpis est ignoratio elenchi: quòd nostrates hoc nomine refutandos suscepit, in cantu Ecclesiastico operose probando. Nam ne organorum quidem vsum simpliciter improbamus; si modo non degeneret in abusum; & si quidem pro re adiaphora semper habeatur: quippe qua etiam Ecclesia ad 700. circiter annos plane caruit; sicut ex Polydoro Vergilio, Platina, & aliis perspicue apparet. 3. Quæ de cantu Leuitico V. T. in S. literis occurrunt, non recte ad statum N. T. accommodantur. 4. Musica Christi, Apostolorum, & primitiuæ Ecclesiæ διὰ παλαῶν distat à Musica Ecclesiæ Romanæ. 5. Cantus Ecclesiasticus est vtilis, si non ponatur in ipso pars aliqua religionis, aut meriti: & studeatur simplicitati spiritualis Musicæ, ne politica cum sacris misceantur. 6. Si ipsius officij substantia & fundamentum reformetur, non litigabimus de septem conditionibus; puta de integritate, quantum ad partes; de ordine, in singulis suo loco adhibendis; de qualitate, in seruanda cuiusuis prouincia; de loco honesto & publico; de tẽpore ordinario; de attentione ad verba & sententiam; & inprimis ad Deum; denique de deuotione externa, & interna.

XL. Restat *pars quinta* & vltima, de personis, quibus incumbit ex proprio munere diuinum hoc tributum Domino reddere, id est, horas canonicas persoluere. Nullum vero est dubium, inquit *Bellarminus cap.* 19. & *vltimo huius libri*, hoc officium ad Clericos, & Monachos, atq; ad Clericos, vel ratione ordinis sacri, vel ratione Ecclesiastici beneficij proprie pertinere. Ad solos autem Clericos, & Monachos ad hoc officium obligari tribus argumentis probatur. 1. *exemplo Ecclesiæ veteris vtriusque Testamenti.* Nam in V. T. non totus populus, sed soli Leuitæ psalmos ex officio publice decantabant. 1. *Paral.* 15. & 16. Et in N. T. Apostoli, rebus aliis relictis, verbo & orationi vacabant, *Actor.* 6. E. & huic officio certæ personæ sunt deputandæ. 2. *argumento ducto à simili.* Nam si resp. temporalis habet milites suos, qui die noctique excubant ad custodiam ciuitatis, cur enim non conueniat, vt resp. spiritualis, id est, Ecclesia, habeat suos, qui similiter excubent contra spirituales nequitias; easque clamando, id est, canendo & precando, exterreant, iuxta illud *Esai.* 62. Custodes super muros tuos non tacebunt. 3. *argumento itidem ducto à simili.* Nam si ad cætera omnia munia certi homines destinantur, & non omnes ex officio docent, aut iudicant, aut hanc, vel illam artem exercent; cur non par sit ad munus Deum laudandi, atque assidue precandi, certos homines destinari? præsertim, cum reliquus populus aliis rebus occupatus, neque tam frequenter, neque tanta intentione, huic summo negotio vacare possit, quàm eius dignitas, & necessitas postulat.

XLI. De hac quæstione nos ita sentimus, omnes Christianos obligari ad hanc diuini cultus partem, vt nempe Deum laudent psallendo & canendo. Id enim nobis omnibus mandatur, *Eph.* 5. 19. *Coloss.* 3. 16. Et huius rei exemplum est *Matth.* 26. 30. vbi Apostoli repræsentant totam Ecclesiam. Quod vero attinet ad cultus diuini alligationem ad certum hominum genus, hominum, dico, otiosorum; illa est superstitiosa, & dignitati omnium Christianorum (de qua 1. *Tim.* 2. & 1. *Petr.* 2.) plane contraria, & vniuersæ Ecclesiæ ac Reip. noxia, quia reditus, ad pios vsus deputati, impenduntur superstitiosis & ignauis hominibus. Neque vero argumenta à Bellarmino allata sunt alicuius ponderis. Nam. 1. multa in V. T. sunt facta, quæ iam mutata sunt in nouo. 2. Leuitæ in ordinario cantu aliis præibant, non soli canebãt. 3. Similiter Apostoli *Act.* 6. precib. vacabãt, & in publico cætu aliis interorandum præibant. Interorandum dico. Nihil enim ibi habetur de cantu. 4. Sane in Ecclesia debent esse aliqui, qui excubias agant pro salute animarum: pastores nempe verbi, *Hebr.* 13. Hinc profecto non sequitur: Ergo soli Monachi & Clerici debent canere. 5. Alia est ratio cultus Dei, alia vero aliorum munerum & artium. Omnes enim ad Deum colendum communiter tenentur: etsi alij aliis muneribus, nempe peculiaribus, præsunt, puta prædicationi verbi, & administrationi sacramentorum. In communibus vero Christianorum omnium officiis est cantus sacer. 6. Impedimenta non tollunt officium.

XLI. *Eleemosyna* superest: de qua Bellarminus *lib.* 3. *de bonis operibus in particulari* octo capita tractanda sumsit: Quid sit eleemosyna. Quæ sint, & quot genera eleemosynæ: Quis sit eius fructus & finis: Sitne præceptum aliquot de eleemosyna facienda: Quibus ex rebus corporalis eleemosyna fieri debeat: A quo sit eleemosyna facienda: Cur sit facienda: Qua ratione & modo sit facienda. Et hæc quidem capita persequitur tredecim capitibus. Nos ordine videbimus singula: sed paucis. Ita enim est, vt Bellarminus initio *cap.* 1. ait: vix vllæ inter Pontificios & nos de eleemosyna sunt controuersiæ.

XLII. *Definitio* eleemosynæ *cap.* 1. est huiusmodi; quod sit opus, quo datur aliquid indigenti ex misericordia. Vbi duo ista adduntur. 1. Quãuis eleemosyna sit actus elicitus misericordiæ: tamen imperatur à charitate, & adiuuatur à liberalitate. 2. Etsi eleemosyna sine charitate facta, atque vt est actus solius misericordiæ, quæ est virtus moralis, vere proprieque eleemosyna dici potest: quia tamen virtutes morales sine charitate non sunt omnino perfectæ virtutes, quamuis veræ virtutes esse possint; ideo non dicetur eleemosynas facere, nisi materialiter, qui sine charitate eleemosynas faciet. Hic nihil est, quod magnopere desideremus, si pro charitate substituatur fides per charitatem efficax. Hæc enim facit, vt opus sit vere bonum, & distinguit virtutem spiritualem à morali.

XLIII. *Partitio* eleemosynæ proponitur *c.* 2. vbi septem species, siue formæ, eleemosynæ corporalis; & totidem, eleemosynæ spiritualis recensentur. Ibi sunt, pascere esurientem, potare sitientem, vestire nudum, excipere hospitio peregrinum, visitare ægrotum, redimere captiuum, sepelire defunctum: hic sunt, orare pro peccatoribus, condonare iniurias, corripere delinquentes, docere imperitos, consilium imprudentibus dare, consolari afflictos, tolerare alienam infirmitatem. Vide *Matth.* 25. *Tob.* 12. *Matth.* 5. & 6. & 18. *Rom.* 15. *Gal.* 6. *Eph.* 4. 1. *Thess.* 5. Ex his nihil est (inquit Bellarminus) quod ab hæreticis in controuersiam reuocetur, excepta sepultura. Quod postremum nos dicimus esse falsum. Etsi enim sepulturam non habemus pro opere meritorio: tamen illam inter opera misericordiæ recẽsemus. Cæterum & illud monemus, eleemosynam proprie dictam non satis recte in XIV. istas species distribui; cum istæ non omnes huius loci sint; & satis constet, eleemosynam, in hac tam lata significatione acceptam, multo plura charitatis officia, quam hic recitata sunt, complecti v.g. protegere viduas & pupillos, dotare virgines pauperes indotatas, gratis sanare ægrotos, soluere debita pauperum &c. Ne quid de eo dicamus, quod *Augustinus in Enchiridio cap.* 76. statuit, nos etiam animæ nostræ eleemosynam dare debere; videl. abstrahendo eam à peccatis. Sed transeat iste geminus septenarius, duobus istis versibus comprehensus:

Visito, Poto, Cibo, Redimo, Tego, Colligo, Condo.
Consule, Castiga, Solare, Remitte, Fer, Ora.

XLIV. *Tertium caput* de fructu eleemosynæ Bellarminus persequitur *cap.* 3. & 4. Et primo docet, non sufficere eleemosynas ad salutem sine fide, spe, dilectione, pœnitentia, aliisque ad salutem præsidiis. quod vehementer probamus. Deinde sex fructus eleemosynæ commemorat. 1. mereri vitam æternam. 2. esse satisfactionem pro peccatis. 3. augere fiduciam apud Deum, & gaudium spirituale. 4. conciliare beneuolentiam multorum, qui pro benefactoribus Deum precantur, eisque vel gratiam conuersionis, vel donum perseuerantiæ, vel incrementum gratiæ, & gloriæ impetrant. 5. esse dispositionem ad iustificationem, si eleemosyna fiat ab eo, qui pœnitentiam agere incipit, & ex Dei motione, & auxilio speciali. 6. esse causam maioris abundantiæ corporalium bonorum. Ex his fructibus improbamus primum, secundum, & quintum. Pro primo fructu adfert Bellarminus ex *Matth.* 25. Esuriui enim &c. Sed ibi non redditur causa essentiæ, sed consequentiæ; id est, particula *enim* est rationalis, non vero causalis. Deinde, opus fidei seu fructus ponitur pro ipsa fide. Pro secundo allegat *Tob.* 4. Eleemosyna ab omni peccato & morte liberat &c. & *Ecclesiastici* 3. Sicut aqua ignẽ, ita eleemosyna extinguit peccatum. Sed isti libri sunt apocryphi: & istæ duæ sententiæ sunt accipiendæ κατ' ἔπαινον, itemque de eleemosyna, quæ ex fide vera proficiscitur. Pro tertio adducit *Prouerb.* 15. Eleemosynis, & fide delicta purgantur.

gantur. *Luc.* 11. Date eleemosynam, & omnia munda sunt vobis. *Actor.* 14. Eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam Domini. Verum ista loca non ostendunt, eleemosynam esse dispositionem ad iustificationem (illa enim antecedit omnia bona opera, iuxta illud Augustini, Bona opera non præcedunt iustificandum, sed sequuntur iustificatum, sed arguunt iustificationem, tanquam effecta & signa: & insuper docent, eleemosynam non purgare, & Deo commendare quantum ad sanctificationem.

XLV. *Cap.* 5. Bellarminus veluti per appendicem addit; & docet magnitudinem eleemosynæ potius ex animi promtitudine, & dignitate personæ, quam ex rei donatæ pretio apud Deum æstimari: sicut *Luc.* 21. de vidua, duo minuta in gazophylacium mittente, videre est. Atque hoc omne probamus.

XLVI. *Cap.* 6. disputat, esse præceptum aliquod de eleemosyna facienda, nempe generale, de diligendo proximo, *Leuit.* 19. *Matth.* 22. *Rom.* 13. 1. *Iohan.* 3. & illud non proprie ad decalogum pertinere, cum in decalogo non ponantur, nisi præcepta iustitiæ, eleemosynæ autem præceptum charitatis sit, non iustitiæ: tamen, quia theologi omnia præcepta moralia aliquo modo ad decalogum reuocant, eleemosynæ præceptum referri posse, & vero debere ad præceptum, *Honora patrem & matrem*, ex mente Thomæ; non vero ad illud, *Non furaberis*, vt vult Albertus. Ratio prioris est; quia 1. *Tim.* 4. Pietas dicitur habere promissionem huius & futuræ vitæ. Itaque omnia opera pietatis, vt est eleemosyna, debent referri ad quintum præceptum; quippe quod solum habet annexam promissionem vitæ. Deinde præceptum eleemosynæ est affirmatiuum. In secunda autem tabula solum quartum præceptum est affirmatiuum. Denique quartum istud præceptum præcipit bona officia, reliqua vero omnia pertinent ad mala, quæ cauere debemus. Itaque omnia bona, quæ proximis debemus, in illis verbis, *Honora patrem* &c. continentur. Ideo autem parentum solum mentionem facit Scriptura, quoniam ipsi in proximis primum locum tenent, & magis elucet ratio iustitiæ in eo, quod parenti, quam quod alij cuicunque debemus. Ratio posterioris est; quia si præceptum eleemosynæ ad septimum decalogi præceptum, *Non furaberis*, reuocaremus, id sequeretur, vt ad restitutionem obligandus esset, qui eleemosynam non fecisset. Quod certe à communi sententia Scholarum abhorret. In hac Bellarmini dissertatione multa dicuntur falso, & inepte. Nam 1. In decalogo, tanquam norma omnium operum, ponuntur præcepta & iustitiæ, & charitatis. 2. Apostolus 1. *Tim.* 4. non respicit ad vllam specialem legem decalogi, sed generatim ad omnia Dei præcepta, & ad omnes Euangelij promissiones, quæ cum præceptis decalogi coniungendæ sunt, quantum ad fideles. Ipsorum enim obedientia est Euangelica, & habet promissionem huius & futuræ vitæ. 3. Præcepta decalogi sunt concepta synecdochice. Itaque ex præcepto affirmatiuo negatiuum, & vicissim, debet intelligi atque colligi. 4. Omnia opera misericordiæ implicite præcipiuntur præcepto sexto, *Non occides*; & octauo, *Non furaberis*. Neque vero absurdum est, vnum idemque opus diuerso respectu pertinere ad varia decalogi præcepta. 5. Non sequitur: Qui non dat eleemosynam, furatur: ergo tenetur ad restitutionem. Nam varia sunt furti genera. e.g. aliud in auferendo, aliud in non adferendo, vt ita dicam, est positum. Ibi, non hic aliquis obligatur ad restitutionem. Sed & hæc transeant.

XLVII. Quæstionem *quintam*, Ex quibus nam rebus eleemosyna sit facienda, Bellarminus *cap.* 7. 8. & 9. tractat. Summa huc redit. 1. Diuites iure diuino obligari ad ea pauperibus eroganda, quæ sibi superuacanea sunt: videl. superuacanea tum naturæ, tum personæ respectu; ita vt sine iis, & salus naturæ, tum ipsorum, tum familiæ sustentari, & personæ status, atque dignitas conseruari possit: hæc, inquam, omnia necessario in pauperes eroganda esse. 2. Ex bonis personæ, vel statui necessariis aliquando etiam eleemosynas esse faciendas quando videl. pauperes necessitatem naturæ patiuntur. 3. Vitium esse, nulla vrgente necessitate tantum elargiri, vt deinceps statum & vocationem tuam tueri non possis. 4. De male partis non posse dari eleemosynam, quando iustitia tantum est in acquirente, vt in fure, vel vsurario: at posse tamen, ac debere eleemosynam ex iis dari, cum lucrum est iniustum, tam ex parte dantis, quam accipientis, vt in Simonia, proditione, iudicij subuersione &c. similiter ex ijs, in quibus lucrum non tam est iniustum, quã turpe; quale est histrionum, meretricum &c. Hic consentimus, quantum ad tres priores propositiones. Nam exempla sanctorum, qui, cum ipsi pauperes essent, tamen alacriter sua erogarunt aliis, docent, non tantum superflua, sed & necessaria bona, sæpe danda esse pauperibus. Vide 1. *Reg.* 17. 2. *Reg.* 4 *Luc.* 21. *Actor.* 2. & 4. & 20. 2. *Cor.* 8. & 9. Nimirum charitas est optima eleemosynæ largiendæ magistra, & moderatrix: vt non sit admodum necesse, grudus & momenta illa, vel superfluorum, vel necessariorum bonorum, scrupulose distinguere, vbi illa modo auditur. In male partis autem simpliciter vrgemus restitutionem: aut, si hæc forte commode fieri non possit, omnimodam inter pauperes erogationem consulimus; nisi forte extremã possidentium necessitas aliud suadeat. nam & hic charitatis ratio est habenda.

XLVIII. *Cap.* 10. & 11. Bellarminus contra Anabaptistas probat, diuitias non esse Christianis illicitas. Vbi, quantum ad rem ipsam attinet, consentimus. *Cap.* 12. quærit, quis eleemosynam facere, & cui eleemosyna fieri debeat. Vbi etiam est plenus consensus. Nimirum illi tantum possunt, & debent eleemosynas dare, qui veram habent rerum proprietatem, & dominium: ij vero, qui domini non sunt, nec dum ius administrandi habent, sed in aliorum potestate sunt, id facere non possunt, nisi vel in extrema pauperum necessitate, vel ex consensu superiorum tacito, aut expresso, vel in certis aliis casibus. Deinde, omnibus pauperibus dandæ sunt eleemosynæ, etiam inimicis, & peccatoribus, licet non quatenus peccatoribus; sed maxime tamen piis, & fidei domesticis.

XLIX. *Cap.* 13. colligit quinque conditiones eleemosynæ: nempe 1. vt fiat intentione placendi Deo; non vero ad captandam auram popularem. 2. vt fiat animo promto; non autem differatur de die in diem. 3. vt fiat hilariter; non cum aliqua ægritudine, & difficultate. 4. vt humiliter, & citra iactantiam fiat. 5. vt fiat largiter, pro modo facultatum. Et hic quoque per omnia consentimus.

CAPVT. V.

De disciplina clericali, seu ministrorum Ecclesiæ propria.

I. ATque hæc de disciplina communi: disciplina ministrorum Ecclesiæ propria, siue clericalis est, quæ certis canonibus continetur, quos sibi veteres Episcopi suoque ordini imposuerunt. Quales sunt; Ne quis clericus venationi, ne quis aleæ, ne quis comessationi vacaret: ne quis tœnus exerceret, aut mercaturam: ne quis militiæ operam daret: ne quis lasciuis saltationibus interesset: denique, vt omnia huius vitæ negotia, quæ impedimentum ipsorum officio adferre possent, studiose reiicerent: & contra in vestitu, & conuersatione decorum inprimis obseruarent. Vide *Canones Apostolicos* 6. 19. 26. 41. 42. 44. 53. 80. 82. *l. placet authentic. interdicimus C. de episc. & clericis. §. interdicimus. Nouell. de sanctis episcopis coll.* 9. Hi vero canones examinandi sunt ad vnum illum canonem Spiritus sancti, qui est *Act.* 20. *in epistolis ad Timotheum & Titum, & 1. Petr.* 5.

II. Quod autem postea in hanc clericalem disciplinam irrepserunt prohibitio coniugij, & votum perpetuæ continentiæ; iudicamus cum Apostolo, diabolicam esse legem, 1. *Tim.* 4. *vers.* 1. 2. 3. vtpote expresso Dei verbo, 1. *Cor.* 7. *vers.* 2. & *d. Hebr.* 13. 4. 1. *Tim.* 3. *versic.* 3. 4. 5. *Tit.* 1. 6. & puritatis Ecclesiæ moribus, *Histor. trip. lib.* 2. *cap.* 14. & *can. Apost.* 5. & 50. è diametro repugnantem: & de qua inprimis iudicari debeat ex fructibus hactenus eam consecutis. Sed hac de re vide Chamierum prolixe disputantem.

III. Idem iudicandum de omnimoda & absoluta immunitate, quam sibi sumunt Clerici Romanenses: qui putant in eo positam esse Ecclesiæ tum libertatem, tum dignitatem, si communibus iudiciis & legibus plane eximantur: cum tamen Apostolus iubeat *Rom.* 13. 1. omnem animam magistratui subditam esse. Quæ verba *Chrysostomus explicans comment. in h. l.* ait, omnibus hæc præcipi, sacerdotibus quoque & monachis, non iis solis, qui huius vitæ negotiis occupantur. Et subiungit paulo post: Subiectio enim ista pietatem non euertit. Et sane veteres Episcopi prorsus politico magistratui subiecti fuerunt; exceptis causis mere Ecclesiasticis, quæ in foro ciuili disceptandæ non sunt. Sed hoc euentilauimus lib. præced.

IV. Habemus itaque canones disciplinæ clericalis; habemus abusum duplicem. Legantur etiam primorum Conciliorum canones hac de re: imo etiam quæ congessit Gratianus ex Conciliis variis, & Patrum rescriptis, *à distinctione* 23. *vsque ad distinct.* 96. Admiscuit quidem ille pleraque commentitia, & superstitiosa, maxime de cœlibatu Ecclesiis ministrantiũ, de infinita potestate Pontificis Romani, deque aliis nonnullis reb. à pura Christi religione alienis: interim tamen adfert plurima lectu dignissima, & in Ecclesiis restitutu necessaria, quæ SS. Patres ex ipso Spiritus sancti canone de sacris ministeriis desumta, perquam commode explicarunt. Legatur quoque tertius liber Chrysostomi de dignitate sacerdotij, Apologeticus Gregorij Nazianzeni, Hieronymus ad Nepotianum & quæ alij Patres de hoc munere scripserunt.

V. Quibus repugnant plurima in Ecclesia Romana: nominatim illud, quod Papa hodie est princeps secularis, & monarcha; quod Cardinales aut sunt regum & principum filij, aut principes à Papa facti; quod patriarchæ, Archiepiscopi, Episcopi, abbates plerique, similiter sunt principes ciuiles; quodque omnes, quocunque incedant, magnifice sunt stipati, torquati, catenati. Amictum quidem habẽt illi interdum aliquem, cruces, columnas, galeros, tiaras, pallia; quam pompam veteres Episcopi, Chrysostomus, Augustinus, Ambrosius, non habebant. Præter ista vero quid docent, quid dicunt, quid faciunt, quid viuunt, quod deceat non tantum Episcopum, sed etiam hominem Christianum? An tanti est tituium inanem gerere, & mutata solum veste, appellari Episcopum?

VI. Sed respondet *Hardingus contra Iuellum Apolog.* 9. *diuis.* 3. Quamuis & regium sit Papæ imperium, & ducatus ac comitatus obtineant alij per orbem Christianum Episcopi, quamuis peditum equitumque comitatu bene stipati incedant, imo sint licet eorum aliqui, contra quam genus illud vitæ decet, torquati, catellatique, etsi alia habent ornamenta, & quæ suæ cuiusque dignitati debentur insignia: nihil tamen hæc obstant omnia, quin Episcopi sint. Vt nihil doceant, nihil dicant, nihil faciant, nihil viuant, quod nec Episcopos deceat, nec etiam homines Christianos: tamen hæc omnia si sint, Episcopi sunt illi quidem nihilominus, licet mali. Vsque eo Apostolus erat Iudas, dum animam ei interclusit laqueus: nec propter impietatem illius, vel Stephano, vel Matthiæ, vel discipulorum alij cuiquam sponte sua se in illius locum per superbiam ingerere fas erat.

VII. Siccine vero Hardinge? Tibi pergrata est spiritualis ista magnificentia. Sed audi veteres. *Concilium Macrense* ait: Ecce iam pene nulla est actio seculi, quam non sacerdotes administrent. Nempe eiusdem notæ Episcopi sunt, quibus hanc notam affigit *Chrysostomus in Matth. homil.* 35. qui non credunt iudicium Dei, nec timent, abutentes primatu suo Ecclesiastico, seculariter conuertunt eum in secularem. Id genus Episcopos, ἀπροκήπους esse dixeris, de quibus *Hieronymus contra Luciferianos*: Ipsi sibi & laici & Episcopi sunt. *Et iterum in Sophon. cap.* 1. Adorant Dominum & Melchom, qui seculo pariter & Domino putant se posse seruire, & duobus dominis satisfacere, Deo & Mammonæ, qui, militantes Christo, obligant se negotiis secularibus, & eandem imaginem offerunt Deo & Cæsari. Quamobrem Cusanus Cardinalis ait: Maxima ex hac re deformitas oritur, quod prælati tantum secularibus curis inuigilant. Quid? Ipsi legati Pontificis in Concilio Tridentino sub Paulo III. admonit. de habitu sacerdotali ita disserunt: Nihil à laicis, præterquam in vestis genere, ac ne in hoc quidem differunt. Recte igitur *Bernhardus in Cantic. serm.* 33. Inde est, inquit, quem quotidie vides, meretricius nitor, histrionicus habitus, regius apparatus; inde aurum in frænis, in seliis, in calcaribus. *Laurentius Valla de donatione Constantini M.* sic inuehitur in Lautitiam illam spiritualem: Existimo, si qua inter Dæmones,

nes, qui aerem incolunt, ludorum genera exercentur, eos exprimendo clericorum cultu, fastu, luxu exerceri, & hoc scenici lusus genere maxime delectari. Quo pertinet, quod in *Paralipom. Vrsperg.* traditur, Bonifacium VIII. per magnum Iubilæi & Supplicationis solenne, Imperatorio vestitu ornatum processisse in publicum, imperatorio diademate redimitum, imperatoriæ maiestatis insigni, gladio prælato, per omnia denique vt Imperatorem. Quis hic non exclamet cum *Bernhardo de consideratione ad Eugenium lib.* 1. Dæmonum magis, quam ouium sunt hæc pascua: scilicet sic factitabat Petrus, sic Paulus ludebat. Quid vero illud est, Hardinge, quod ais: Vt nihil doceant, nihil dicant, nihil viuant, quod nec Episcopos deceat, nec etiam homines Christianos, Episcopi sunt quidem nihilominus? Quod si verum est, eadem ratione lupus, si pedum sibi & peram sumserit, pastor erit. Cœcus item si in speculam semel pedem intulerit, postea vigil fuerit. At ô miseras miserabilem in modum oues, quæ ita pascuntur; miseramque illam arcem, quæ ita custoditur! Recte itaque *Augustinus in iure canonico*, 8. *quæst.* 1. *Qui episcopatum*: Episcopatus est, inquit, nomen operis, non honoris: vt intelligat se non esse Episcopum, qui præesse dilexerit, non prodesse. *Et rursus* 2. *quæst.* 7. *Qui nec August.* de huiusmodi Episcopo ait, Canis impudicus dicendus est magis, quam Episcopus. Neque refert quod Episcopos suos rite & legitimis auspiciis inaugurari narrat Hardingus. Respondet enim idem *Augustinus contra Donatist. lib.* 6. Ipsum characterem multi & lupi; & lupis imprimunt. Sed concludamus hoc de clericali magnificentia, verbis *Bernhardi de considerat. lib.* 3. *ad Eugen.* Habitu, inquit, milites, quæstu clericos, actu neutros exhibent. Nam neque vt milites pugnant, neque vt clerici Euangelizant. Cuius ergo ordinis sunt? cum vtriusque esse cupiunt, vtrumque deserunt, vtrumque confundunt. Vnusquisque (inquit Paulus) in suo ordine resurget. In quo isti? An qui sine ordine peccauerunt, sine ordine peribunt? Vereor, non alibi Ordinandus, quam vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.

VIII. Porro quoniam *Hardingus d. l.* disciplinam clericalem Ecclesiæ Romanæ strenue defendere conatur, quando ipsis obiicimus, leges Pontificias sancire, Ne clericus ob simplicem fornicationem summoueatur, videamus quomodo illud probet. Sic itaque ait: Vt a sacerdotio, cui præest, non summoueatur: potest tamen aliter in ipsum animaduerti. Verum ex præscripto legis, si quis forte Episcopus, si quis Presbyter, Diaconusue, post susceptum diaconatus gradum, fornicationis, adulteriiue esset cõuictus. Sacerdotij munere deiecto, & Ecclesia pulso, inter laicos pœnitentiam agere imperatum erat. Quod à Sylueſtro tandem, non sine misericordiæ laude est immutatum, decem annorum pœnitentia, quæ præfinito perageretur, imperata: quod nouo isti clero prædurum videretur, & nimis quam seuerum, ac restrictum. Etiam hoc amplius, impiæ Clericorum vitæ qui in hac causa sint, adeo nihil fauent leges Ecclesiasticæ, vt si quis Episcopus sacerdotum, diaconorumue qui ad diœcesim suam pertinerent, fornicationi, aut incesto, seu prece, seu precio adductus, annuisset, siue adeo per indulgentiam pepercisset, aut pro Episcopalis imperij potestate, eiusmodi patrata flagitia debito supplicio non castigasset, quidquam ei pro Episcopo gerere interdiceretur. Atque hæc quidem attulimus, de sacerdote, non solum a præfectura ipsius, vel beneficio, vt loquuntur, sed ab ipso etiam sacerdotio, id est, ab omni sacerdotali munere ac procuratione summouendo. Qua isti in re ficti criminis calumniam Ecclesiæ quam mendacissimam impegerunt. Hactenus Hardingus.

IX. Sed bonus ille vir se ostendit canonum sacrorum valde imperitum. Sic enim scriptum est *dist.* 82. *Presbyter*: Dicunt, neminem hodie propter fornicationem esse deponendum, nisi in ea perduret. Quin ad decreta ipsa *Extr. de consanguinit. & affinit. Non debet Abbas*, annotatum est in hæc verba: Communiter dicitur, quod pro simplici fornicatione clericus deponi non debet: quia pauci sine illo vitio inueniuntur. Et *Panormitanus* Canonistarum maximus, ait: Clericus concubinarius in officiis vitandus non est, nisi sit notorius. At Sylueſter, inquit Hardingus, in eiusmodi re decem annorum pœnitentiam imperat. Hoc certe verum est, Hardinge: sed antiquis temporibus, apud seculum prius: verum erat circiter mille & ducentos abhinc annos. Periit prorsus ex hominum memoria Sylueſter, & cum Sylueſtro lex sua. Nam ad varietatem temporum, ait *Panormitanus*, debent mutari statuta humana: ideo hodie ex simplici fornicatione clericus non deponitur. Ideo *in iure Canonico de cohabitat. clericor. & mulierum, Si autem Abb. &* 2. *quæst.* 7. *Laici dist.* 84. ita statutum est: Si Laicus, instigante diabolo, accuset Clericum incontinentiæ, statim repellitur. Laici in accusatione Episcopi audiendi non sunt. Laicus non potest Clericum de fornicatione accusare. Porro *dist.* 82. *Presbyter in glossa* dicitur: Fornicationis causa hodie nemo deponendus est: quia corpora sunt fragiliora. Quocirca de crudeli illo decem annorum ieiunio, Sylueſtri constitutione imperato, ita glossa ad eundem locum: Potest ieiunare per alium, vel potest dare nummum pro ieiunio. Ad eundem modum Papa Pelagius *dist.* 34. Defectus nostri temporis, inquit, quibus corpora ipsa hominum defecerunt, districtionis illius non patitur manere censuram. *Otho in Constitutione Legantina: de concubinis clericorum remouendis*: Remoueant ipsas (concubinas) intra mensem, inquit, vel ipsas, vel alias de cætero nullas detenturi. Ad quem locum Glossa adnotat: Detenturi scilicet per mensem. Alioqui diceremus, quod propter quamcunque momentaneam possessionis detentionem sequentem, hanc grauem pœnam incurreret: quod nimis esset rigorosum, attenta difficultate nostri temporis. Rursus idem *Otho in eod. titulo*: Ordinamus, inquit, vt si contra hoc (per incontinentiam vitæ) præsumserint venire, ab officio, & beneficio sint suspensi. Sed *glossa Pontificia* addit: Rigorosa quoque esset hæc pœna, nisi esset pro adulterio, vel incestu (nam fornicationis pœnam persequi non oportet) etiamsi Episcopus esset huiusmodi labens. Atque iterum *in eadem glossa*: Propter solam simplicem fornicationem, de benignitate canonica, non debet clericus deponi, vel priuari. Quia nempe, vt ait *glossa ad decretalia*, pauci sacerdotes sine vitio carnis inueniuntur. Itaque Hardingus ex suo cerebro canonem istum confinxit, de Episcopo conniuente, & sacerdotis hac in re impietatem dissimulante. Sic enim *Gregorius Extrauag. de iudiciis. cap.* 4. De adulterio, & aliis minoribus criminibus, Episcopus potest cum clericis post pœnitentiam dispensare. Sic *extrau. de bigamis in glossa*: Cum presbyteris habentibus plures concubinas, potest Episcopus dispensare, vt suum officium exequantur. Imperator *authent. de trient. & semiss. collat.* 3. *cap.* 5. ait: Vnam concubinam qui habet, caste viuit. Ius canonicum etiam plures permittit. Sic enim iterum legitur dicta *Extra. de bigamis*: Nota, quod plures concubinas habens non incurrit irregularitatem. *Panormitanus* denique, Canonistarum Rabbinus, ait: Episcopus non tenetur deponere clericum concubinarium. Eat itaque Hardingus, & nos calumniæ alliget.

X. Sed pergit Hardingus, & ait, fœdum esse & illud mendacium nostrum, quod ipsorum Dd. scribant, sacerdotem illum sanctius & castius viuere, qui alat concubinam, quam qui vxorem habeat. Ait enim, hoc ipsos velle, matrimonium esse peius fornicatione, si quis voti reus vxorem ducat. Videamus, an nostri mentiantur. Minus malum, communi loquentium consuetudine, vulgo maius bonum dicitur. Quomodo videmus Scripturam loqui *Ion.* 4. 4. Melior est mihi mors, quam vita. 1. *Petr.* 2. 21. Melius erat illis non cognoscere viam iustitiæ quam post agnitionem retrorsum conuerti. Sic *Eccles.* 40. 29. dicitur, Melius est mori, quam indigere: & *cap.* 41. 14. dicitur melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens. Hoc itaque sensu nostrates scripserunt, Campegium, Pighium, & alios ipsorum similes, scripsisse, fornicationem esse meliorem matrimonio; & sacerdotem illum sanctius viuere atque castius, qui concubinam alat, quam qui vxorem habeat in matrimonio: non quod absolute hæc ab iis dici putarint, sed in sensu comparato. Neque enim adeo amentes sumus, vt non possimus hæc discernere. Sic Hulderichus, Augustæ Episcopus, cum ante annos plus octingentos ad Nicolaum Papam contra vetitum Sacerdotibus matrimonium scriberet, eundem, quem nos, loquendi modum vsurpauit, his verbis: Huius imperiine dicam an consilij, tam fatuam, tamque turpem addunt suggestionem, vt dicant, Honestius est pluribus occulte implicari, quam aperte in hominum vultu & conscientia cum vna ligari. Quod profecto non dicerent, si ex illo, & in illo essent, qui dicit, Væ vobis Pharisæis, qui omnia facitis propter homines? Sed & contra Hildebrandum Papam scripsit aliquando Concilium Wormatiense, ob insignem ab eo sæuitiam & tyrannidem, ad sacerdotes ab vxoribus diuellendos, excogitatam: *Scorta pudicis coniugibus; stupra incestus, adulteria casto connubio præfert.* Doctor tamen ille vester, Hardinge, Hosius, præses Concilij Tridentini: *Turpis*, inquit, *Philippo videtur hæc oratio, Catholicis autem honestissima.* Quid in re tam manifesta pluribus opus est? Tota Ecclesiæ vestræ disciplina clara id voce profitetur, Hardinge, si quis vxorem ducat sacerdos, hunc suspensione afficitis; sacrorum cõmunione pellitis, sacerdotio, id est, victu atque omni vitæ præsidio spoliatis, denique omnem vndique Ecclesiam turba completis & tumultu, qui si concubinam habeat, imo duas, aut etiam plures, æquo id animo toleratis, factum non dissimulare modo parati, sed etiam excusatione benigne obtegere. Illa enim sententia vestra est *Extra. de cohabit. cleric. & mulierum cap. fin. Abbas.* Clericus concubinarius in officiis vitandus non est, nisi sit notorius. Illud in *rubrica vestra* adnotatum inuenies: Qui non habet vxorem, loco illius concubinam debet habere. *Et ibidem:* Is qui non habet vxorem, & pro vxore concubinam habeat, à communione non repellatur. Ad *constitutiones Othonis Legantinas de concubinis clericorum remouendis* glossa sic adnotat: Numquid compelli potest clericus concubinam abiurare? Videtur quod non. Resolutio: Si clericus vxorem duxit de facto, eo casu iuramentum exigitur. Ergo quod *Augustinus* Manichæis olim, *l.* 2. *de moribus Manichæorum c.* 18. idem iam vobis nunc dicamus licet: *Non concubitum, sed, vt longe ante ab Apostolo dictum est, vere nuptias prohibetis.* Sed missum faciamus Hardingum, & de censura clericali dicamus.

XI. Ea inprimis consistit in *depositione*, quam vocant, *& suspensione canonica.* Ibi aliquis remouetur ab officio: hic ad tempus interdicitur officium Ecclesiasticum. Principio autem illud omnium primum constituendum est: non esse parem omnium, qui ad munus aliquod Ecclesiasticum eliguntur, conditionem & rationem, etiam ex ipsa eorum institutionis & receptionis forma. Eorum enim qui eliguntur, vt Ecclesiæ seruiant, alij ad tempus tantum eliguntur, alij in perpetuum, nisi iusta causa deponendi, excusandique interueniat. Ad tempus eliguntur Presbyteri siue Seniores, item Diaconi siue Eleemosynarij. Pastores autem in perpetuum fere. Qui ad tempus tantum sunt electi, ij finito tempore abeunt munere suo, ac honestam missionem habent: licet in veteri Ecclesia Presbyteri & Diaconi in perpetuum eligerentur. Ante finitum autem tempus iidem nihilominus vel ex honesta causa excusari, vel ex turpi causa deponi possunt. Id quod in causæ cognitione positum est. Cæterum & qui ad tempus, & qui in perpetuum ad munus aliquod Ecclesiasticum eliguntur dimissi, si quidem ex causa honesta & rationabili sunt exonerati, retinent Episcopi ὄνομα, βαθμὸν, ἀξίωμα, καὶ κοινωνίαν, vt est in Synodo Ephesina statutum. Verum ex inhonesta & turpi causa depositus Episcopus, ne locum quidem Presbyteri retinet, vt est in *Concilio Chalcedonensi cap.* 29. imo sæpe ne laici quidem, veluti si fuerit excommunicatus, vt in vetere disciplina continetur. Qui sunt in perpetuum electi, vt Ecclesiæ seruiant, etiam deponi ex iis causis debent, ex quibus, & propter quas vetantur a Paulo eligi. Eas autem causas copiose persequitur Paulus 1. *Tim.* 3. *& Tit.* 1. Sed & ex variis historiæ Ecclesiasticæ locis colligi etiam illæ causæ possunt. Porro hic à veteribus Synodis varia decreta sunt condita, & varie erratum. Decretum est, vt de causis Episcopalibus coram suo Metropolitano Episcopus accusaretur, non coram Iudice & Magistratu, vt vocant, Laico. *Constantinopol. synod. cap.* 6. Depositus, ne Imperatorem, sed Synodum appellaret, *Antiochen. Concil. cap.* 12. Accusatus, à quibus, & quorum, & quot testimonio damnari deberet, nempe testimonio LXX. testium, *can. placuit* 2. *quæst.* 4. Erratum est, quod *Carthaginens. concil. cap.* 15. iubetur, ne clerici, & eorum filij secularia iudicia subeant in vlla causa. Cæterum tria sunt, quæ in depositione Ecclesias pessundant 1. Temeraria pastorum mutatio. Est autem temeraria, si est duntaxat voluntaria, id est, si ex sola pastoris vel populi voluntate, nulla alia causa interueniente, fiat. 2. Dignitatum Ecclesiasticarum dinundinatio & venditio, quæ vulgo dicitur Simonia: nimirum, quando talia munera, quæ sunt ipsa per se sacrosancta, fiunt venalia per homines. *Euagrius lib.* 5. *hist. trip. cap.* 1. *&* 39. 3. Factio, coitio, ac potentia astutorum, itemque apud populum, vel magistratum gratiosorum hominum, qui curant hos vel illos præfici præponique Ecclesiis, vel deponi pro animi sui vitioso motu, & affectu: quod fecerunt olim in aula Græcorum & Germanorum Impp. aulici & Palatini. Hodie vero commune & vulgare est in Papatu id fieri. Ergo in summa institutio, ordinatio, & depositio personarum, quæ præsunt Ecclesiæ, canonice, id est, ordine canonibus Ecclesiasticis sancito, fieri debet, non autem esse emta, gratiosa, mercenaria, vel vi facta. Eorum porro est deponere, quorum est eligere; quia electio

& de-

& deiectio, seu depositio, vnius potestatis diuersa sunt effecta. Sed quæritur, Vtrum statim sint Pastores & Præpositi deponendi, atque officio suo non funguntur, vel omnino, vel non sincere? Respondemus cum *Caluino in Zachar. cap. 3. versic. 7.* purgandam esse Ecclesiam, quoad licet; sed vtendum tamen legitimo ordine. Ergo prius sunt monendi, quam loco mouendi, siue sint negligentes, siue omnino otiosi. Sed quæritur & illud, Quid si maior pars Ecclesiæ cupit habere Pastores, qui potius sibi sint gratiosi, vel mercenarij, quam veri pastores? Respondet idem ibidem, Tolerandos esse tunc etiam indignos, sed hac duplici lege, si neque puram Dei doctrinam & cultum adulterent, neque sua tyrannide Ecclesiam omnino opprimant.

CAPVT. VI.

De hierarchiis sanctorum Angelorum.

I. PEruenimus tandem ad eam Ecclesiæ Catholicæ partem, quæ cum Christo in cœlis triumphat. Ea constat sanctis Angelis, & beatis animabus. In angelis occurrit hierarchia, ministerium, & cultus. hæc enim inter nos & Papistas disputantur. Circa animas beatas varia occurrunt: è quibus Chamierus suo loco disputauit de beatitudine, cultu, inuocatione, reliquiis, & imaginibus sanctorum: ita vt nobis hoc loco superstit disputare de festis, templis, & peregrinationibus, quæ in sanctorum honorem instituuntur, quibus præmittenda est disputatio de canonizatione sanctorum. Quatuor itaque futuræ sunt partes huius tractationis: de Angelorum hierarchiis & ministerio, deque beatorum siue sanctorum canonizatorum honore quantum ad festa & templa, itemque peregrinationibus ad loca ipsorum.

II. Atque vt hinc proficiscatur nostra disputatio, *hierarchiæ sanctorum Angelorum* sunt ordines sacri inter ipsos, imperiis & prouinciis certis distincti atque distributi. Hoc enim sonat vox ἱεραρχία q. d. sacrum imperium, sacer principatus, vt est in Veteri Dictionario. Nam ἱεράρχης *hierarcha*, vt ibidem recte dicitur, est sacer princeps, tanquam ἱερὸν ἄρχων, qui præest sacris ordinibus & actionibus. Hinc est *hierarchicus*, id est, ad hierarcham & hierarchiam pertinens. Dionysius aliter id nomen vsurpat in libro de cœlesti hierarchia, aliter in libro de Ecclesiastica hierarchia. ibi ordinem & dispositionem virtutum ac mentium cœlestium, superiorum atque inferiorum significat: hic doctrinam de sacramentis & aliis ceremoniis Ecclesiæ, quæ in potestate sunt Episcopi, quē illi placuit appellare ἱεραρχὴν non ἀρχιερέα, more cæterorum Patrum. Atque hæc differentiæ causa dicitur ipsi ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, *hierarchia nostra*. Voce autem *hierarchia* & Latini quidam Patres vtuntur, vt Cyprianus de operibus cardinalibus. Atque hæc de nomine.

III. Rem ipsam quod attinet, conuenit inter nos & Papistas, *primo* inter angelos ordinem esse à Deo constitutum; 1. quia Deus est author ordinis, non confusionis. 2. quia distinctio in rebus est res præstantissima & vere diuina. 3. quia in omnibus rebus à Deo conditis est ordo. 4. quia nulla societas absque ordine stare potest. 5. quia communis & tacita gentium consensio id docet. Qui enim de Angelis vnquam scripserunt, aliquem inter eos ordinem agnouerunt. *Deinde* & hoc vtrinque constat, ordinem illum bifariam considerari; primo ante lapsum malorum angelorum, vbi omnes angeli fuerunt à Deo creati certo aliquo numero & ordine; deinde, post lapsum τῶν λειποτακτῶν ἀγγέλων, vbi sancti Angeli confirmati sunt in bono, atque adeo etiam in ordine suo pulcherrimo, mali vero ordinem confusionis plenum inter se constituerunt sub vno principe, quem Scriptura Diabolum appellat, *Matth. 25. 44. Eph. 6. 12.*

IV. Hæc itaque certa sunt. Sed ζητούμενον in eo est, An tres sint hierarchiæ sanctorum Angelorum, nouem ordinibus ceu choris distincti, ita vt in prima hierarchia, quæ dicitur inde ὑπερεχία, sint Seraphim, Cherubim, & Throni; in secunda, quæ dicitur μεσαρχία, sint Dominationes, Virtutes, & Potestates: in tertia & infima, quæ ὑπαρχία appellatur, sint Principatus, Archangeli, & Angeli. An, inquam, isti ordines ita se habeant: & quid inter se distent singuli ordines: & quod nam sit cuiusque officium? Hoc itaque pertinet ad cardinem huius disputationis: An hæc ita se habeant in bonis angelis, & an hæc à nobis sciri possint? Papistæ affirmant, nos negamus.

V. *Argumenta nostræ sententiæ* præcipua sunt. 1. Scriptura ordinem sanctorum angelorum in genere describit, *Coloss. 1. 16.* Itaque certos veluti choros & gradus constituere præter S. Scripturæ fidem, est temerarium. 2. Ante quadringentos à Christo nato annos, nemo veterum dixit, nouem distinctos esse angelorum ordines. Imo aliquando distinctionem istam euertunt. Sic enim ait *Theodoretus in Coloss. 1.* Existimo eum thronos dicere Cherubim. diuinum enim thronum super eos positum vidit propheta Ezechiel: dominationes autem, principatus, & potestates, eos, quibus fuerat credita cura gentium. *Augustinus in Enchiridio cap. 58.* ita scribit: Quomodo autem se habeat beatissima illa & superna societas: quæ ibi sint differentiæ personarum, vt cum omnes tanquam generali nomine Angeli nuncupentur, sicut in epistola ad Hebræos legimus, Cui enim Angelorum Deus dixit aliquando, Sede à dextris meis? Hoc quippe modo significauit omnes vniuersaliter Angelos dici: sint tamen illic Archangeli: & vtrum ijdem Archangeli nominentur Virtutes, atque ita dictum sit, Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius, ac si diceretur, Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes Archangeli: Et quid inter se distent quatuor illa vocabula, quibus vniuersam ipsam cœlestem societatem videtur Apostolus esse complexus, dicendo, Siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, dicant qui possunt, si tamen possunt probare quod dicunt: ego me ista ignorare confiteor. *Idem ad Orosium cap. 11.* ait: Et esse itaque sedes, siue dominationes, siue principatus, & potestates in cœlestibus apparatibus firmissime credo, & differre inter se aliquid indubitata fide teneo. Sed quo me contemnas, quem magnum putas esse doctorem, quænam ista sint, & quid inter se differant, nescio. Nec sane ea ignorantia periclitari me puto, sicuti non-obedientia, si Domini præcepta neglexero. Hæc summa Augustini modestia nobis imitanda est. Magna enim Christianæ sapientiæ pars est, multa ignorare & velle, & posse. 3. Scriptores non consentiunt. *Hieronymus in Eph. 1.* quatuor genera seu differentias Angelorum statuit: Principatus, potestates, virtutes, & dominationes. *Cyrillus lib. 11. Thesaur.* Minor est, ait, in Angelis cognitio Dei, quam in Archangelis, multoque etiam maior in superioribus virtutibus. *Bernhardus de festo Martini, & serm. 19. in Cantica aliter* sentit. Et omnino posteriores à prioribus discedunt, inprimisque à Dionysio Gregorius & Bernhardus, & ab vtrisque Basilius Magnus lib. 3. contra Eunomium: vbi ait, Angelos omnes vnius esse inter se naturæ: differre autem inter se, quatenus maioribus muneribus à Deo ad tempus præficiuntur: veluti, Dignior est, inquit, angelus, qui nationi, quam qui vni tantum alicui priuato homini præfectus est à Deo, pro eo tempore, quo illud munus gerunt duo isti angeli. 4. Curiosa, vana, & Platonicorum atque Rabbinorum dogmatibus conuenientiora, quam S. literis, sunt illa, quæ ex Dionysio adferuntur, & apud Scholasticos hac de re occurrunt: puta, primam hierarchiam immediate à Deo cognoscere quæ scit; & secundæ patefacere Dei voluntatem; quam secunda tertiæ reuelet: Angelos esse præfectos singulis hominibus; Archangelos, prouinciis; principatus, toti humanæ naturæ; virtutes, corporibus; potestates imperium habere in dæmones malos; dominationes vero curare bonos spiritus. Vide apud *Dionysium, Damascenum de orthod. fide c. de Angelis, Lombardum lib. 2. dist. 9. Aquinatem in 1. summa quæst. 108.*

VI. *Argumenta Papistarum* sunt tria. Et *primo* quidem nituntur iis Scripturarum locis, vbi varia Angelorum nomina commemorantur distincte; qualis in primis est ille *Coloss. 1. 16.* & vbi appellatio Archangeli occurrit. *Deinde* nituntur testimonio Dionysij Areopagitæ, quem illum ipsum esse, cuius in Actis habetur mentio, omnes Pontificij scriptores acerrime tuentur. Nouissimus autem omnium Bellarminus lib. de scriptoribus Eccles. ita rigide illam sententiam defendit, vt solus qui aliter sentirent, Lutheranos esse, aut sciolos affirmarit. *Postremo* consensum & traditionem Ecclesiæ allegant. Patres enim & Scholastici hanc sententiam Dionysij esse pronuntiant, eādemque tuentur: nominatim vero Augustinus, quando ita scribit: Vti luna stellas, sol lunam claritate excellit, sic quilibet superior ordo Angelorum inferiorem gloria, claritate, cognitione vincit. Angeli enim sunt superiores hominibus, & plus de Deo sciunt. Archangeli sunt Angelis superiores & plus quam Angeli de Deo sciunt. Cherubim & Seraphim sunt ipsis Archangelis superiores, & plus quam illi de Deo sciunt, penitus tamen Dei naturam non norunt. Vide etiam *quæstione 1. V. & N. T.*

VII. Ad nomina Angelorum quod attinet, infirmum sane argumentum inde ducitur. Nam 1. Sunt in Scripturis multo plura ipsorum nomina, quam nouem. Itaque hinc concludere nobis licebit, multo plures esse Angelorum choros, quam nouem. Addendus enim fuerit illis nouem, etiam ordo militantium, seu exercitus cœlestis, & quidem psallentis, *Luc. 2.* item ordo vigilum apud Danielem; ordo stellarum, matutinarum apud Iobum; ordo filiorum Dei apud eundem. Nihil itaque ineptius est, quam ex nouem quibusdam nominibus, quæ de Angelis prædicantur, nouem constituere choros Angelorum; & quidem illos ita distribuere, vt sint tres hierarchiæ, & terni ordines in singulis hierarchiis: vt iam nihil dicam de subordinatione & prouinciis, ex humano cerebro excogitatis. 2. Nusquam in S. literis nouem ista nomina semel & simul, vno aliquo in loco, occurrunt. 3. *Angelus* est nomen officij, & conuenit omnibus angelis. non igitur est certus ordo angelorum. 4. *Archangelus* videtur appellari ille, qui ad præclarum, & arduum quoddam opus expediendum aliis præficitur. Sic *Basilius libro 3. contra Eunomium* author est, archangelum dici, eum ab aliis angelis comitatus, eorum dux est, in opere sibi à Deo sigillatim demandato. Itaque vnus & idem potest sortiri nomen angeli & archangeli, pro ratione grauioris, vel leuioris muneris, quod Dei iussu obit. 5. *Cherubim* dicuntur à forma, qua fuerunt depicti in arca fœderis. Nam placuit Deo innocentiam, robur, & velocitatem sanctorum angelorum pictura alati iuuenis ob oculos ponere. Vnde verisimile est vocem istam esse compositam ex כְּ *sicut*, & רָבִי *puer*, à Chald. רְבָא *crescere. 6. Seraphim* dicuntur à forma, in qua apparuerunt. Solebant enim boni angeli apparere igniti, tanquam incendiarij hostium Dei, & muri ignei pro populo Dei. 7. Reliqua nomina, *Throni, Potestates, Dominia, Virtutes*; desumta omnino esse videntur à rebus humanis per similitudinem; ad significandum tum dignitatem angelorum (sunt enim comparatione dæmonum malorum, nostrique omnium; instar Principum & Regum potentissimorum) tum etiam officia illorum, & quam multas magnasque res Deus per hos efficiat in mundo & Ecclesia. 8. Apostolus quædam ex his nominibus coniunxit propter sermonis ὀεινότητα: vt doceret, primum quidem quidquid sublime atque excelsum est in cœlo, supra illud omne Christum esse exaltatum, qua homo est, eoque excelsiorem esse omnibus Angelis: deinde autem, quanta sit Dei prouidentia, qua nostri curam gerit, quantaque sit eius erga nos beneuolentia, qui angelos, creaturas tam nobiles, excelsas, & potentes, nostri causa creauit, eosque nobis præficit, qui tam vrbes ipsas & regna tueantur, quam etiam nos è periculis eripiant, & in mediis afflictionibus consolentur, & quæcunque necesse est ad salutem nostram fieri nutu Dei efficiant. Sic itaque statuamus, Apostolum appellare Angelos his nominibus & titulis honorariis propter officia & dignitatem ipsorum.

VIII. Secundum argumentum ita resoluimus. 1. Si maxime liber ille de cœlesti hierarchia esset Dionysij Areopagitæ, qui *Act. 17.* memoratur fuisse discipulus Pauli: tamen hinc sufficiens argumentum nō posset extrui: quando Scriptura nihil tradit de istis rebus. 2. Non esse hunc librum istius Dionysij patet ex reipsa, quæ plena est curiositatis, temeritatis, & vanitatis. quorum certe nihil Dionysius ille didicit à præceptore suo Paulo. 3. Si hæc talia fuissent Ecclesiæ scitu necessaria, proculdubio Paulus, qui raptus fuit in tertium cœlum, ista literis tradidisset. 4. Stilus huius authoris est plane magnificus, & ampullatus: adeo quidem, vt in choris tragicorum Græcorum nihil sit ita turgidum, cui non possint huius scriptoris nonnulla comparari. Vnde manifestum est, illum neque stilum à Paulo hausisse, neque Athenis natum esse. nihil enim Atticum adhibet. 5. Idem author suo quodam instituto & consilio, voces in Ecclesia vsitatas perpetuo refugit, & alias earum loco vsurpat, sibi proprias. Itaque videtur fuisse ex numero eorum, qui

qui ex Platonis schola prodierunt. Quod ipsum ex argumento libri patet. Nam reuera πλατωνίζει hic Dionysius in angelorum ordinibus describendis. 6. Tres celebrantur Dionysij apud historicos Ecclesiasticos: puta ille Areopagita, de quo *Actor.* 17. deinde Corinthius, Episcopus magni nominis. an. Chr. 166. συγχρονος Iustino; deniq; Alexandrinus, Episcopus itidē celebris, Origenis discipulus, an. Chr. 217. Nulli vero ex his tribus ista opera adscribi possunt. Non primo; ob causas modo dictas, & plures alias mox dicendas. Non secundo; quia de hoc Dionysio, Episcopo Corinthiorum, multa scribit *Eusebius l.4.c.23.* & huius aliquot epistolas recenset; nullam vero horum librorum mentionem facit: quod certe non neglexisset, si horum ille fuisset author. Non tertio; quia Dionysij istius Alexandrini Episcopi libros idem *Eusebius l.6.cap.46.* commemorat, vt & Hieronymus; sed ne gry quidem de hierarchicis ibi occurrit. Ex his itaque relinquitur libros illos de hierarchia cœlesti & Ecclesiastica esse recentiores Hieronymo. Sed excipit *Bellarminus libro de Scriptoribus Ecclesiasticis*, quod ante S. Gregorium nemo horum operum nomine sancti Dionysij Areopagitæ meminerit, causam hanc videri, quod alicubi latuerint, vt multa alia sæpe longo tempore delitescunt, & circa tempora S. Gregorij reperta fuerint. Verum non est probabile tam insignē librum latuisse tanto tempore; quādo videmus alios, minoris pretij, in apricum & lucem fuisse productos. Et absque hoc libro hierarchia Ecclesiæ fuisset imperfecta. Sed stilus, & argumentum satis conuincunt, non esse authorem discipulum Pauli; quippe qui simplici stilo assueuit sub hoc tanto præceptore, neq; ab illo didicit υψηλοφρονεῖν. 7. Si Dionysius Areopagita author esset horum librorum, proculdubio vel semel meminisset præceptoris sui, Pauli Apostoli. At illius loco nominat Hierotheum quendam. Plura argumenta hanc in sententiam pete, si placet, ex Paratitlis nostris. Mihi ergo verisimile fit, sanctum aliquem virum, in schola Platonis educatum, composuisse hunc librum de cœlesti hierarchia, vt religio Christiana nihilo videretur inferior philosophia Platonica, quæ de Angelis multa proponebat.

IX. Vltimum argumentum à traditione & consensu Ecclesiæ nullum est. Nam vt dixi, Eusebius & Hieronymus non meminerunt huius Dionysij: & Patres, vt diximus § 5. pugnantia scribunt de his Angelorum ordinib. Sic *Basilius de Spiritu sancto c.20.* diserte de Angelis ait: Alij aliis non imperāt. Et *August.l.11.de ciuit.Dei c.19.& l.15.de Trinit.c.13.* scribit, omnes bonos angelos non aliunde, quam ab ipso Deo scire eius voluntatem, non autem de ea ab aliis edoceri. Et *Hieron.in Eph.5.* ait, stultiloquium esse in Dei Ecclesia, si quis de Angelis imaginetur huiusmodi quædam, qualia in Dionysio isto occurrunt. Sed audiamus Bellarminum, quomodo consensum illum probet. Ad authoritatem his operibus conciliandam satis esse debet, quod hæc opera probentur à S. Gregorio Papa homil.34. in Euangelia; à sancto Martino Papa & martyre, in Concilio Romano; à sancto Agathone Pontifice in epistola ad Imperatorem Constantinum VI. & à Nicolao I. in epist. ad Michaelem Imp. Item à Concilio generali VI. act.4. & à Concilio VII. act.2. denique à sanctis Dd. plurimis, qui in hæc opera, tanquam germana S. Dionysij Areopagitæ, commentaria scripserunt, vt à S. Maximo monacho, à S. Thoma & aliis. Ita *Bellarm.de Scriptoribus Eccles.ad an.Chr.71.* Verum hac ratione non probatur consensus Ecclesiæ priscæ: quod nos volebamus. Deinde testimonia illa Pontificum sunt è sinu. Quid enim mirum est, illos probasse hæc opera, in quibus fundamenta hierarchiæ suæ posita esse viderunt? Denique, Maximus & Thomas fuerunt dediti vanitatibus & superstitionibus plurimis. Nihil itaque mirum, quod similes habent labra lactucas.

CAP. VII.

De sanctorum angelorum ministerio.

I. MVltiplex est sanctorum angelorum ministerium. Ministrant enim Deo & Christo, vt domino; nobis, vt fratribus, & cōseruis suis. De hoc posteriori ministerio inter nos & Aduersarios quæritur, An singulis hominibus piis destinetur à Deo Angelus vnus bonus, qui eos curet atque custodiat, an vero plures? Et rursus, An singulis hominibus deputentur Angeli minimum duo, vnus bonus ad custodiendum, alter malus ad tentandum?

II. Quod attinet ad *primam quæstionem*, respondeo cum Hieronymo Zanchio nostro, qui *l.3.de Angelis c.13.* hanc thesin ponit: Cuique electo ordinarie certum propriumque Angelum, qui perpetuus sit eius custos & comes, iam inde à natiuitate, vsque ad finem vitæ à Deo assignari; extra ordinem vero plures etiam non nunquam ad eum pro Dei beneplacito, maioris consolationis causa à Deo mitti, verosimile est, & cum S. literis magis consentaneum. Prima pars huius theseos probatur ex Scripturis, Patribus, rationibus, & exemplis. Et *primo* quidem Christus docet *Matth.18.* de pueris, Angelos eorum semper videre faciem Patris cœlestis. Ex quo loco sic argumētor. Angeli puerorum ipsis à Deo assignantur tanquam pædagogi & rectores. Ergo singulis pueris aut plures ordinarie præsunt, aut vnus. Non plures; quia nulla est huius rei necessitas, iuxta regulam: Quod commode potest fieri per pauca, non debet fieri per plura. Et nulla est ratio, cur vni puero adsint plures angeli ordinarie. Relinquitur itaque vnus ordinarius custos. Atq; ita hunc locum intellexerunt Patres: de quibus §. *seq. Deinde* ex *Act.12.* citra controuersiam probatur, Iudæorum hāc fuisse sententiam, cuique fidelium suum certum assignatum fuisse Angelum. Fit enim ibi mentio Angeli Petri: Ea vero sententia haud dubie per manus fuit tradita. *Tertio* ex historia Tobiæ idem patet. Etsi enim ibi sunt multa fabulosa: tamen non sequitur inde, hoc quoque fabulosum esse, quod Tobiæ vnus aliquis Angelus præfuerit.

III. *Testimonia Patrum* multa sunt: è quibus vnum atque alterum adduxisse satis fuerit. *Origenes homil.1. in Num.* ait, Apostolos singulos suis vti angelis, tanquam coadiutoribus, ad explendum suæ prædicationis munus, & opus Euangelij consummandum. *Et mox:* Sic enim dicebatur in Actis Apostolorum, quod angelus Petri esset, qui pulsaret ad ostium. *Chrysost.homil. 60.in Matth.18.* docet aperte, singulos sanctos habere suos angelos. Idem docet *homil.5.in Matth.4.* Similiter *Basilius in psal.33.conc.9.* Omni, inquit, credenti in Dominum, angelus assidet, si non ipsum nos per praua opera fugauerimus. *Idem l.3.contra Eunomium*: Omnes angeli, sicut appellationem vnam, sic etiam naturam omnino eandem habent: attamen alij ipsorum Gētibus præsident, alij singulos credentes consequuntur, οἱ δὲ ἰδιωτικῶς τῶν πιστῶν. *Theodoretus in Dan.orat.10.* ex *Matth.18.* confirmat, cuique nostrum vnum præcesse angelum. *Hieron.in Matth.18.* Magna dignitas est animarum, vt vnaquæque habeat ab ortu natiuitatis, in custodiam sui, angelum delegatum. *Idem in Esa.66.* multis docet, vnumquemque nostrum suum habere angelū custodem. *Idem ad Eustochium* dat Paulæ demortuæ, quæ Eustochij mater fuerat, proprium angelum; & ait, eum fuisse custodem, & comitem illius *August.l.meditat.c.12.* sic alloquitur Deum: Maximum æstimo & illud fuisse beneficium, quod angelum pacis ab ortu natiuitatis meæ ad me custodiendum, vsque ad finem meum dedisti. *Bernhardus de consideratione l.5.* Putamus angelos dici, qui singulis hominibus dati creduntur, missi in ministerium propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis: de quibus Saluator: angeli eorum semper vident faciem Patris. Et celebre est illud eiusdē *Bernhardi serm. 12.in Psal.90. In quouis angulo habe honorem angelo tuo.* Ex his itaque patet, vniuersam Ecclesiam ita sensisse, cuique fideli ordinarie certum aliquem angelum, tanquam custodem & curatorem assignari.

IV. *Rationes* pro hac sententia sunt istæ. 1. Singulis prouinciis ordinarie præsunt singuli angeli, *Dan.10.& 11.* E. verisimile est singulis quoque hominibus singulos præfici angelos. Neq; enim vlla ratio finit, vt prouinciæ amplæ, v.g. Persiæ præficiatur ordinarie vnus angelus, & vni homini ordinarie præficiantur plures angeli. 2. Consensio Gentium hoc idem confirmat. Nam ex Menandro, Ariano in Epictetum, & aliis Ethnicis scriptoribus cōstat, illos fuisse in hac sententia, Deum vnicuique homini simul ac natus est, præficere doctorem, & ductorem vitæ. 3. Sancti angeli sunt πνεύματα λειτουργικά, vt est *Heb.1.* Iam vero λειτουργία notat ministerium ordinarium: vt probari potest ex omnibus locis, vbi occurrit ista vox. 4. Vero est admodum simile, angelos, qui procurare debēt salutem electorum, ordinarie ipsis adsistere, & illorum vitam dirigere, mores obseruare, & omnia in ordinem cogere. Quæ omnia non ita bene fierent, si subinde alij atque alij deputarentur. Itaque huius vicissitudinis seu alternationis nulla est necessitas. Quod vero vnus præsit ordinarie, probatum est. §. 2.

V. *Exempla* in S. literis passim obuia vtplurimum faciunt mentionem vnius angeli, qui familiariter egit cum hominibus. Nam angelus Agaram solatur, *Gen.21.* angelus Balaamum asina vectum gladio stricto inuadit, *Num. 22.* angelus Eliam è somno excitat, & cum fontana panem apponit, 3. *Reg.19.* angelus Iudam Maccabæum præcedit in prælio, 2. *Maccab.11.* Ex his, & similibus exemplis, probabiliter colligitur, angelum custodem fuisse, qui hæc talia peregit.

VI. Altera theseos pars facile probatur; tum quia Scriptura docet, plures angelos interdum vni homini pio adesse in periculis, vt Elisæo, 4. *Reg.6.* Iacobo, *Gen.29.* vbi angeli Dei ascendunt & descendūt per scalam, quam Iacob vidit: Christo, *Matth.4.& Luc.16.* multi angeli leguntur portasse animam Lazari in sinum Abrahæ; tum quia nemo ex Patribus, aut Scholasticis, id vnquam inficiatus est.

VII. *Secundam quæstionem* cum eodem Zanchio d. l. nego. Nullus enim ex Scripturis adferri potest locus, vnde colligi possit, cuique destinatum esse à Deo angelum malum, à quo tentetur, & vexetur. Tentāt quidem nos quidem mali angeli permissu Dei. Sed non cōuenit cum bonitate Dei, vt vnicuiq; tentando certus aliquis veluti tortor & carnifex sit deputatus.

VIII. Et ita quidem hactenus sentio, saluo meliore iudicio. Nihil itaque, dixerit quispiam, interest inter hanc sententiam, & Papistarum? Nihil, inquā ego, interest, quantum ad ministerium angeli custodis & tutelaris, quod *Ieremias Drexelius Iesuita in horologio auxiliaris tutelaris angeli* collocat in his duodecim partibus. Angelus tutelaris, inquit, nascentes nos in fidem suam recipit: suam nobis tutelam & fidem obligat: Solatur nos: cacodæmonis technas detegit: a cacodæmonis insultu defendit: vt fratres nos habet, adeo tenere nos amat: in periculis omnib. tuetur: aliis docet benefacere: ad omnigenas virtutes inducit: omni bonorum genere cumulat: in mortis lucta defendit: post mortem etiam inseruit. Quæ omnia si cum grano salis accipiantur, & nos admittimus: ita nempe, vt Spiritus sancti custodiæ nihil decedat. Hactenus itaque est consensus. Sed in eo dissentimus, quod ex ministerio S. Angelorum nobis exhibito illi eliciunt ministerium cultus religiosi illis vicissim à nobis exhibendi. Sic enim *Drexelius d.l.* ait: Cupiet fortassis, bonæ mentis homo, facili compendio nosse, quid operis quotidie fieri posset, sanctis angelis honorandis. Vt huic satisfiat, breuem ei tabellam exhibemus eorum, quæ singulis diebus, aut certe crebrius honori sanctorum angelorum præstanda. 1. Quotidie Dominicam orationem, & Angeli salutationem nouies attente pronuntiare. 2. Litanias, officium, aliasue preces sanctis angelis inscriptas, quotidie recitare. 3. Quotidie aliquid boni operis, aut aliquam sui victoriam, Angelis offerre. 4. Cum è Scripturis sacris constet, nouem esse Angelorum ordines, nouenarium numerum in piis præsertim exercitiis, studiosius attendere. 5. Castitati, ab Angelis commendatissimæ virtuti impensius studere. 6. Cultum eorum & venerationem apud alios propagare. 7. Tēpla iis sacra frequentare, dies eisdem festos obseruare, præsertim octauum Maij, vigesimum nonum Septembris, & Dominicum diem Angelo custodi sacrum. 8. Odium atque inuidiam omnem, & quidquid in mente cōtra alios alienationis est, in gratiam illorum ponere. pleni namque diaboli sunt inuidia, amore Angeli. 9. Præsentiam illorum assidue; sæpissime saltem de die illam cogitare: in omnibus aduersis & periculis, Angelos atque Angelorum reginam Domini matrem, in subsidium ac patrocinium vocare.

IX. Ex his, opinor, perspicuum est, quid inter nostram, & Papistarum sententiam intersit. Nempe illi ministerium Angeli custodis ita agnoscunt, vt adorent; ita adorant, vt ministerium conuertant in magisterium. Nimium itaque tribuunt Angelo custodi, & nimium quoque cultum ipsi tribuunt. E contrario nos, ministerium Angeli custodis nonnisi in Christo nobis applicamus, & illos affectu charitatis, & morum similitudine, non vero religione & deuotione animæ honoramus. Præterea illi ministerium Angeli custodis suspendunt à nostris bonis meritis: nos gratiæ Christi illud acceptum referimus. Ille enim est caput sanctorum angelorum: ille morte sua nobis conciliauit amicitiam sanctorum horum spirituum: ille nos vera fide & pietate donat, vt solida maneat pax inter ipsos & nos, tum in hac, tum in futura vita.

CAP.

CAPVT VIII.

De sanctorum canonizatorum festis & templis.

I. EX inscriptione ac titulo patet, tres futuras huius capitis partes, quæ indiuiduo nexu inter se cohærent. Festa siquidem instituuntur ab aduersariis in honorem non quorumlibet sanctorum demortuorum, sed canonizatorum, & quidem in templis eorum cultui dicatis. Agit de his rebus *Bellarminus tom.2.controuers.4.generali*; & de canonizatione quidem *lib.1.c.7.8.9.10.* de festis in genere, *lib.3.c.10.* in specie, *cap.11.ad 17.* de templis *d. l. cap.1. ad 8.*

II. *De canonizatione sanctorum* Bellarminus ista quatuor tradit, 1, *Canonizationem* istam, hoc est; publicam testificationem de certa sanctitate & gloria quorundam mortuorum, per quam videlicet publici honores iisdem decernuntur (ita vt reliquiæ, imagines, & statuæ ipsorum publice colantur; item templa, altaria, dies festi, vota, & alia huiusmodi ipsis constituantur, ipsique à nobis tanquam patroni nostri, palam adorentur & inuocentur) hanc, inquam, actionem esse piam & licitam, seu verbo Dei consentaneam. 2. Potestatem canonizandi sanctos esse Romani Pontificis, tãquam supremi Ecclesiæ pastoris, seu capitis vicarij. 3. Iudicium Pontificis esse infallibile, ac proinde credendum esse, Pontificem non errare in sanctorum canonizatione. 4. Sanctos non canonizatos priuatim posse coli, non publice.

III. *Primam thesin* probat quinque argumentis. 1. Quia Deus ipse voluit à sanctis scriptoribus annotari in particulari gloriosam vitam, & mortem eorum, qui tempore ipsorum floruerunt: vt patet de Ecclesiastico, qui in *cap. 44. & seqq.* canonizauit plurimos sanctos, vt Enoch, Noe, Abraham &c. Item in N. T. S. Lucas in Actis canonizauit S. Stephanum, Iacobum maiorem, Petrum, Paulum, Barnabam, alios. Ergo est credibile, Deum eodem modo velle, vt deinceps fiat. 2. Tenemur sanctos laudare, & honorare; tum quia Scriptura hoc iubet, *Eccles. 44.* tum quia virtus ipsorum meretur huiusmodi præmium. At nisi sciamus, qui sint veri sancti, & qui non, non possumus eos colere, vt oportet. 3. Sancti sunt exempla quædam virtutum, & norma rectæ vitæ, & quasi lucernæ quædam à Deo accensæ, vt omnibus aliis præluceant, *Hebr. 13.* At non possumus accendi ad imitationem, nisi in particulari sciamus, qui sint imitandi, & quid illi egerint, aut passi sint. Et lucerna in candelabro poni debet: id quod fit per canonizationem. 4. sumus membra vnius corporis, sancti in cœlis & nos in his terris. Membra autem inuicem compatiũtur, & congaudent. Oportet ig. illos nobis compati, & pro nobis solicitos esse, & è contrario nos illis congaudere, & pro illorum gloria Deo gratias agere. 5. Nisi iudicio Ecclesiæ certi sancti proponerentur colendi, facile fieri posset, vt populus sæpe erraret, & damnatos pro beatis coleret.

IV. *Respondeo* 1. Est ignoratio elenchi, & petitio principij; quia loca Scripturæ prorsus impertinenter ad hanc conclusionem siue thesin accommodantur; quippe in quibus nulla species illius cultus, de quo nos hoc loco controuertimus, inueniri potest. Longe enim differt recensio vitæ & mortis sanctorum in Scripturis à canonizatione Papistica. Deinde, in V. & N. T. fit etiam mentio gloriosæ vitæ mortisque multorum impiorum: non tamen datur eorum canonizatio in Ecclesia. Ergo à recensione non sequitur canonizatio. 2. Tenemur sanctos honorare, videl. imitatione, & celebratione, siue sancta memoria: at non cultu religioso. Deinde, non sequitur: Sancti sunt honorandi: ergo canonizandi. 3. Debemus imitari sanctos in iis, quæ sunt laudabilia, & notoria. Non itaque requiritur hic distincta & particularis notitia omnium & singulorum recte ab ipsis factorum. Deinde, *Hebr. 13.* agitur de pia memoria & imitatione pastorum nostrorum. Itaque hinc non recte concluditur canonizatio. 4. Communio siue coniunctio sanctorum in Ecclesia triumphante & militante neque illorum solicitudinem particularem pro his, neque religiosam deuotionem horum erga illos infert. Nam solicitudo illa est proprium Dei effectum, & religiosus honor est proprium eius adiunctum. 5. Papa æque potest errare in iudicio circa sanctos, atque alij, vt nempe sanctos pronuntiet, qui fuerunt non sancti.

V. Nos itaque, tametsi de beatitudine sanctorum, qui palam in S. literis commendantur, nequaquam dubitemus; imo hos ipsos ad imitandum, & nobis, & aliis, vbi res ita postulat, serio proponamus; & præterea omnes Christi fideles, etiam viuentes, pro vere sanctis, & suo modo beatis, habeamus, eosque omni honore ac veneratione, quæ quidem moderata sit & legitima, dignos existimemus: vere tamen & constanter negamus, vlli mortalium fas esse, quenquam hominem, seu viuum, seu mortuum, in peculiarem aliquem sanctorum catalogum ita referre, vt religiosus & publicus cultus eidem exhibeatur. Nam 1. Cultus ille soli Deo debetur. 2. Huius canonizationis nullum in S. literis extat præceptum, vel exemplum. Quare si Deus hoc nunquam fecit, cuius tamen hac in re, sicut in omnibus aliis potestas eximia & singularis agnoscenda est; &, si hoc nusquam fieri præcepit: merito ab illo abstinemus. 3. Multi sunt hypocritæ, qui sancte viuunt in Ecclesia externe, de quorum pietate nulli mortalium vere constare potest. Ergo temerarium, & periculosum est ob sanctitatem externam aliquos canonizare. Recte enim dixit Augustinus: *Multorum corpora honorantur in terris, quorum animæ torquentur in gehenna.* 4. Solus Deus nouit, qui sint sui, iudicio veritatis. E. nemo hominum in particulari potest hoc definire, ideoque nec vere illos inter sanctos referre. 5. Iudicium Ecclesiæ publicum debet esse, quod qui vere profitentur Christum, sint sancti etiam in hac vita. Inepte igitur canonizatio mortuorum tantum fingitur. 6. Quæ dicuntur de honore sanctorum canonizatorum, sunt impia: quippe superstitionis plena. E. canonizatio est explodenda. 7. Canonizatio ignota fuit Patribus ante Leonis III. tempora, circa an. Chr. 800. vt ipse Bellarminus fatetur *cap.8.* Et, vt alij tradunt, Adrianus sibi hoc ius vsurpauit circa an. 880. Quod Alexander III. postea *c.1. Extra. de reliquiis sanctorum*, confirmauit. 8. Papa canonizauit parricidas propter parricidium: vt Iesuitam Gignardum, qui mortis Henrici III. regis Galliarum fuit reus: vt ex catalogo Martyrum Romæ impresso videre est.

VI. *Secundam thesin* probat duobus argumentis. 1. Ad summum Pontificem spectat proponere toti Ecclesiæ quid sit credendum, & quid agendum in iis, quæ sunt religionis. Ipse enim præest toti Ecclesiæ. 2. Summi Pontificis est declarare, qui sint hæretici, ita vt à tota Ecclesia pro talibus habeantur. E. ex contrario, declarare, qui sint sancti, & colendi, eiusdem erit summi Pontificis. *Respond.* 1. Solus Christus præest toti Ecclesiæ. E. ille solus potest proponere toti Ecclesiæ, quid sit credendum. Papa aut est minister Christi, aut ipsi aduersarius. Si illud; non debet ferre leges, sed accipere: Si hoc; neque fert, neque accipit leges veras, sed Antichristianas fert. 2. Est petitio principij. Neque enim iudicium Pontificis Rom. est infallibile.

VII. *Tertiam thesin* ita probat Bellarminus. 1. Insolentissimæ insaniæ est, dubitare & disputare an sit faciendum, quod tota Ecclesia facit, vt sunt verba Augustini. 2. Pontifex non canonizat nisi eos, qui claruerunt miraculis. E. non potest errare in canonizatione. 3. In hoc nullus error vsquam vel vnquam est deprehensus. 4. Cum canonizatio alicuius sancti suscipitur, indicuntur ieiunia, & preces publicæ; res item ipsa diligentissime examinatur. Non est autem credibile, Deum non adesse Ecclesiæ suæ sic dispositæ, & supplicanti.

Respond. 1. Quod Romana Ecclesia facit, non facit tota Ecclesia. Deinde, quod tota Ecclesia facit secundum præscriptum & normam S. Scripturæ, de illo non est disputandum. At Ecclesia Rom. canonizat cõtra verbum Dei. 2. Non valet exemplum, quod litem lite resoluit, vt ait poeta. Disputatur adhuc de miraculis quæ Pontificij crepant. Itaque nullum est fundamentum, quod in illis ponitur. 3. Præparatio illa nõ est legitima; quia neque normam, neque formam, neque finem habet legitimum. 4. Imo vero exempla passim sunt obuia: videl. Francisci, Dominici, Ignatij Loyolæ, & Gignardi, de quo paulo ante. Nullum enim est dubium, hos tales fuisse insignes hypocritas, & impostores; vtpote qui præ se tulerunt eximiam sanctitatem meritoriam, & supererogatoriam, nouasque religiones, vniuersæ religioni contrarias, instituerunt.

VIII. *Quartam thesin* vnico probat argumento: Summus Pontifex *c.1. & 2. de reliquiis* prohibet publicum cultum sanctorum non canonizatorum. ergo a contrario priuatum censetur permittere. *Resp.* Sanctis plane non debetur cultus religiosus. E. nec publicus, nec priuatus.

IX. De *festis* disputatio (vt & illa de templis) etsi commodiorem sortiri locum potuisset, vbi de disciplina Ecclesiæ fuit actum; tamen quia Bellarmino visum fuit referre ad titulum de Ecclesia triumphante, ipsius vestigia sequi placuit: præsertim quia de methodo adeo anxie hic non laboramus, & vero nonnulla ratio methodi subest; quia nẽpe festa & tẽpla sunt Papistis eiusmodi res, quibus superna Ierusalem ab Ecclesia in terris peregrinante colitur. Hanc itaque hypothesin sequimur: & nostram de festis in genere sententiam paucis ita proponimus, & defendimus. Festa in N. T. tantum boni ordinis, & externæ disciplinæ causa sunt instituenda ab Ecclesia Christi, & in honorem Dei solius, reuerenter & sancte obseruanda sunt, non tanquam pars aliqua pietatis per se, sed vt sint adminicula cultus diuini. Quod ita patet. 1. Apostolus *Rom. 14.* clare docet, discrimen dierum in N. T. non secus ac delectum ciborum, omnino abrogatum esse: dum eos, qui discrimina ista obseruant, infirmos in fide; alios vero, qui non tenent, firmos appellat: imo dum discrimen dierum plane tollit, his verbis: *Alius quidem æstimat diem pro* die &c. Et tandem ita concludit: *Potius iudicate, vt ne offendiculum fratri ponatur*: q.d. extra casum scandali discrimen dierum in N. T. per se minime curandum est. Ergo fieri non potest, vt Papistica festorum obseruatio ipsos Apostolos habeat authores, vel approbatores. 2. Idem Apostolus *Gal. 4. & 5.* hoc dictum discrimen aperte numerat inter infirma & egena mundi elementa, hoc est, legis Mosaicæ rudimenta; quibus Christianos amplius obnoxios esse negat. Imo de iis, qui discrimen hoc, cum opinione cultus, ac præcisæ necessitatis adhuc obseruant; ipse valde metuere se dicit, ne frustra fidem Christi profiteantur. 3. Idem Apostolus *Coloss. 2.* eandem libertatem similiter nobis commendat; inquiens inter alia: *Nemo vos iudicet ob cibum, aut potum, aut respectu diei festi* &c. Vbi diserte docet, dierum pariter ac ciborum discrimen ad vmbras legales pertinere. 4. Discrimen dierum pertinet ad ritus carnales, de quibus Apostolus *Hebr. 9.* hoc est, ad huiusmodi ceremonias, quæ tantum ad carnis puritatem ceremonialiter obtinendam, non vero in conscientia cultores suos perficere poterant. 5. Praxis Apostolorum clare docet, ipsos indifferenter, extra casum scandali, omnes dies habuisse; & occasione sic ferente, Iudaicis etiam festis sese accommodasse, *Actor. 2. & 3. & 13. & 17. & 18.* &c. Similiter praxis Apostolicæ Ecclesiæ ostendit, ab initio nullum tale dierum discrimen in ea obseruatum fuisse; quippe quæ tunc quotidie ad diuinum cultum conuenisse, inque eo perdurasse dicitur, *Actor. 1. & 2.* &c. 6. Christiana religio, vtpote plane cœlestis ac spiritualis, alligationes istas ad certa loca, & tempora, aut alias obseruationes ceremoniales (si præsertim cum opinione necessitatis, ac diuini cultus, coniunctæ sint) nequaquam ferre potest: sicut tum ex locis modo citatis, *Rom. 14. Gal. 4. & 5. & Coloss. 2.* tum ex verbis Christi ad mulierem Samaritanam, *Iohan. 4.* de Deo in spiritu & veritate colendo; tum ex vniuersa huius religionis substantia perspicue colligi: potest. 7. Antiquiores, & melioris notæ Patres docent, omnes dies Christianis esse æquales, sic vt natura sua & per se dies vnus non sit, nec reputari debeat alio sanctior; sed quod aliqui dies festi sunt, propter cultus diuini communionem id fieri. Sic enim ait *Hieronymus comment. in Gal. 4.* Ne inordinata congregatio populi fidem minueret in Christo, propterea dies aliqui constituti sunt, vt in vnum omnes pariter veniremus. Non quo celebrior sit dies illa, qua conuenimus; sed quacunque die conueniendum sit, ex conspectu mutuo, lætitia maior oriatur. Qui vero oppositæ quæstioni acutius respondere conatur: illud affirmat, omnes dies æquales esse. Alij quoque Patres hanc festorum adiaphoriam agnouerunt, & pro ea subinde satis acriter pugnarunt: vt videre est apud *Eusebium libro 5. hist. Eccles. cap. 23. & 24. & 25.* de Policrate Episcopo Ephesino, & aliis Asiæ Episcopis; item de Irenæo, & aliis Galliæ Episcopis, circa controuersiam de paschate celebrando. item *Socratem lib. 5. hist. cap. 21.* Insignis hac de re

de re est locus apud *Irenaum in epistola ad Victorem Episcopum Rom. lib. 4. hist. Eccles. Eusebii cap.* 24. Et illi omnes ante Soterem Presbyteri (*sic nominat Episcopos Romanos*) qui Ecclesiæ, cui tu nunc præes, sacerdotium tenuerunt, Anicetum dico & Pium, Hygiuumque & Telesphorum, & Xystum, neque ipsi ita tenuerunt, neque hi qui cum ipsis erant, & tamen cum ipsi ita non obseruarent, pacem semper habuerunt cum illis Ecclesiis, quæ hunc obseruantiæ morem tenebant, cum vtique & ipsis contrarium videretur, quod non etiam cæteri similiter obseruarent. Nunquam tamen ob hoc repulsi sunt ab Ecclesiæ societate, aut venientes ab illis partibus non suscepti: imo potius & omnes presbyteri (*sic iterum vocat Episcopos Romanos*) qui fuerunt ante te, omnibus semper qui non ita obseruabant Presbyteris Ecclesiarum, Eucharistiam solenniter transmittebant. Beatus autem Polycarpus, cum ad vrbem Romam venisset sub Aniceto, cumque de aliis nonnullis parum quid habuissent interse, statim tamen coissent in pace, de hac quæstione ita egerunt; vt non vnusquisque sententiam suam obstinata contentione defenderet. Neque enim aut Anicetus Polycarpo persuadere poterat, vt non obseruaret ea quæ nouerat Iohannem discipulum Domini nostri, vel cæteros Apostolos, cum quibus semper fuerat, obseruasse: neque rursum Polycarpus Anicetum persuasit ea deserere, quæ ille dicebat a se maiorum more seruari. Cumque hæc ita inter se habuissent, communicarunt sibi inuicem, ita vt concederet Anicetus Polycarpo etiam sacerdotali ministerio, honoris duntaxat contemplatione, perfungi: & ita ab inuicem plena fide, pace integra, & firma charitate discedunt, vt omnes Ecclesiæ, siue quæ ita de Pascha, siue quæ non ita obseruarent, inter se tamen concordiam custodirent. Hæc Irenæus, agens nominis sui opus, pacem videl. Ecclesiis Dei concilians, scribit. Hæc ex Eusebio. Sic multi veteres Episcopi in Asia, Gallia, & alibi iudicarunt, festorum dierum obseruationem esse debere adiaphoram, seu indifferentem, & liberam; nec propterea dissidium & contentionem mouendam esse. Quid Bellarminus excipiat ad loca Scripturæ hic allata, vide §. *seq.*

X. Audiamus vero Bellarminum; qui *lib. 3. de cultu sanctorum cap.* 10. suam suorumque sententiam complectitur quatuor istis propositionibus. *Prima* sic habet: Nullo modo licet Christianis Sabbatum Iudæorum, aut alias ferias V. T. obseruare. Quam propositionem & nos docemus. *Secunda*: Festa Christianorum non solum ratione ordinis, & politiæ, sed etiam ratione mysterij celebrantur; suntq; dies festi vere aliis sanctiores, sacratiores, & pars quædã diuini cultus. Hanc propositionem probat sex istis argumentis. 1. Dies Dominicus celebratur in memoriam resurrectionis Domini. ergo non solum ratione ordinis festa celebrantur, sed etiam ratione significationis mysticæ. 2. Quia alioqui tollendi essent solẽnes dies natalis, passionis, resurrectionis, ascensionis Domini, & Pentecostes: quos de Apostolica traditione descendere, & in tota Ecclesia seruari, docent Patres. Nam certum est, hos dies non seruari ratione ordinis & politiæ, sed ratione significationis. 3. Festi dies à Patribus dicuntur sancti, sacri, mystici, religiose colendi: quæ cum cæteris diebus non sunt communia. 4. Si solum ratione ordinis distinguerentur dies festi ab aliis, omnes dies festi essent æquales, nec vnus alio maior. at non ita est. Nam Ignatius vocat diem Dominicam, diem regalem, & eminentissimum omnium dierum: Leo diem Paschæ vocat festum omnium festorum maximum: Nazianzenus dicit, Pascha esse festum festorum, & celebritatem celebritatum, tanto cæteris omnibus maiorem, quanto sol sideribus omnibus excellit: idem, Paschæ diem dicit esse regem dierum: denique Chrysostomus diem natalem Christi vocat festum maximum, & festorum metropolim. 5. Obseruatio festorum, quæ præcipitur *Exod.* 20. ad cultum Dei pertinet, nam est præceptum Dei, & præceptum primæ tabulæ. Sed illud præceptum est aliquo modo naturale, & ad nos pertinet, vt aduersarij concedunt. Ergo etiam nos habere debemus aliquos dies, quorum obseruatio ad cultum Dei pertineat. Non habemus autem alia festa, quam dies Dominicos, Pascha, Pentecosten, & similia: ergo horum obseruatio est cultus Dei, sancta, & religiosa. Licet enim determinatio huius aut illius diei facta sit ab hominibus: tamen ipsa substantia festi imperata est à Deo in prima tabula. 6. Christus nascens consecrauit locum, id est, præsepe; moriens consecrauit crucem, resurgens consecrauit tumulum, vnde exiuit: cur non etiam consecrauit tempus, id est, dies illos, quibus natus, passus, vel redditus nobis fuit deuicta morte? Præterea, si templa & altaria dicuntur domus Dei, & loca sancta; quia Deo sacrata sunt, nimirum vt in iis colatur Deus, cur non etiam sancti, & sacri erunt dies, qui cultui diuino sunt consecrati. Neque in contrarium concludunt argumenta quæ adferuntur ex *Rom.* 14. *Gal.* 4. & 5. *Coloss.* 2. Nam Apostolus ibi loquitur de festis Iudæorum tantum. Est autem magnum discrimen inter nostra festa, & Iudæorum: nam inprimis illa post Christum habent falsam significationem: nostra habent veram. Deinde, illorum finis primarius erat significare futura: nostrorum autem, agnoscere Dei beneficia, propter quæ singula festa instituta sunt. Denique summa præcepti in illis erat, non operari corporaliter, in nostris autem potissima præcepti pars est, interesse diuino sacrificio; illis præcipiebatur, vacare ab opere corporali, nobis præcipitur solum, ne distrahamur à Dei laudibus. Itaque nostra festa succedunt Iudaicis, non sicut in eadem hæreditate filius patri, sed sicut lux vmbræ, & dies nocti, & exemplar figuræ, & illa dici poterant carnalia, nostra autem spiritualia.

XI. *Respondeo.* 1. Plus est in conclusione, quam in præmissis. Neque enim dies Dominicus celebratur a nobis, aut etiam olim institutus est, propter significationem mysticam, quod in se contineat mysterium; aut vt ille dies aliis sit sanctior: sed propter Ecclesiæ ordinem, & vt admoneamur finitas esse vmbras legis, & vt meditemur opus redemtionis, & vt habeamus vnum aliquem septimanæ diem, quem totum cultui diuino impendamus. Est ergo hic dies, etsi Apostolicæ institutionis vsusque, non in se & per se sanctus, quasi mysterium, figuram, & symbolum sanctum habeat, aut instrumentum siue pars pietatis per se sit (vt in V. T. erat sabbatum, quippe à Deo præceptum) sed tantum secundum Christianam libertatem, sapienter ab Apostolis definitus, ordinatusque est, disciplinæ, εὐταξίας, & politiæ causa, directusque vt subseruiat pietati atque sanctitati. Et cum hac determinatione constare potest dierum inter se æqualitas, de qua *Rom.* 14. 5. *Gal.* 4. 10. *Col.* 2. 16. agi diximus. 2. Est petitio principij. Nam festa illa, Natiuitatis, Resurrectionis &c. seruantur ordinis causa: id est, non vt Bellarminus nugatur, quod ordo ille debeat esse in proportione aliqua, quæ hic non apparet (cum inter diem passionis & resurrectionis non sit nisi vnus dies medius; at inter resurrectionis & ascensionis sint quadraginta, inter ascensionis & Pentecostes decem) sed quia oportet in Ecclesia ordinem aliquem esse, qui Græcis dicitur εὐταξία. 3. Est fallacia à dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Nam quæ Patres certo respectu, nempe propter vsum sacrum, de festis dixerunt, ea simpliciter operose accipit Bellarminus. 4. Dies festi sunt æquales ratione finis generalis & primarij; sed sunt inæquales ratione institutionis, & finis specialis atque secundarij. Nam finis generalis est, vt diuino cultui possimus expeditius vacare: finis specialis est, vt hoc vel illud Dei beneficium grata mente recolamus. Deinde dies Dominica est institutionis Apostolicæ: reliqua festa, Ecclesiasticæ. Neque enim illa habent mandatum, vel exemplum Apostolicum. Possunt itaque festa N. T. in tres classes siue ordines disparari. Festum primæ classis est dies Dominica: secundæ classis sunt festa Ecclesiastica: tertiæ, Papistica. 5. Ex ceremoniali præcepto decalogi, de sabbato sanctificando *Exod.* 20. (quod solum ibi sancitur, ita vt Bellarminus falso dicat obseruationem festorum eo loci præcipi) genus quoddam morale sine vllo fundamento extruitur. Nam hoc tantum concludi inde potest: aliquem diem ex septem destinandum esse cultui diuino. Hoc enim est illud naturale, siue morale, quod nos dicimus contineri in isto præcepto. 6. Consecratio ista locorum, & temporum, præter & contra verbum Dei temere vrgetur. Nobis quidem Christus morte, sepultura, & resurrectione sua mortem, sepulchrum, & afflictiones nostras sanctificauit, & ab iis maledictionem abstulit: nullam vero sanctitatem locis ipsis attulit, vel potius intulit. Deinde loca à Deo consecrata dicuntur sacra, non nisi politice, quia nempe Deus illa cultui suo dicauit. E. de temporibus idem est iudicium. 7. Prohibitio festorum Iudaicorum in N. T. ab Apostolo non fit simpliciter, ac præcise, seu exclusiue, sed late atque inclusiue: quia Iudaicum illud discrimen dierum, ad particulares Iudæorum ritus non restringitur, sed ad Christianos Iudaizantes, id est, discrimen illud postliminio restituentes, ab Apostolo extenditur. 8. Nullum est generale præceptum de festis N. T. cum præcisa necessitate celebrandis (extra casum scandali) à Christo vel Apostolis traditum. 9. Nostra festa nullam prorsus habent significationem: vt diximus 1. *num.* 10. Etiam veteres in suis festis agnoscebant quædam Dei beneficia: vt in festo Paschæ, & Pentecostes. 11. Nullum est sacrificium, cui oporteat nos interesse in festis nostris. 12. Æque in N. T. debemus abstinere ab opere seruili, quando celebramus festa nostra; atque illi in V. T. 13. Nostrorum festorum typi non fuerunt festa V. T. sed rerum significatarum: quæ de re aliquoties diximus *in supplemento tomi* 4. vbi vide. 14. Festa veterum fuerunt carnalia, id est, pars pædagogiæ externæ, quæ in N. T. locum non habet. Atque hoc est contra Bellarminum: vt & illud, quod dicit determinationem huius vel illius diei factam esse ab Ecclesia: non igitur nititur iure diuino.

XII. *Tertia propositio* apud Bellarminum sequitur: Obseruatio certorum dierum festorum recte præcipitur in Ecclesia, lege obligante conscientiam, etiam citra contemtum & scandalum. Nam 1. Omnia præcepta Ecclesiæ obligant in conscientia. 2. Iure diuino præcipitur, vt aliqui dies festi obseruentur; & tamen nulli sunt certi dies à iure diuino determinati. ergo debuit esse in Ecclesia potestas determinandi certos dies, & obligandi ad eorum obseruationem: quia alioqui non seruaretur ius diuinum. 3. Mardochæus, & cæteri Iudæi, cum regina Esther instituerunt festum Purim, quod Deus non præceperat, & obligauerunt ad illud seruandum, *Esth.* 9. ergo idem licebit Ecclesiæ. 4. Antiqua Ecclesia festa cum imperio indicebat.

Respond. 1. Supra probauimus, Ecclesiam Christianam non posse ferre leges; quod hoc sit solius Dei. 2. Ecclesia non habet potestatem vllam, ex vere & mere adiaphoris vere & mere necessaria efficiendi, aut conscientiam in talibus rebus ligandi. 3. Christiani non possunt Iudæos hac in re imitari, ob rationes supra §. 9. indicatas. 4. Quod attinet ad ordinem & politiam in festo Purim, illa possumus imitari in N. T. quantum ad thesin. 5. Antiqua Ecclesia istas sanctiones promulgauit de die Dominico, eiusque sanctificatione: vt patet in exemplis à Bellarmino allatis. Deinde, habet Ecclesia imperium, sed ratione ordinis & politiæ. Et hoc imperium obligat conscientiam; quia Deus non vult contemni Ecclesiam in rebus ad ordinem & vtilitatem publicam spectantibus: vt paulo supra locis suis diximus, videl. *cap.* 2. *h. lib.*

XIII. *Quarta propositio* Bellarmini est: Non tenemur diebus festis ex præcepto peculiari ad non peccandum, siue ad actum contritionis, vel dilectionis Dei. Nam, 1. Ius diuinum præcipiebat solum abstinere ab opere seruili. 2. Ecclesia determinauit tempus, & modum obseruandi ius diuinum, de obseruatione festorum. at Ecclesia nusquam præcipit actus illos internos. 3. Id habet communis sensus fidelium. Nulli enim sunt, qui putent se nouum peccatum commisisse, si die Dominico non habuerint contritionẽ. 4. Actus ille internus est finis huius præcepti: non autem finis, sed media proprie imperantur. 5. Cultus internus præceptus erat in primo præcepto. Nam hic est ordo mandatorum primæ tabulæ. in primo præcepto mandatur cultus cordis, in secundo cultus oris, in tertio cultus operis. 6. Præceptum de colendo Sabbato est præceptum religionis. at contritio est actus pœnitentiæ, non religionis. 7. Quia alioqui noxium esset multiplicare tot festa. esset enim tendere laqueos animabus.

Respondeo 1. *in genere*, distinguendum esse inter diem Dominicum, & festa Ecclesiastica. Nam in die Dominico est aliquid morale, & eatenus obligamur ex præcepto peculiari, ad non peccandum. Hoc enim Dei præceptũ est perpetuum, vt vnum diem & septem ipsi dedicemus in solidum. Quod attinet ad reliquos dies festos, ibi obligamur ex præcepto Ecclesiæ ad peculiarem, quippe maiorem quam alias, deuotionem isto tempore adhibendam. *In specie* dico, 1. Eo ipso, quod ius diuinum iubet abstinere ab opere ciuili, iubet quoque abstinere à peccato: quia istiusmodi abstinentia per se non est opus bonum, sed aliquid indifferens. 2. Ecclesia non determinat ipsos actus internos, sed aliquam ipsorum intensionem. 3. Sane est peccatum nouum, si quis diem Dominicum non rite sanctificet: tum quia

hoc præceptum in se habet aliquid morale; tum quia consuetudo & præceptum Ecclesiæ rationabile contemni non debet. 4. Etsi finis non imperatur: tamen includitur in ratione præcepti, vti dependet a mediis, quæ imperantur. 5. Non solum tria, sed quatuor sunt præcepta primæ tabulæ: in primo mandatur cultus Dei internus tantum; in reliquis tribus mandatur cultus Dei externus, sed qui coniunctus sit cum interno. Neque enim cultus internus per se potest Deo placere. 6. Si religionis vox late sumatur, vti debet hoc in loco, omnia præcepta decalogi spectant ad religionem. 7. Profecto ita est, Bellarmine, vos multiplicatis festa: & dicitis esse hoc præceptum Ecclesiæ, quod vobis est obligatorium in conscientia: ergo omnino laqueos tenditis animabus. Sequitur iam *in specie de festis.*

XIV. *De die Dominica* Bellarminus tradit ista tria. 1. *Eius antiquitatem*; vbi recte dicit, hoc festum esse antiquissimum omnium Christianorum. Est enim ab Apostolis, vel, vt quidam colligunt ex nomine κυριακὴ, ab ipso Christo, institutus hic dies: non vero à Constantino; quia ille non instituit hunc diem, sed traditionem Apostolicam renouauit. 2. *Rationem institutionis*; vt succederet sabbato Iudæorum, quod in V.T. erat festum excellentissimum, quia colebatur in memoriam beneficij communissimi, id est, creationis mundi; & ratione futuri significabat tria Dei beneficia, ad quæ omnia alia reuocabantur. Erat enim in sensu allegorico figura quietis Christi in sepulchro: in sensu tropologico, quietis mentis humanæ ab operibus seruilibus peccatorum; in sensu anagogico, quietis sanctarum animarum post mortem. 3. *Ritus* in Dominica erat quadruplex. Primo conueniebant in Ecclesiam ad lectionem, concionem, sacrificium &c. Secundo, vacabant ab operibus seruilibus. Tertio, non ieiunabant. Quarto, non flectebant genua, sed stantes precabantur. Tres priores ritus adhuc in Ecclesia obseruantur: quartus ante annos 500. cessauit. Hic, quantum ad summam rei consentimus: ista tamen merito desideramus. 1. Dies Dominica instituta est vt succederet sabbato, sed non tantum. Debuit enim insuper determinare præceptum morale & generale, quod in eo est positum, vt aliquod tempus singulariter publico diuino cultui segregetur, & assignetur: imo vt certus sit dies, & quidem accommodus & status; qui sit rationabilis institutionis; & vsu sit habeaturque sanctus; vt animus totus ab aliis curis auocetur, totusque dies officiis pietatis & charitatis erga Deum, homines, & iumenta impendatur. 2. Quatuor ista in conuentibus publicis Apostolorum, adeoque etiam in die Dominico, fuerunt vsurpata: doctrina Apostolica, communio pauperum, fractio panis siue communio sacræ cœnæ, & preces publicæ, *Actor.* 2. 42. *cap.* 20. 7. 1. *Cor.* 16. vt etiam ab iis graphice hunc diem describit *Iustinus Apolog.* 2. *extrema.* Verum non modo publice, sed & priuatim hunc diem sanctis pietatis exercitiis, qualia sunt, lectio S. Scripturæ domestica, colloquium de rebus sacris &c. atque charitatis officiis transigendum censemus, secundum illud Clementis: *Neque Dominicus diebus, qui sunt hilaritatis, præter sanctitatem aliquid dicere aut facere concedimus.* 3. Sacrificium, cuius mentio est apud veteres hoc die, non est sacrificium Missæ, sed laudis erga Deum, & charitatis eleemosynariæ erga proximum, & ἱερουργίας τοῦ εὐαγγελίου, quo homines offerunturDeo. 4. Ritus non ieiunandi fuit interdictus, non tam quod hic dies esset hilaritatis, quam vt Christiani non viderentur aliquid habere commune cum Manichæis, qui hoc die ieiunabant.

XV. *Reliqua festa* Bellarminus partitur in festa Domini, & sanctorum. *Festa Domini* enumerat ista. Primo est Pascha; deinde, Pentecoste, siue Septuagesima quæ celebratur post Pascha; tertio Septuagesima, quæ celebratur ante Pascha; quarto, Sexagesima, Quinquagesima, Quadragesima, & sequentes vsque ad Dominicam Passionis; dehinc Natalis Domini, festum Circumcisionis, Epiphaniæ, Dominicæ in Albis, Ascensionis, Corporis Christi, & Transfigurationis Domini. Hic ista breuiter notamus. 1. Festa iam inde fere ab initio Ecclesiæ Christianæ, in honorem Dei & Christi, ordinis & disciplinæ causa instituta, & ab vniuersa fere Ecclesia hactenus obseruata, sunt ista, quæ in memoriam Natiuitatis, Circumcisionis, Resurrectionis & Ascensionis Christi, nec non missionis Spiritus sancti olim instituerunt pio & maturo consilio. Qua de re *Augustinus epist.* 118. *ad Ianuarium* ita scribit: Tenere te volo, quod est huius disputationis caput, Dominum nostrum Iesum Christum, sicut ipse in Euangelio loquitur, leni iugo suo nos subdidisse & sarcinæ leui. Vnde sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem noui populi colligauit: sicuti est baptismus Trinitatis nomine consecratus, communicatio corporis & sanguinis ipsius, & si quid aliud in Scripturis canonicis commendatur, exceptis his quæ seruitutem populi veteris pro congruentia cordis illorum & prophetici temporis onerabant, quæ & in quinque libris Mosis leguntur. Illa autem, quæ non scripta sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe obseruantur, datur intelligi, vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima authoritas, commendata atque statuta retineri, sicut quod Domini passio, & resurrectio, & ascensio in cœlum, & aduentus de cœlo Spiritus sancti, anniuersaria solennitate celebrantur. Et si quid tale occurrerit, quod seruatur ab vniuersis quacunque se diffundit Ecclesia. 2. Itaque festa olim in primitiua Ecclesia paucissima erant. Proinde neque hodie populus Christianus multitudine festorum onerandus est. Recte itaque *Petrus de Aliaco, Cardinalis Cameracensis lib. de reformat. Ecclesiæ*, iudicauit expedire, ne tot noua festa solennizarentur. 3. Præcisa obseruatio Paschæ & Pentecostes est propria veteris testamenti. 4. Infirmorum ruditati in celebratione festorum sæpe multum est largiendum: non autem odiose de circumstantiis huius vel illius festi cum aliis litigandum, aut quisquam, hoc solo nomine, hæreseos accusandus est, vel excommunicandus. Vnde merito improbamus quod Bellarminus ait, Pascha nullo modo cum Iudæis Christi interfectoribus, aut hæreticis Quartadecimanis obseruandum; sed necessario (nisi hæresin, & excommunicationem incurrere quis velit) die Dominico, post plenilunium vernum, à nobis celebrandum esse. Etsi enim ita sanciuit Concilium Nicenum, ne cũ Iudæis in illo festo celebrando concurreremus: hinc tamen non infertur præcisa aliqua & absoluta necessitas. 5. Praxis Ecclesiæ cõtra verbũ Dei non recte vrgetur intẽpestiue. 6. Praxis Ecclesiæ, quæ sepe temporalis, aut particularis fuit, eoque mutabilis; & bonum finem sibi aliquando propositum habuit) perperam in perpetuam, & vniuersalem legem conuertitur, & alium ad finem trahitur. 7. Prima Pentecoste, quam celebrarunt Apostoli, fuit festum Iudæorum, vt patet ex *Actor.* 2. Postea Pentecoste Christiana successit; non quidem tempore Apostolorum, sed deinceps. Nam veteres festum Pentecostes non pro vltimo die Quinquagesimæ, sed pro toto illo tempore, quod inter Pascha fuit, & quinquagesimum illum diem accipiebant. Sic enim ait *Tertullianus de idol.* Excerpe singulas solennitates nationum, & in ordinem texe: Pentecosten explere non possunt. *Et de corona militis*: Die Dominico ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate à die Paschæ in Pentecosten vsque gaudemus. Et *Ambrosius in Luc.* 17. Maiores tradidere nobis, omnes L. dies Pentecostes vt Pascha celebrandos, quia octauæ hebdomadis initium facit Pentecosten. 8. Natalis Domini, & Epiphania apud Nazianzenum orat. in sanct. lumin. pro vno festo sumuntur: quod etiam in Ecclesia Græca obtinuit. Sed in occidente diuersa hæc festa fuerunt. 9. Festum Circumcisionis per annos mille a Christo fuit ignotum in Ecclesia. 10. Festum Transfigurationis Domini improbauit Potho Prumiensis lib. 3. de statu domus Dei ann. 1160. 11. Pro festo corporis Christi non argumentum, sed nugamentum adfertur: quia infinita festa sub hoc prætextu in Ecclesiam introduci possent. Ait enim Bellarminus, festum istud recte institutum esse ad recolendum memoriam institutionis huius sacramenti. Quæ ratio si valet, quis amabo tandem erit festorum numerus? Nihil iam dico de eo, quod illud festum est Artolatricum, ad stabiliendum dogma Transsubstantiationis & ἀναφορὰς εἰδῶν, ab Vrbano IV. institutum, post annum 1200. vt ipse Bellarminus fatetur. Itaque non est antiquum. 12. Alia fuit ratio Quadragesimæ apud veteres, quam nunc est: vt diximus *cap.* 3. *h. lib.*

XVI. *De festis sanctorum* ita sentimus. Anniuersariæ Apostolorum, & Martyrum memoriæ in Ecclesia celebrari possunt, historice nimirum & dogmatice. Sed festa in ipsorum cultum instituere, & celebrare, id vero impium esse statuimus, quippe appendicem idololatriæ Papisticæ. Hoc autem ita patet. 1. Sanctificatio festorum in V.T. fuit pars aliqua cultus mere diuini, & religiosi, quem Papistæ latriam vocant. *Exod.* 20. *Leuit.* 23. *Deut.* 16. Non igitur ad sanctos, sine idololatria, transferri potest: quippe quibus nulla diuini cultus portio debetur. 2. Licet festa in N.T. non sint pars aliqua cultus diuinitus præscripti: tamen illorum obseruatio ad cultum solius Dei referenda est. Hinc diem Dominicum in honorem Christi, & alia quædam festa eo ipso nomine instituta videmus. Itaque festa tum V. tum N. T. in honorem solius Dei fuerunt instituta. 3. Nullum est mandatum, nec exemplum in N.T. de obseruatione diei festi in honorem sanctorum. 4. Multitudo illa festorum postliminio restituit iugum Mosaicum; & id quidem magis intolerandum quam olim, quia finis illorum festorum est solennis adoratio, & inuocatio sanctorum. Qui finis est plane idololatricus. 5. Ex origine & progressu horum festorum abunde constat, non diuino, sed humano illa niti instituto, & quidem ita, vt alia sunt profecta a piis causis, sed impie postea confirmata; alia idololatrice, & instituta, & confirmata sunt; alia denique nullo nitantur fundamento. In primo ordine collocamus dies festos sanctorum, qui primo instituti fuerunt ad cultum Dei, & in memoriam Martyrum, & quidem tempore persecutionum, ad sanctos in constanti fidei professione confirmandos, itemque vt gratiæ Deo agerentur pro constantia Martyrum & quidem iis in locis, vbi Martyres supplicio affecti fuerant. *Euseb. l.* 4. *c.* 14. Varia autem, & libera fuit eorum obseruatio, sine pœna. Itaque sacri fuerunt illi dies, ob res Dei: & quidem ex consuetudine fuerunt obseruati, prout ipsi homines voluerunt. Quare cum iam cesset dierum istorum festorum vsus, & legitima vsurpatio, ipsi quoque dies cessare putandi sunt. In secundo ordine, siue classe, sunt festa seculis idololatricis instituta: vt festum exaltationis crucis, corporis Christi &c. In tertia classe sunt festa, quæ nituntur meris coniecturis, eisque incertis: vt festum Conceptionis, & Assumtionis Mariæ, & similia. 6. Plurima ex his festis sunt noua: ac præsertim festa B. Virgini dicata. Sic festum Purificationis institutum est tempore Iustiniani: vt est apud *Nicephorum l.* 17. *c.* 28. *& Paulum Diaconum l.* 10. *rerum Rom.* 7. Multa ab Imperatoribus fuerunt instituta: vt illud ipsum Purificationis festum. 8. Eo vsque prolapsus est vsus horum festorum, vt etiam hominibus non sanctis instituti fuerint dies sancti. 9. Quæ olim recte, vel saltẽ non male instituta fuerunt, postea in superstitionem fuerunt versa. Nam *Dies passionis Martyrum* dicebantur Natales, siue Natalitia; quia tum vere regenerati ex hac mortali vita transeunt. At postea nescio quæ satisfactiones, & qui thesauri indulgentiarum inde sunt contexti. Similiter *festum Annuntiationis Mariæ* primo; non in Mariæ, sed in Christi honorem celebratum fuit, vt apparet in sermone B. Athanasii de S. Deipara: Festum hoc, *inquit*, vnum est ex Dominicis, atque primarium. Hinc dicta à veteribus Annuntiatio Dominica. *Festum Assumtionis Mariæ* non receptum fuit ab omnibus, nec vbique: imo dubitatum est, an sit hoc festum celebrandum tempore Caroli M. Nam *Constit. Caroli M. l.* 1. *c.* 158. ait: De assumtione S. Mariæ interrogandum relinquimus. Nimirum assumtio Mariæ, & anima & corpore, veteribus fuit incerta: vt videre est apud *Epiphanium hæres.* 78. *Ado in Martyrologio* dicit, Ecclesiam celebrare dormitionem Virginis, non assumtionem; & addit; Vbi eius sanctissimum corpus collocatum sit, plus elegit sobrietas Ecclesiæ nescire cum pietate, quam quid friuolum & apocryphum inde tenendo docere. *Festum Conceptionis Mariæ* non fuit initio institutum ob immaculatam eius conceptionem. Author enim est *Petrus de Natalibus*, celebrari cœpisse, ob sanctificationem eius in vtero. Improbatum fuit *à Bernhardo epist.* 174. his verbis: Miramur satis, quod visum fuerit hoc tempore quibusdam vestrum voluisse mutare colorem optimum, nouam inducendo celebritatẽ, quam ritus Ecclesiæ nescit, non probat ratio, non commendat antiqua traditio. Numquid Patribus doctiores, aut deuotiores sumus? *Et mox*: Quænã iam erit festiuæ ratio conceptionis? Quo pacto, inquam, aut sanctus alleretur conceptus, qui de Spiritu sancto non est, ne dicam de peccato est: aut festus habebitur, qui minime sanctus est? Libẽter gloriosa hoc honore carebit, quo vel peccatũ honorari, vel falsa induci videtur sanctitas. Alioquin nulla ei ratione placebit contra Ecclesiæ ritum præsumta nouitas: mater temeritatis, soror superstitionis, filia leuitatis.

XVII. Bellarminus ad quasdam ex his nostris rationibus excipit, hoc modo. 1. Vt templa, ita festa sanctorum dicantur Deo, in memoriam sanctorum. Nulla igitur hæc est idololatria. Deinde, honor dierum festorum ad san-

sanctos pertinet immediate & terminatiue ad sanctos ; quatenus est cultus duliæ, & non latriæ. 2. Fundamentum festi Conceptionis Mariæ, videl. præcipuum, non est conceptio immaculata, sed simpliciter conceptio matris Dei futuræ. Deinde, in maiori parte Ecclesiæ pie creditur conceptio B. Virginis sine peccato originali facta. 3. Non est absurdum, quædam festa esse noua, quandoquidem etiam sunt sæpe recentia Dei beneficia, propter quæ instituuntur festa : vel saltem occasio festorum instituendorum potest esse recens. Denique, pleraque festa sanctorum sunt antiquissima. 4. Non Imperatores sed Ecclesia instituit festa. Illi vero hanc legibus suis adiuuerunt, & ornarunt.

Respondeo. 1. Si festa sanctorum, de quibus constat vere sanctos esse, vt sunt Apostolorum, & aliorum quorundam festa, eo tantum fine obseruentur, vt historiæ illorum tanto melius explicari, & populus ad imitandas eorum virtutes efficacius excitari possit, suo modo hoc institutum probari potest. Sed Bellarminus ait, esse pium & bonum opus, sanctis mortuis, inter alias complures, etiam hanc religiosi cultus speciem exhibere, vt dies festi & sacri, immediate, & terminatiue, ad ipsorum honorem instituantur, & celebrentur: quibus scil. non tantum res ipsorum gestæ, ad Dei laudem, & aliorum vtilitatem publice recitentur; sed & ipsi (imo eorum reliquiæ, imagines &c.) suppliciter ac religiose adorẽtur, atque palam inuocentur. Neque iuuat distinctio inter latriam, & duliam : quippe quæ vana est, tum quod ista vocabula sint synonyma; tum quod distinctio euertat ipsam rei naturam. Neque enim fieri potest, vt vlla particula cultus religiosi à Deo transferatur in creaturam. 2. Conceptio Mariæ, tanquam matris Dei futuræ, non est sufficiens causa instituendi festum. Is enim honor soli Deo debetur. Deinde, qui credunt Mariam conceptam fuisse sine peccato originali, non credunt pie: quia non habent fundamentum suæ fidei S. Scripturam. 3. Pontificij fere fingunt beneficia Dei, & alias occasiones festorum. Deinde, si insignia Dei beneficia essent causæ sufficientes festorum, vix numerus aliquis in festis instituendis inueniri posset. 4. Ecclesia & pij principes debent sibi mutuas ferre operas in religionis negotio. At constitutio festorum in honorem sanctorum non est actus religionis, sed, vt ita dicam, irreligionis.

XVIII. Sed audiamus, quomodo Bellarminus probet, pium & bonum esse colere festos dies sanctorum. Id vero primum authoritate demonstrat, deinde ratione. Authoritas, inquit, est totius Ecclesiæ Catholicæ, quæ omni tempore id seruauit. Ac vt solum inspiciamus quinque prima secula, primo seculo habemus Clementem; secundo, testimonium Ecclesiæ Smyrnensis; tertio, Origenem, Tertullianum, Cyprianum; quarto, Basilium, Nyssenum, Ambrosium, Hieronymum, Prudentium; quinto, Chrysostomum, Theodoretum, Augustinum, Paulinum, Leonem, Gregorium, Bedam, & alios omnes posteriores, quorum libri testimoniis sunt plenissimi. Probatur hoc etiam ex antiquis Conciliis diuersarum Ecclesiarum : puta ex Concilio Laodiceno, Carthaginensi III. Toletano III. &c. Vltimo probatur ratione, quæ fundatur in S. literis. Festi dies recte instituuntur ad recolenda diuina beneficia, vt patet de festo Sabbathi, & festo Sortium apud Iudæos, & de festis Domini apud Christianos. Sed non est paruum beneficium consummatio alicuius sancti, & præcipue per martyrium: inde enim datur toti Ecclesiæ militanti exemplum fortitudinis, & vnus nouus patronus apud Deum: datur etiam toti Ecclesiæ triumphanti nouum gaudium de accessione vnius ciuis : denique tunc agitur nouus, & perfectus triumphus de diabolo. Confirmatur: nam omnes causæ, propter quas homines etiam profani celebrant festos dies, concurrunt in obitu sanctorum. Homines enim festa celebrant ob diem natalem Principum : item ob assumtionem alicuius ad summam aliquam dignitatem: denique ob partam victoriam. At cum sancti moriuntur, tum vere nascuntur, & nascuntur principes cœlestes, vnde ab Ecclesia ipsorum obitus natalitia dicuntur : item tunc assumuntur ad summam dignitatem, quæ hominibus conferri queat, id est, ad æternam beatitudinem: denique tunc perfectam victoriam referunt de diabolo, & triumphum agunt.

Respond. 1. Principium hic petitur, & non parum à vera quæstione receditur. Nam neque ea est Ecclesiæ, aut Patrum, aut Conciliorum authoritas, vt peculiares religionis cultus, extra Dei verbum, instituere possint: neque antiquorum Patrum ea mens fuit, vt honorem religiosum sanctis mortuis haberent; sed vt memoriæ Martyrum annuis parentationibus frequentarentur, tum ad Deum in ipsis celebrandum, tum ad alios in fide amplius confirmandum, & ad imitationem virtutis excitandum. Qua in re licet multi iam tum excesserint modum, ab hodierna tamen Papistarum praxi longe abfuerunt. 2. Committitur ignoratio elenchi. Neque enim nos historicam illam, tum laborum & certaminum à sanctis susceptorum, tum gloriæ & præmiorum inde consecutorum, narrationem & celebrationem publicã & solennẽ simpliciter improbamus : neq; de Deo in sanctis colendo, hoc est, ob beneficia in sanctos collata, celebrando; sed de sanctis ipsis immediate adorandis & inuocandis, atque ita per festa religiose honorandis, hoc loco quærimus. Et sane rem ita se habere, fatetur etiam ipse Bellarminus, dum sic inter alia inquit: *Honorem festorum dierum immediate, & terminatiue, dico pertinere etiam ad sanctos; quemadmodum de Basilicis, votis, & ipsa inuocatione diximus.*

XIX. *De vigiliis* ita pronuntiat Bellarminus. In profestis magnorum dierum consueuerat Ecclesia vigilare, & ieiunare; ac inprimis Vigilia Paschæ, quæ nocte præcedente Dominicam Resurrectionis agebatur, semper celeberrima fuit: vt patet ex Clemente, Tertulliano, Eusebio, & aliis. De Vigiliis autem in sanctorum honorem meminit Basilius, item Hieronymus &c. Cæterum quoniam paulatim occasione nocturnarum Vigiliarum, abusus quidam irrepere cœperant, vel potius flagitia non raro committi: placuit Ecclesiæ nocturnos conuentus, & Vigilias proprie dictas intermittere, ac solum in iisdem diebus celebrare ieiunia. Hæc Bellarminus. Vbi nolo discutere originem Vigiliarum, quas certum est ante Basilium non fuisse in vsu, si sermo sit de Vigiliis sanctorum: hoc solum adnoto, Vigilias sua natura indifferentes esse, & si cultui Dei consecrentur, spectare ad politiam Ecclesiæ.

XX. *De templis* disputationem Bellarminus partitur in septem sectiones. Nam 1. explicat hæreses siue errores circa templa. 2. an templa sint erigenda, 3. qua forma. 4. quos ob fines. 5. de consecratione templorum, & dedicatione. 6. de ornatu eorundem. 7. de iis, quæ in templis benedicuntur, vt aqua, oleo, cereis, palmis. Quæ omnia breuissime perlustrabimus. Ac primo *de erroribus circa templa* ait, duo genera hostium habuisse Dei templa : vnum eorum, qui reipsa templa euerterunt, profanarunt, aut spoliarunt, non odio templorum, sed odio gentis, aut religionis: aliud eorum, qui templa ipsa, vel eorum aliquid oderant. Primi generis fuisse dicit Nabuchodonosorem, Antiochum, Pompeium, Cassium, Titum, Diocletianum, Arianos, Donatistas: posterioris, Manichæos, Messalianos, Petrobusianos. Denique Lutheranos, & Caluinistas ait admittere quidem templa, sed solum ad concionandum, & sacramenta ministranda; reprehendere autem, quod fiant templa ad orandum, quod in honorem sanctorum, quod consecrentur certo ritu, quod magnis sumtibus ornentur : Caluinum etiam reprehendere ornatum templorum ex auro, argento, serico, lapidibus pretiosis, &c. deinde docere, ornamenta templorum solum esse concionem, & sacramenta; templa quidem erigi debere ad communes preces fundendas, sed nullam inesse templo sanctitatem. *Resp.* 1. Calumnia est, nostros reprehendere, quod fiant templa ad orandum. Preces enim publicas dicimus esse partem ministerij verbi, quod in templis peragitur. 2. Negamus profecto, templa recte fieri in honorem sanctorum; quia soli Deo hic honor debetur. 3. Consecrationem moralem in templorum dedicatione probamus; magicam & superstitiosam reiicimus. 4. Ornatum conuenientem in templis non odimus, sed immoderatum & pomposum detestamur. 5. Nulla prorsus templis inest sanctitas : sed, quod sancta dicuntur, id omne est à denominatione extrinseca, videl. ab ipsa dedicatione & vsurpatione legitima. Sed hæc ex sequentibus euadent clariora.

XXI. *An templa sint erigenda* non est quod multis disputetur : vnde Bellarminus breuissime hanc quæstionem attigit. Nos enim concedimus, templa in N. T. vbi Ecclesiarum ratio ita postulare videtur, ad pios vsus extruenda esse: verum ita, vt nulla pars religionis in iis ponatur. Potest enim religio Christiana, & vera Ecclesia sine templis & altaribus consistere. Recte enim *Arnobius l. 6. aduersus Gentes* ait: In hac consuestis parte crimen nobis impietatis maximum affingere, quod neque ædes sacras venerationis ad officia construamus &c. non altaria fabricamus, non aras, &c. quæ quidem nos cessamus non ideo vel exædificare, vel facere, tanquam impias geramus, & sceleros as mentes. *Minutius Felix in Octauio* : Putatis autem nos occultare, quod colimus, si delubra & aras non habemus? *Et mox*: Templum quod ei extruam, cum totus hic mundus eius opere fabricatus eum capere non possit? & cum homo laxius maneam, intra vnam ædiculam vim tantæ maiestatis includam? nonne melius in nostra dedicãdus est mente? in nostrè imo consecrandus est pectore : *Hilarius aduersus Auxentium* ait, Apostolos intra cœnacula secretaque sacros egisse cœtus. *Et paulo ante*: Male vos parietum amor cepit : male vos Ecclesiam Dei in tectis ædificiisque veneramini:: *Euseb. hist. Eccles. lib. 9. cap.* 2. Maximinus prohibere nostros per occasiones quasdam tentat, ne ad cœmeteria conuenirent. *Dionysius Alexandrinus apud Euseb. lib. 7. cap. 19.* ait : Omnis igitur nobis locus, quicunque a tyrannis eligebatur ad pœnam, siue ager ille, siue desertum fuit, siue insulæ, se u carcer, solennitatem nobis impedire non potuit. *Hieron. in psalm.* 133. Ecclesia non in parietibus consistit, sed in dogmatum veritate. Ecclesia ibi est, vbi fides vera est. Cæterum ante annos quindecim aut viginti, parietes omnes Ecclesiarum hic hæretici possidebant, omnes has Ecclesias. Ecclẽsia autem vera erat, vbi fides erat. *Chrysost. homil. 46. in Matth. in opere imperfecto*: Nos apud illos reliquimus fundamenta parietum, illi apud nos reliquerunt fundamenta Scripturarum. *Et paulo ante*: Qui spirituales Christiani fuerunt, relicta corporali Ecclesia, quam perfidi occupauerant violentia, exierunt ab illis. *Polydorus Vergilius de inuentoribus rerum lib. 5. cap. 6.* Eo fere toto interuallo, tantum aberat, vt aliquod templum nostris Christianis ædificaretur, vt etiam omnia essent occulta: & sacella potius atque eadem abdita & plerumque subterranea, quam apertis in locis; & publice fierent. Quæ quidem pluribus adscribere placuit, quia multi nimium confidunt in templis & Bellarminus asseuerat, templa cum primordiis religionis Christianæ, cœpisse: qua de re vide §. 24.

XXII. *De forma Ecclesiarum Christianarum* Bellarminus duo adnotat: Ecclesias fere omnes habuisse tres partes, ad similitudinem templi Salomonis, in quo erant atrium, sancta, & sancta sanctorum. Eodem fere modo in templis olim erat primo porticus ante ingressum in templum, quem locum Græci πρόναον, Latini vestibulum dicunt : vbi manebant pœnitentes. Deinde erat ναὸς, id est, templum, siue nauis. Vltimo βῆμα, siue ἱερατεῖον, hoc est, sacrarium, siue sanctuarium, seu adyta, quæ erat pars interior templi, vbi erat altare, quæque diuisa erat à reliquo templo gradibus, cancellis, & velis, siue aulæis; neque eo penetrabant alij, quam sacerdotes cum suis ministris clericis. Præter has partes templi erat etiam domuncula annexa templo, quæ dicebatur ædicula salutatoria, vbi sedebat Episcopus, cum se pararet ad sacra facienda. Alterum est, Ecclesias Christianorum, vt plurimum ad Orientem conuersas fuisse, & quatuor latera habuisse, quibus quatuor mundi partes adspicerent, exceptis quibusdam, quæ præter loci commoditatem aliter constitutæ sunt. Id partim experientia constat, partim etiam testimoniis veterum. Rationes autem huius ceremoniæ sunt quinque. 1. Quia ad orientem erat paradisus. Oramus igitur conuersi ad Orientem, quia profitemur nos peregrinos, & ad patriam nostram, vnde sumus eiecti, adspiramus. ita Gregorius Nyssenus. 2. Quia ab Oriente cœlum surgere, & moueri incipit, estque propterea pars illa mundi excellentissima. Ideo autem orantes conuertimus faciem corporalem ad corpus excellentissimum, tum, vt ait Iustinus, quia Deo sunt danda semper meliora, tum etiam vt admoneamur conuertere faciem spiritualem animæ ad spiritum excellẽtissimum, qui est Deus, ita Augustinus. 3. Quia Christus, quem oramus, est lux mundi, *Ioh.* 8. Et, vir Oriens nomen eius, *Zach.* 6. vt igitur significemus, nos in oratione nostra illustrari à Christo, sole iustitiæ, sicut illustrantur à sole corporeo, qui ad Orientem respiciunt: ideo hac ceremonia vtimur. ita Walfridus. 4. Quia Dominus ipse moriens in cruce, occidentem spectabat, nos ad orientem oramus, vt quasi in faciem crucifixi intueamur. Et quia ipse ascendit in cœlum cœlorũ ad Orientem, *Psal.* 67. nos ad Orientem conuertimur, vt quasi eũ ascendentẽ votis, ac precibus deducamus. Denique, quia ipse ab Oriente vẽturus creditur ad iudiciũ, *Matth.* 24. nos ad Orientẽ precamur, quasi venturũ iudicẽ expectantes. ita Damascenus. 5. Quia Iudæi orabant,

bant, & orant ad occidentem. *Exod.* 26. *Ezech.* 8. Reprehendit enim Scriptura quosdam, qui contra ritum eius temporis adorabant ad Orientem. Nos igitur ad Orientem respicimus, dum Iudæi respiciunt ad Occidentem, vt significemus eorum esse literam occidentem, nostrum autem spiritum viuificantem; & velamen adhuc manere super cor eorum, nos autem conuersos ad Dominum deposuisse velamen.

XXIII. Quod attinet ad primam Bellarmini thesin, in illa principium petitur; quia Christiani ab initio, per trecentos fere annos, nulla templa habuerunt: vt constat ex §. 21. Deinde, forma templorum est res plane adiaphora; & proinde, si cum opinione necessitatis, aut cultus exigatur, prorsus absurda, & ab Apostolis prohibita. In secunda thesi est eadem petitio principij, & perpetua fallacia consequentis. Nam 1. Nos non adspiramus ad terrestrem paradisum. Et vltra Edenem etiam est oriens. Itaque illius incolis ad occidentem orandum est, si hæc ratio valet. 2. Nec vna pars cœli per se est præstantior aliis: nec etiamsi esset, iste ritus hinc concludi posset: vt nihil iam dicamus de eo, istam philosophicam subtilitatem non conuenire simplicitati Christianorum orantium, præsertim rudiorum. 3. Epitheta illa Christi nihil affine habent cum hac quæstione. Alias innumeræ possent excogitari huiusmodi congruentiæ. 4. Neque certum est, quonam Christus, in cruce pendens, spectauerit: neque ex loco illo *Matth.* 24. constare potest, Christum ab oriente rediturum (præsertim, cum oriens ipse incertus, ac varius sit, pro varia incolarum ad se inuicem relatione) nec, si maxime constaret, vllo modo hinc consequitur, orantes omnino illuc se conuertere debere. 5. An igitur nos capitibus incedemus, quia Iudæi pedibus incedunt? Imo, annon potius hac in parte Iudæi, quam Ethnici nobis imitandi essent; quorum isti superstitione sola moti ad orientem, illi vero, ex ipsius Dei mandato, ad occidentem inter orandum sese conuertebant.

XXIV. *De fine templorum* scribit Bellarminus, quatuor ob fines erigi ædes sacras, vnde etiam quatuor nomina sortiantur. Primo, ad sacrificandum Deo; vnde dicantur templa. Secundo, ad orandum; vnde appellentur oratoria. Tertio ad Martyrum reliquias honorifice conseruandas; vnde dicantur basilicæ, seu memoriæ, seu martyria. Quarto, ad populum verbo Dei, & sacramentis pascendum, vnde dicuntur Ecclesiæ. De quatuor hisce finibus totidem propositiones, siue sententias adfert. *Prima* est: Recte instituuntur certa loca, in quibus verbum Dei, & sacramenta populo ministrentur. Hanc propositionem concedimus: sed non item concedimus, quod ait: Postquam Christiani cœperunt esse populus aliquis, mox habuerunt Ecclesias, id est, templa. Nam quod attinet ad 1. *Cor.* 11. & 14. vbi fit mentio Ecclesiæ, in quam conuenerunt Corinthij; & ita quidem fit mentio, vt opponantur Ecclesia, & priuata domus: item, quod attinet ad loca Patrum, quæ pro hac sententia adducuntur: in iis non est sermo de templis peculiariter extructis hanc ad rem, sed de sacris ædibus, seu de domibus, quæ conuersæ fuerunt in templa, vt ita late accipiamus hanc vocem. Et hoc generali, siue lato sensu conceditur, veteres etiam Apostolorum tempore habuisse templa. Quod autem non habuerint templa κοῖνῃ ἐξοχὴν seu stricte ita dicta, §. 21. probauimus.

XXV. *Secunda propositio Bellarmini* est: Ecclesiæ Christianorum ad sacrificia offerenda institutæ sunt, & ideo vere, & proprie templa appellari possunt. Probatur 1. omnibus argumentis, quæ probant Eucharistiam esse sacrificium. 2. quia Ecclesiæ Christianorum semper habuerunt altaria: vt patet ex 1. *Cor.* 10. *Hebr.* 13. & traditione Patrum. nullus enim fere est veterum, qui non meminerit altaris Ecclesiæ. 3. quia Patres passim vtuntur nomine templi.

Respond. 1. Eucharistia est sacrificium; sed Eucharisticum, vt ex nomine, fine, & reipsa probauimus *cap.* 9. & 10. *supplementi tom.* 4. non vero propitiatorium. Itaque in templis offerenda sunt sacrificia prioris generis. quo etiam pertinent preces, gratiorum actio, ἱερὰ γὰρ τοῦ εὐαγγελίου, bona opera eleemosynæ. hæc enim omnia in S. literis veniunt nomine sacrificij. 2. Neque in locis citatis agitur de altaribus proprie dictis; sed in vno quidem, de spirituali, ac vt ita dicam, metaphorico altari, nempe ipso Christo; in altero vero, de mensa Domini, quæ tamen altari propter vsum similem respondeat, aperte disseritur: neque verum est, ex altari generatim dicto, sacrificium propitiatorium recte concludi posse. Itaque partim homonymiæ, seu figuræ dictionis, partim consequentis fallacia hic admittitur. 3. Quomodo probari potest, templa sic dici, quod in iis sacrificia materialia & externa necessario sint offerenda?

XXVI. *Tertia propositio* est: Ecclesiæ Christianorum recte ad orandum, etiam priuata oratione, instituuntur. Hanc propositionem Bellarminus probat quinque generibus argumentorum. 1. Testimoniis Scripturæ; quia Deus promisit in V. T. se citius exauditurum suos, in templo precantes, 1. *Reg.* 8. & 2. *Paral.* 6. & quia templum emphatice appellatur domus orationis, *Esa.* 56. 2. Exemplis Scripturarum; quia sancti semper in templo, vel ad templum, precati esse leguntur, vt Anna 1. *Reg.* 1. Dauid 2. *Reg.* 7. 1. *Paral.* 21. Daniel *Dan.* 6. Anna *Luc.* 2. Publicanus *Luc.* 18. Petrus & Iohannes *Actor.* 3. Eunuchus reginæ Candaces *Act.* 8. 3. Testimoniis Patrum. 4. ex nomine: nam Ecclesiæ Græcis sæpe vocantur δεήσεις, Latinis oratoria. 5. quinque rationibus; quia Deus est in templo magis, quam alibi: & Deus in templo citius exaudit, vt patet ex promissione ipsius 3. *Reg.* 9. & orationi tanquam rei excellentissimæ debetur locus excellentissimus, vt est sacer, siue templum; & in templo omnia sunt comparata ad excitandam deuotionem, vt altaria, cruces, imagines: denique quia in templis Christus corporaliter est præsens in Eucharistia; quæ præsentia auget spem, & fiduciam orantis.

Respondeo 1. Principium hic multis modis peritur; imo varia etiam inconsequentia admittitur. Confunduntur enim conditiones V. & N. T. quas accurate distingui est necesse: præsertim, quas Christus ipse aperte discriminauit *Iohan.* 4. 2. Deus præsentiam suam in N. T. non alligauit ad certum aliquem locum. 3. Domus orationis recte appellatur, in qua fere quotidie publice oratur. Et sic dicta Patrum (quæ alias per se apodictica non sunt) commode accipi possunt. Agnoscunt enim illi Ecclesias esse domos orationis; sed non adstringunt nos, vt oraturi veniamus in templum. 4. Deus magis est in templis, quam alibi; non quod præsentiam suam specialem alligauerit ædificiis, sed quia promisit se futurum in medio illorum, qui congregantur in ipsius nomine. Id vero etiam extra templa potest fieri. 5. Altaria, cruces, imagines &c. non promouent deuotionem in precatione; quia sunt media diuinitus non sancita in N. T. sed potius prohibita. 6. Præsentia corporalis in pane Eucharistiæ est figmentum Papistarum. 7. Ignoratio elenchi plerumque in his argumentis committitur: quia non negamus, preces priuatas in templis quoque fieri posse, sed pretium quoddam inde accedere ad precationem, ob loci sanctitatem, vel hoc esse necessarium, id vero est quod negamus.

XXVII. *Quarta propositio* est: Sacræ domus non solum Deo, sed etiam sanctis recte ædificantur, & dedicantur. Id probatur primo ex Conciliis, & veterum testimoniis: deinde, ratione à simili, ex diuinis literis. Templum Salomonis non solum fuit erectum ad sacrificia, & orationes, sed etiam ad conseruandam arcam Domini, 1. *Paral.* 17. & 28. 2. *Paral.* 5. Sed idem, vel etiam maior honor debetur sacris reliquiis Christi & sanctorum, quam arcæ illi Mosaicæ. Denique corpora sanctorum fuerunt viuæ Dei sedes, viua organa, & templa Spiritus sancti 1. *Cor.* 6. Et hoc discrimen est inter templa, & basilicas; quod illorum erectio est cultus latriæ soli Deo debitus; horum vero cultus duliæ, qui conuenit sanctis Martyribus, & ipsorum similibus: Vnde Græci Patres templa Martyribus dedicata vocant ἱερὰ τῶν μαρτύρων. *Respond.* 1. Concilia, & veteres Dd. non admittimus, si contra perspicuum Dei verbum aliquid statuant. 2. Concilia, & veteres Dd. hoc tantum spectarunt, Basilicas apud tumulos Martyrum eo fine constituendas esse, vt grata ipsorum memoria tanto arctius conseruetur. Id quod per se adiaphorum est, si modo recte vsurpetur; videlicet absque cultu religioso, in quem tandem istæ fabricæ deserunt. 3. Veteres templa vocant de nominibus Martyrum, non cultus, sed distinctionis causa. Peregerunt enim in illis cultum soli Deo conuenientem. Hinc *Augustinus de vera relig. cap.* 55. ait: Honoramus eos charitate, non seruitute; nec iis templa construimus. *Et contra Maximinum Arianum lib.* 1. *tit.* 11. Nonne si templum alicui sancto Angelo excellentissimo de lignis & lapidibus faceremus, anathematizaremur a veritate Christi, & ab Ecclesia Dei, quoniam creaturæ exhiberemus eam seruitutem, quæ vni tantum Deo debetur. Si ergo sacrilegi essemus, faciendo templum cuique creaturæ, quomodo non est verus Deus, cui non templum facimus, sed nos ipsi templum sumus? Hic, & sæpe alibi Augustinus, probat Spiritum sanctum esse Deum, quia templum habet. Quo eodem argumento vtitur *Basilius Magnus epist.* 141. ad Cæsarienses: Omne templum, Dei templum est. Si autem templum sumus Spiritus sancti, Deus est Spiritus sanctus. Similiter *Ambrosius lib.* 3. *de Spir. S. cap.* 13. Deus templum habet, creatura verum templum non habet verum. Spiritus autem habet templum, qui habitat in nobis. Neque est quod excipiant Papistæ, se non infringere istud argumentum Patrum, quod soli Deo dedicentur templa, sanctis Basilicæ. Nam Basilicæ sanctorum eodem modo & fine ab illis dedicantur & vsurpantur, vt templa quæ illi contradistinguunt Basilicis. Vt nihil dicam de commentitia illa distinctione. 4. Mortuorum reliquiæ cum viuis sanctis nihil habent commune; neque etiam cum arca fœderis, & similibus sacris instrumentis, ab ipso Deo ad vsum typicum in V. T. institutis, rite comparari possunt.

XXVIII. Atque hæc est sententia Papistarum de fine, & vsu templorum. Nostra est, vsum templorum præcipuum, imo vniuersum, in externo & publico, sed N. T. proprio, Dei cultu versari; hoc est, in eo verti, vt sacræ conciones illic habeantur, sacramenta ministrentur, publicæ (imo & priuatæ) preces celebrentur, eleemosynæ colligantur. Quæ omnia, & singula sunt sacrificia Deo grata. Facessere itaque iubemus duplicem illum vsum, quem Aduersarij hoc loco vrgent, videl. vt sacrificium externum, & propitiatorium, proprie dictum, illic offeratur; vtque reliquiæ sanctorum illic adseruentur, ipsaque templa sanctis etiam dedicentur. Argumenta nostra hæc fere sunt. 1. In N. T. est vnicum duntaxat sacrificium, proprie vereque propitiatorium, quod nempe Christus in cruce obtulit, & cuius memoriam in Eucharistia celebramus. Hoc sacrificium est cruentum; neque vllo modo potest esse incruentum. Vide in *supplemento tom.* 4. *cap.* 9. 10. Ergo nulla templa propter hoc sacrificij genus construenda sunt. 2. Reliquiarum cultus est superstitiosus. Similiter adseruatio ipsarum ad hunc cultum destinata. 3. Priuatæ orationes in N. T. nulli peculiari loco alligandæ sunt, *Iohan.* 4. sed pro re nata, quouis loco fieri possunt, & debent, 1. *Tim.* 2. Ergo neque hic legitimus est finis templorum, vt fideles priuatim in iis precentur; si quis præsertim cum Pontificiis existimet, templa per se precibus nostris dignitatem, & sanctitatem aliquam conciliare, aut Deum illic magis, quam alibi suis fidelibus præsentem esse, ob locum ipsum materialiter spectatum. 4. Templa & altaria soli Deo, non vero sanctis ædificanda & consecranda esse, docent veteres: vt *Augustinus lib. de vera relig. cap.* 55. Nec eis (*sanctis angelis*) templa construimus. nolunt enim sic honorari a nobis, quia nos ipsos cum boni sumus templa summi Dei esse nouerunt. *Idem epist.* 66. *ad Maximum Medicum*: Faciendo templum, latriam exhibere conuincerimur. *Et libro* 8. *de ciuit. Dei cap.* 27. Nec tamen nos eisdem martyribus templa, sacerdotia, sacra, & sacrificia constituimus: quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. *Et libro* 22. *de ciuit. Dei cap.* 10. Nos autem martyribus nostris non templa, sicut diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum viuunt spiritus, fabricamus. *Idem libro* 1. *de symbolo ad Catechumenos cap.* 5. Quia ergo (*Salomon*) templum ædificauit Deo, ostendit se Deum colere. *Eusebius in oratione de laudibus Constantini M.* ait: Mundum vniuersum sacrosanctis templis, augustisque Ecclesiarum ædificiis adornandum in singulis vrbibus, pagis, regionibusque omnibus, atque adeo in desertis barbarorum locis, ædes sacras & templa vni omnium Domino dedicanda consecrandaque curauit. Vnde etiam templa, quæ erant ei consecrata, Domini nomen obtinuerunt: quod nomen non ex hominibus, sed ex ipso omnium Domino fuit illis impositum, & propterea Dominica appellata sunt. *Innocentius III. Papa de mysteriis Missæ libro* 3. *cap.* 11. Duæ sunt, *inquit*, species seruitutis: vna, quæ debetur soli Deo creatori, & dicitur λατρεία: & altera, quæ creaturis impenditur, & dicitur δουλεία. Vtramque speciem determinat Dominus dicens: Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Ad latriam pertinent templa, altaria, sacerdotia, sacrificia, & huius-

huiusmodi, quæ sunt soli Deo exhibenda &c. ne forte si secus agatur, non theosebia, sed idololatria committatur.

XXIX. *De dedicatione, & consecratione templorum* tres occurrunt propositiones apud Bellarminum. *Prima*: Merito templa Dei cum ingenti lætitia; & solennitate dedicantur. Id probatur primo ex V. T. vbi tabernaculum Mosis, templum Salomonis, & altaria, non semel, adhibitis variis precibus, & ceremoniis, solenniter fuerunt dedicata, & consecrata, à Mose *Exod.* 35. *& seqq. Num.* 7. à Salomone, 2. *Paral.* 7. ab Esdra, 1. *Esdr.* 6. à Maccabæis, 1. *Maccab.* 4. ad quam solennitatem, quæ annis singulis iterum agebatur, Christum etiam accessisse scribit *Iohannes cap.* 10. Deinde, natura docet æquum esse, vt ad hunc modum homines gaudeant, & Deo gratias agant, & quando incipiunt re aliqua noua vti, Deum inuocent. Tertio, Deus ipse exemplum dedicationis dedisse videtur, cum expleto opere creationis, in signum lætitiæ diem septimum sanctificauit. Denique, probatur ex praxi Ecclesiæ, & veterum traditione.

Respondeo. 1. Non disputatur contra nos: quia consecrationem templorum distinguimus in legitimam, & superstitiosam. 2. Res diuersissimæ, nempe V. & N. T. templa, atque ritus imperite confunduntur. 3. Papistica consecratio ex locis illis nulla ratione concludi potest: quia illa in V. T. fuit absque superstitione adhibita; secus se habet Papistarum dedicatio. 4. Natura recte se habens, & exemplum Dei fauent nostræ consecrationi, de qua paulo post. 5. Similiter dedicatio & consecratio templorum apud veteres vsitata. Fiebat enim verbis, & precibus, sine ritibus, ceremoniis, signaculo crucis, &c. Et dedicandi consuetudo cœpit circa annum 300. Itaque praxis veterum, etsi contra veritatem præscribere non potest, hactenus admittitur, quatenus, vel generalem consecrationis vsum, vel specialem sacramentorum benedictionem asserit.

XXX. *Secunda propositio Bellarmini* est: Merito ab Ecclesia variis precibus, & ceremoniis templa consecrantur. Probatur primo ex Scripturis: quia habemus ibi consecrationem templi, vel altaris, in statu naturæ, *Gen.* 28. *&* 35. in statu legis, *Exod.* 40. *Num.* 7. in statu Euangelij, 1. *Cor.* 11. vbi Corinthij reprehenduntur, quod profanent Ecclesiam, ibi comedendo. Deinde, probatur ex Conciliis, & Patribus. Tertio, probatur ex fine illarum ceremoniarum, qui est præcipue in eo, vt significetur templum illud Deo dedicari, & à profano vsu segregari. Vnde videmus in rebus politicis vsitatos esse quosdam ritus, quibus consecrantur res quædam, vt fiant sanctæ. Quarto, elegantissima est conuenientia inter signum & signatum in singulis ceremoniis. v. g. quia templum dedicatur Christo, ideo ad hoc significandum pingitur signum eius, id est, crux &c *Respondeo* 1. Consecratio facta à Iacobo *Gen.* 28. *&* 35. fuit extraordinaria. 2. Consecratio Mosaica fuit ceremonialis, typica, & à Deo imperata. 3. Consecratio ædium, vbi Apostoli & alij fideles conueniebant, non fuit peracta ceremoniis, sed precibus. 4. De Conciliis & Patribus vide §. *præced. num.* 5. 5. Non satis est, mysteria quædam, his vel illis ritibus, è nostro cerebro subtiliter excogitatis, temere ad scribi; nisi & hos, & illa diuinitus etiam esse instituta constet. Alioqui nullus hic lasciuiendi finis aut modus erit: quia secus facile quilibet ad suas nugas egregia mysteria transferre poterit.

XXXI. *Tertia propositio Bellarmini* hæc est: Templum consecratum, merito sanctum, & venerabile, ac diuina quadam virtute præditum, existimari debet. Probatur primo ex relatione ad Deum. Templum est dedicatum Deo: ergo est res Dei: ergo sanctũ. est nam omnis res Deo dicata, eo ipso sancta est, *Leuit. vlt. Matth.* 23. vbi templum dicitur sanctificare aurum. Secundo, ex precibus & benedictione Episcopali. quia si cibus per preces sanctificatur; cur non templa eodem modo sanctificentur? 1. *Tim.* 4. Et si templum Salomonis fuit sanctificatum per preces Salomonis, 3. *Reg.* 9. an preces Ecclesiæ non erunt æque efficaces? Tertio probatur ex rebus sanctis; quæ sunt in templo: euiusmodi sunt, crux Christi, imagines & reliquiæ Christi & sanctorum &c. Locus profecto rerum sanctorum sanctus est, *Exod.* 3. Locus, in quo stas, terra sancta est. Quarto, probatur ex absentia dæmonis: nam sicut templa Gentilium polluta sunt, & immũda, quia sunt domicilia dæmonum: ita è contrario templa Dei sancta sunt, quia dæmonibus carent. *Respondeo* 1. Omnia hæc aliena sunt; quia specialem, & inhærentem, vt ita dicam, sanctitatem templorum nõ arguunt, sed tantum κατὰ ἀναφορὰν, siue relatiuam: quam nos concedimus. 2. Legalis sanctitas rerum in V. T. nihil facit ad statum N. T. 3. In V. T. diuina voluntas & ordinatio erat causa illius sanctitatis. At nos huiusmodi mandatum non habemus. 4. Pro sanctis rebus venditantur, quæ sunt vel idololatrica, vt cruces, & imagines, ad cultum prostantes; vel fictitia, vt præsentia Christi in ciboriis. 5. Cibi sanctificantur per preces, vt nobis prosint. 6. Terra, in qua Moses stabat, erat sancta propter extraordinariam Dei præsentiam. 7. Dæmones absunt à templis, si recte vsurpentur. Alias locum hic habet illud dæmonis ad Papam: *Signa te signa, temere me tangis, & angis.*

XXXII. *Sic itaque Aduersarij* sentiunt de templorum consecratione. Nos ita sentimus. Templa Christianorum, vel recens constructa, vel à sordibus idololatriæ purgata, & deinceps sacris vsibus destinata, per solennes & pias preces, adhibita etiam spirituali lætitia, signis quibusdam externis declarata, vt pia musica, pio conuiuio &c. Deo sunt dedicanda, & consecranda, consecratione morali, non rituali seu ceremoniali, aut magica, vel certe partim Iudaica, partim Ethnica. Porro si templa rite consecrentur, fiunt reuera sacra, non absolute, & in se, sed ratione segregationis à profano vsu, ad sacrum. Argumenta nostra hæc sunt. 1. Quia vera consecratio rerum & personarum præcipue in concionibus & precibus consistit, 1. *Reg.* 8. At vero tota Papistarum consecratio lingua vulgo ignota peragitur; eoque nihil ad ædificationem Ecclesiæ pertinet, 1. *Cor.* 14. & proinde non potest haberi pro vera & legitima. 2. Quia ceremonias plane ludicras, atque ineptas in se continet illa Papistarum consecratio. v. g. quod duodecim cruces in toto templo pinguntur, & ante singulas singulæ lampades accenduntur; deinde templum pulsatur, & aperitur; & Diabolus inde exorcisatur; tum alphabetum duplex Græcum & Latinum, in forma crucis, per transuersum templum ad quatuor angulos baculo pastorali describitur; & mox templum ipsum aqua, vino, sale, & cineribus adspergitur, denique chrismate, seu oleo quodam sacro, idem templum vna cum altaribus inungitur &c. Hæc enim omnia partim vana, partim magica, partim superstitiosa sunt; nullo Dei mandato, aut promisso, nullo etiam sanctorum exemplo subnixa: ac proinde in vera consecratione merito negligenda sunt. 3. Si aqua baptismi, & panis atque vinum Eucharistiæ non sanctificantur ita, vt ipsis imprimatur aliqua sanctitas; multo minus hoc erit tribuendum consecrationi templorum. Nam consecratio sacramentalis nititur præcepto & promissione Dei: quæ vero occupatur circa templa, non item. Illa est specialis: hæc solum generalis. 4. Asperſiones, & vnctiones illæ, si non Ethnicæ, aut magicæ, saltem mere legales, & è V. T. petitæ sunt: eoque sub statu N. T. locum habere non possunt. Vt plane Iudaicum sit, vel potius Iudaismi κατοχὴ λίαν quædam, hæc talia in Ecclesiam Christi introducere velle. Confer *Hebr.* 9. cum *Exod.* 24. 25. *& seqq. item Leuit.* 10. *& seqq.* 5. Ethnicum, & vere magicum est, existimare, per ritus istos, adeo friuolos, & humanitus excogitatos, aut templis sanctitatem aliquam veram conciliari, aut dæmones inde expelli, aut denique veram, & Deo gratam, consecrationem peragi posse: cum nulla huius efficientiæ ratio, neque in natura, neque in Scriptura, inueniri possit.

XXXIII. *Ornatus templorum* Bellarmino consistit partim in ipsa fabrica, partim in imaginibus, crucibus, calicibus, vestibus, aliisque id genus argumentis, iuxta duas propositiones. 1. Opus bonum, & pium ex genere suo est, ingentibus sumtibus templa Dei ædificare, aut ornare. 2. Ædificare, vel ornare templa, licet sit opus pium, & bonum, potest tamen eiusmodi opus ex defectu circumstantiarum facile vitiari. *Primam propositionem* probat sex argumentis. I. Ex V. T. quia Deus voluit tabernaculum Mosis ornatissimum esse; h. e. materia & forma quam splendidissima constare, & omnia fere vasa ex auro mundissimo, vestesque sacerdotum ex serico, bysso, purpura, & gemmis pretiosis apparari, *Exod.* 25. *ad* 39. *Num.* 7. Id quod postea multo magis in templo Salomonis, eiusque splendidissimo ornatu apparuit, 2. *Paral.* 3. 4. *&* 5. II. Ex N. T. quia Christus laudat viduam illam, quæ *Marc.* 12. omnem suam substantiam in gazophylacium misit: & Mariam Magdalenam, quæ pretioso vnguento ipsum perfudit, *Marc.* 14. & magnificam structuram templi tacite approbauit, *Marc.* 13. III. Ex vaticinio *Esa.* 60. vbi prædictum fuit; Ecclesias N. T. à piis regibus ingenti sumtu ædificandas, & rebus pretiosis exornandas esse: prout sub Constantino M. Carolo M. & aliis piis principibus impletũ fuisse videtur. IV. Ex Patribus Græcis & Latinis, qui magno consensu splendorem hunc templarium commendant; vt qui ad honorem Dei plurimum faciat; eoque piam magnificentiam Regum & Principum hac in parte collaudant. V. Ex pietate eorum, qui Ecclesias ædificarunt: nam præcipui fuerunt quatuor, Constantinus M. Iustinianus, Carolus M. & Carolus IV. quos omnes ob pietatem laudamus. VI. Rationibus; quarum prima est ex magnitudine Dei: nam domus quo maiori Principi ædificatur; eo debet esse maior. Secunda ex ipso genere operis: nam extruere Deo splendidum templum, est ex genere sub actus duarum excellentium virtutum, religionis, ac magnificentiæ. Tertia; quia extruere Deo templum magnificum, non solum est actus duarum istarum virtutum, sed etiam est exercitium & signum aliarum, puta fidei & charitatis erga Deum, in cuius honorem pecuniæ; quæ summopere diligi solent, hic negliguntur. Quarta ab vtilitate; quia templum magnifice ornatum attrahit homines, eosque velut inuitat ad res sacras; & conseruat maiestatem & reuerentiam sacramentorum; & iuuat deuotionem, ac pietatem, maxime simplicium, quorum maximus est numerus; denique magnifica templa diutius conseruantur, & magno splendori sunt ciuitati; multitudo quoque aureorum & argenteorum vasorum tempore belli, famis, pestis &c. prodest reip. Quinta à contrario; quia illi, qui Ecclesias vastauerunt, aut diripuerunt, semper sacrilegi, & perditi habiti sunt, sæpe etiam diuinitus puniti, vt Balthasar. *Dan.* 5. Antiochus, 2. *Maccab.* 9. & alij. *Secundam propositionem* Bellarminus ita cõfirmat. Quatuor sunt circumstantiæ, ex quarum defectu malum erit ornare templa; nimirum tempus, vt si quis donet templo; quod impendendum erat egenis vel parentibus, vel filiis; vel aliis: locus, vt si quis templum in loco deserto, vel in pago velit magnifice ornare: modus, cum ornamenta templorum sunt vana, ac potius curiositati, quam religioni deseruientia: denique persona, si quis supra statum suum, & conditionem velit ornare templa. Et hanc quidem posteriorem propositionem admittimus: priorem non æque. Nam ornatus ille templorum apud Papistas est immodicus, & idololatricis fere cultibus destinatur; qui præcipue in imaginibus, crucibus, lampadibus, ciboriis, anathematis, vexillis, aulæis, pretiosis vestibus, & cætera id genus Missatica supellectile consistit. Proinde non modo nihil ad verum illum & legitimum templorum vsum, quem §. 28. definiuimus, per se conducit; sed etiam magna ex parte illum obscurat, imo euertit atque abolet.

XXXIV. Sed soluamus argumenta Bellarmini. 1. Principium hic apette petitur; quatenus V. & N. T. confunduntur; dum ex speciali & proprio veteris templi ornatu, similis templorum nostrorum ornatus tanquam necessarius, inepte colligitur. 2. Ex illis Christi verbis, & factis; quippe dissimilibus; & prorsus ab hac quæstione alienis, inepte controuersus & pomposus ille ornatus concluditur. Nam vidua illa erogauit eleemosynam; & Maria Magdalena typice vnxit Christum. Quod vtrumque factum Christus laudat. Denique, Christus magnificentiam templi Iudaici neque laudat, neque vituperat. 3. Locus Esaiæ per fallaciam figuræ dictionis adulteratur: quia prædicitur gloria Ecclesiæ N. T. quam reges & principes magnificentia sua adiutum ibunt. Sed ex generali hoc ornatu male colligitur speciaiis hypothesis de crucibus, statuis, anathematis, & similibus nugis. 4. Dicta Patrum per se minime authentica sunt: & tamen, generatim accepta, facile admitti possunt; hoc est, si non trahantur ad species controuersas, siue ad immodicum, superstitiosum, & idololatricum templorum ornatum. Deinde, veteres ante annum 200. à Christo, nihil de ornatu templorum præcipiunt. Denique, quidam Patres consuetudine, tanquam torrente, abrepti, nimij fuerunt in laudando, vel postulando templorum ornatu. 5. Principium hic petitur: imo contrarium potius euenit; cum experientia clamet, per Papisticum illum ornatum, veram religionem obscurari, spiritualem deuotionem imminui, contraque carnales cogitationes de Deo, & reliquis articulis fidei, animis hominum instillari. Deinde, resp. sæpe non iuuatur; sed exhauritur immoderato illo templorum vsu. Denique, templa non debent esse ornamenta, præsidia, aut subsidia reip. 6. Pietatẽ Constantini M. & aliorũ Principum suspicimus: abusum reiicimus, & tol-

& tolli cupimus.7. Quæ piis vsibus consecrata sunt bona, pie sunt vsurpanda. Si quis illa violet, merito habetur sacrilegus. 8. Quæ cultui & ornatui idololatrico destinata sunt, in pios vsus sunt conuertenda; iuxta illud *Augustini epist.154. ad honorabilem virum Publicolam*: Cum templa, idola, luci, & si quid huiusmodi data potestate, euertuntur, quamuis manifestum est, cum id agimus, non ea nos honorare; sed potius detestari, ideo tamen in vsus nostros priuatos duntaxat & proprios non debemus inde aliquid vsurpare, vt appareat nos pietate ista destruere, non auaritia. Cum ergo in vsus communes, non proprios ac priuatos, vel in honorem Dei veri conuertuntur, hoc de illis fit, quod de ipsis hominibus, cum ex sacrilegis & impiis in veram religionem mutantur. Hoc Deus intelligitur docuisse illis testimoniis, quæ ipse proposuisti, cum de luco alienorum deorum iussit ligna ad holocaustum adhiberi: & de Hiericho, vt omne aurum, argentum, & æramentum inferretur in thesauros Domini.

XXXV. Nostra argumenta pro moderato, & ad proprium N. T. cultum accommodato templorum ornatu, atque adeo contra immoderatum, & superstitiosum Papistarum ornatum, hæc sunt. 1. Deus in V. T. reiecit voces illorum, qui *Ierem.* 7. gloriabantur de templo illo magnifico. 2. Prorsus idololatricum est, imagines, cruces, & similia religiose venerari. Ergo hic saltem idololatricus ornatus, siue apparatus, è templis facessere debet, vtpote vero illorum fini, & vsui contrarius, & per se ad idololatriam destinatus. 3. Non modo superfluum ac superstitiosum est, imo ex parte Ethnicum, simul & Iudaicum, immensos atque inutiles sumtus facere in templis ita exornandis, vti in Papatu fieri solet. Nam & simplicitati religionis Christianæ splendor ille theatricus aduersatur; idemque mentes nostras fere distrahit, & à spiritualibus cogitationibus auocat: & sumtus illi melius in viua Dei templa, id est, egenos Christianos collocari possent. 4. Frustra laboratur de ornatu templorum politico, quando spiritualis deest; qui consistit in pura prædicatione verbi Dei, legitima sacramentorum administratione, eleemosynarum distributione, & similibus rebus. 5. Patres insanum hunc luxum templarium reprehendunt; & contra simplicem munditiem, & necessarium tantum apparatum hac in parte commendant. Sic enim ait *Hieronymus in Ierem.* 7. Præcepit & tunc populo Iudæorum, & hodie nobis, qui in Ecclesia videmur constituti, ne fiduciam habeamus in ædificiorum splendore, auratisque laquearibus, & vestitis parietibus marmorum crustis, & dicamus, Templum Domini. *Ambrosius lib.2. de officiis cap.* 28. Aurum sacramenta non quærunt, neque auro placent, quæ auro non emuntur. ornatus sacramentorum redemtio captiuorum est. *Bernhardus in Apologia ad Gulielmum Abbatem*: ô vanitas vanitatum, sed non vanior, quam insanior! fulget Ecclesia in parietibus, & in pauperibus eget: suos lapides induit auro, & suos filios nudos deserit.

XXXVI. *Septima, & vltima* quæstio huius loci, est de iis, quæ in templis benedicuntur, vt aqua, sale, cineribus, cereis &c. vbi sunt duæ propositiones apud Bellarminum. *Prima* est: Recte benedicuntur aqua, oleum, panis, cerei, cineres, rami, & similia. Probatur primo ex Scripturis, quæ continent exemplum, & documentum. Exemplum est Domini, *Matth.* 14. *& Luc.* 9. qui panes multiplicaturus adspexit cœlum, & benedixit eos; & ea benedictione multiplicauit. Documentum est Pauli 1. *Tim.* 4. vbi creaturæ dicuntur sanctificari per verbum, & orationem. Secundo probatur ex traditione veterum: apud quos multa occurrunt de aqua benedicta & benedictione olei, cerei Paschalis, palmarum, cinerum. *Secunda propositio* est: Recte ad effectus supernaturales efficiendos, & significandos vtimur aqua, oleo, aliisque rebus benedictione consecratis. Probatur exemplis Scripturæ, & Sanctorum. Nam *Num.* 5. consecratur aqua zelotypiæ ad suspicionem adulterij purgandam: *Num.* 19. agitur de aqua lustrali, ad expiandum sordes legales, vt explicatur *Hebr.* 9. Elisæus adhibet salem, ad sanandas aquas, 4. *Reg.* 2. Idem adhibet aquas Iordanis, ad purgandam lepram, 4. *Reg* 5. Apostoli sanant ægrotos, oleo delibutos, *Marc.* 6. Secundo, probatur exemplis Patrum, qui magno cum fructu res benedictas ad supernaturales effectus adhibuerunt; puta ad morbos curandos, dæmones fugandos &c. Vide *Epiphanium hæresi* 30. *Theodoretum lib.5. cap.* 21. &c. *Respondeo.* 1. Exempla ista sunt aliena, vtpote miracula Christi, quæ nec æmulari debemus, nec imitari possumus. 2. Documentum quoque Pauli est alienum; quia agit de sanctificatione generali, quæ ordinarie, etiam priuatim, à quouis fideli peragi potest, ac debet. Proinde documentum istud hic citatur extra quæstionem. 3. Patrum istorum exempla, non iuris, sed facti tantum probationem continent. Deinde, vniuersa Papistarum hypothesis inde non potest extrui. Tertio, Patribus istis recentioribus alios antiquiores in hac causa opponimus, v.g. Iustinum, Irenæum, Tertullianum, Arnobium, Clementem Alexandrinum &c. qui consecrationem ad sola sacramenta, & similes res diuinitus institutas, referre solent. Itaque panis benedictus apud veteres est panis Eucharistiæ. Similiter aqua benedicta, est aqua baptismatis. Sed benedictiones aquæ, cinerum, salis &c. apud veteres non occurrunt. 3. Consecratio illa sacerdotalis in V. T. nihil iuuat consecrationem Papisticam; quia magna est diuersitas vacationis, modi, & finis. Itaque quod sacerdotes Leuitici fecerunt ex mandato Dei, & officio, non recte transfertur ad hodiernos præsules Ecclesiæ. 4. In exemplo Elisæi persona est extraordinaria, & quoque factum ipsum. Inepte itaque allegatur. 5. Miracula aliquando fiebant per aquam benedictam, id est, aquam baptismi. Sed hæc non probant ordinarium vsum huius aquæ in Ecclesia; nec huius benedictionem ideo factam, vt valeret ad effectus supernaturales.

XXXVII. Iam proponamus, & muniamus nostram sententiam de istiusmodi benedictionibus. Credimus itaque, omnem Dei creaturam in se bonam, & nobis vtilem, ac salutarem esse, perque verbum Dei, & pias preces, etiam speciatim nobis sanctificari, si modo cum gratiarum actione percipiatur. Sed hanc sanctificationem in se tamen generalem esse dicimus, hoc est, ad omnia Dei dona, quibus fideles, etiam ad hanc animalem vitam quotidie vtuntur, communiter attinere. Negamus autem, vllam specialem benedictionem, seu peculiarem consecrationem certarum rerum, aquæ, vini, panis, olei &c. ad spirituales, aut supernaturales effectus producendum, in N. T. diuinitus institutam esse; sed totam hanc actionem, qualis in Papatu hactenus vsitata est, omnino superstitiosam, magicam, & idololatricam esse contendimus; idque his argumentis euincimus. 1. Scriptura expresse docet, nihil ex creaturis Dei, præsertim in N. T. impurum esse, *Actor.* 10. 1. *Cor.* 8. *Tit.* 1. 1. *Tim.* 4. Nihil igitur opus est exorcizatione aliqua, imo nec noua benedictione aliqua. Nam quod attinet ad ordinarios, & naturales effectus, ad illos creaturæ iam ante diuinitus ordinatæ sunt. Ad supernaturales autem non ordinantur nisi extraordinarie. 2. Nulla Dei creatura, sine expresso Dei verbo, ad effectus supernaturales, vel producendum, vel etiam significandum, ordinari potest: sicut in miraculis, & sacramentis apparet: vbi semper ipsam Dei voluntatem antecedere necesse est. Hic autem nullum prorsus diuinæ voluntatis indicium adferri potest. Ergo benedictio hæc prorsus inanis est. 3. Scimus Iudaicas vmbras in N. T. esse abrogatas, *Hebr.* 9. *&* 10. Inter illas autem erant peculiares benedictiones, seu consecrationes, variarum rerum: vt aquæ lustralis, olei sacri, panum propositionis &c. *Exod.* 24. *& seqq. Num.* 5. *&* 19. & alibi passim. Nisi igitur Iudaizare velimus, à benedictionibus his abstinendum erit. Cur enim magis vigere nunc debent consecrationes istæ, quam aliæ ceremoniæ Mosaicæ? quippe quarum nulla est, quæ non aliquo mysticæ significationis, aut spiritualis operationis prætextu; à superstitiosis hominibus vsurpari possit. 4. Magicum plane, ac idololatricum est, diuinam virtutem rebus creatis, & quidem brutis, ac mutis, absque omni Dei ordinatione adscribere; puta virtutem significandi spirituales effectus, delendi peccata venialia, fugandi dæmones, curandi morbos; vt loquitur *Bellarminus libro* 3. *de cultu sanctorum cap.* 7. Id profecto est, nomen Dei in vanum assumere, *Exod.* 20. collato cum *Deut.* 18. Ne sit incantator inter vos.

CAP. IX.

De peregrinationibus votiuis ad loca sanctorum.

I. DIsseruimus de templis: nunc de peregrinationibus ad templa, aliaque loca sacra, paucis differendum est, ait *Bellarminus libro* 3. *de cultu sanctorum cap.* 8. Hæ autem peregrinationes dicuntur religiosæ, & votiuæ. Itaque de peregrinationibus, & votis quæ nuncupantur sanctis, hoc loco agendum est. *De peregrinationibus* istis ait Bellarminus, pias & religiosas esse. Id probatur primum Scripturæ testimonio. Deus instituit *Deut.* 16. vt omnes Israelitæ quotannis ter ad tabernaculum Mosis, vel templum Salomonis, peregrinarentur. Id quod etiam studiose fecerunt sancti homines, 1. *Sam.* 1. *Luc.* 2. *Ioh.* 12. *Act.* 8. *&* 20. Secundo probatur ex Patribus, qui & ipsi ad loca sacra peregrinati sunt, & alios ad idem faciendum sæpe incitarunt. Probatur vltimo ratione, sumta ex vtilitate istiusmodi peregrinationum: nam tria bona adferunt. Primo cedunt in honorem Dei, & sanctorum: quia est manifestum signum, Deum & sanctos à nobis magni fieri, cum laborem, & pericula itinerum sponte suscipimus, vt sanctorum reliquias inuisamus. Secundo, est opus pœnitentiæ, & satisfactionis, quia laboriosum, & pœnale. Tertio, auget deuotionem: nam præsentia loci sancti dici non potest, quantum incutiat horrorem, quantam excitet reuerentiam.

II. *Respondeo* ad hæc argumenta. 1. Est elenchus parium. Est enim magnum discrimen inter peregrinationes ab ipso Deo præceptas, & ab hominibus superstitiosis inuentas. Deinde, discrimen locorum est sublatum in N. T. *Iohan.* 4. Itaque hic confunditur status V. & N. T. 2. Peregrinatio religiosa primum cœpit obtinere post Constantini tempora, circa an. 320. quo tempore vulgi fuit, non omnium; nec cultus Dei, vel meriti ergo, sed confirmandæ fidei gratia fuit instituta. Ante Constantini tempora de Alexandro quasi rarum & mirum narratur, quod Hierosolymam adorandi, & loca sanctorum videndi causa properauerit. *Euseb. lib.6. c.* 10. Et obseruandum, id ex visione factum esse. Postea peregrinatio mutata fuit in partem cultus Dei; sed improbata plurimis, vt dicemus §. *seq.* Deinde, peregrinatio ad imagines nulla fuit ante annum 600. Denique, Patrum antiquiorum praxis etsi aliquatenus excusari potest, quatenus deuotionem, & facilitatem ratione locorum, in quibus degebant, spectemus: ad præiudicium tamen per se nihil valet: cum non exemplis, sed legibus, in causa fidei nitendum sit. 3. Principium hic aperte petitur: cum Deus noster vbique præsens sit, & à piis hominibus, præsertim in N. T. quolibet loco rite coli possit. Deinde, satisfactio nostra nulla est. Denique, vera pietas, & deuotio, vagando potius extinguitur, quam augetur.

III. Nos ita sentimus hac de re. Peregrinationes sacræ, seu religionis causa susceptæ, ad ea loca non inutiliter instituuntur, vbi vel viuos sanctos audire, vel aliquid boni discere aut docere licet. Sed religiosi cultus ergo proficisci ad templa, vel sepulchra sanctorum iam mortuorum; id non modo vanum, & superstitiosum, sed & idololatricum esse, pronuntiamus. Nam 1. Religiosus sanctorum cultus omnino idololatricus est, siue sit inuocatio, siue peregrinatio, siue votum &c. 2. Omnis ἐθελοθρησκεία h.e. cultus voluntarius, à nobis ipsis, extra Dei verbum excogitatus, apertissime in Scriptura damnatur, *Matth.* 15. *Coloss.* 2. Talis autem est votiua peregrinatio, quæ religionis ergo suscipitur ad loca sanctorum; quippe de qua nec mandatum, nec promissum vllum diuinum, nec exemplum vllius sancti in S. literis occurrit. E. & ipsa damnata est; & proinde nobis fugienda. 3. Prorsus inutile, superfluum, stultum, ac temerarium est, absque iusta & necessaria causa, aut singulari Dei vocatione, ad extera loca, non sine periculo, & graui sumtu proficisci; præsertim si à quibuslibet, etiam fœminis, & puellis id fiat; quippe qui & pudicitiæ, & famæ, & bonæ valetudinis, iacturam sæpe hic faciunt: & præterea sumtum, prorsus inutilem, imo soli idololatriæ fouendæ, & sacrificulis in otio alendis, seruientem, cum suo suorumque damno impendunt. Atqui hoc loco nec iusta & necessaria causa, nec vocatio Dei specialis adduci potest. E. peregrinatio hæc illicita est. 4. Veteres improbant, & reprehendunt huiuscemodi peregrinationes. Sic enim *Hieronymus epistola ad Paulinum.* Non Hierosolymis fuisse,

sed

ſed Hieroſolymis bene vixiſſe laudandum eſt. *Et infra* : Ne quidquam fidei tuæ deeſſe putes, quia Hieroſolymam non vidiſti: nec nos iccirco meliores exiſtimes, quod huius loci habitaculo fruimur. *Auguſtinus libro de moribus Eccleſiæ Catholicæ capite trigeſimo quarto.* Noui multos eſſe ſepulchrorum, & picturarum adoratores. *Idem ſermon. de martyr.* Dominus non dixit, vade in Orientem, & quære iuſtitiam, nauiga vſque ad Occidentem, vt accipias indulgentiam. *Hildebertus Cenomanenſis epiſtola ad Comitem quendam*, peregrinationem inexcuſabilem dicit in ijs, qui adminiſtrationi alligati ſunt. Et ita non-neceſſaria neceſſarijs præponi, & non-debita debitis, circuire vagum orbem terrarum, nullus doctor, nulla omnino Scriptura commemorat. *Chryſoſtomus homil. 1. in Philem.* ait, non opus eſſe peregrinationem ſuſcipere ad remiſſionem peccatorum. *Claudius Taurinenſis Epiſcopus aduerſus Theodemirum Abbatem* de peregrinatione religionis cauſa in vrbem Romam ſic ſcribit: Ego iter illud non approbo; quia ſcio, quod nec omnibus obeſt, nec omnibus prodeſt, nec omnibus proficit, nec omnibus officit. *Idem ibidem*: Te ipſum primum interrogare volo: Si pœnitentiam agere, Romam pergere noſti, cur tu tanto tempore tantas animas perdidiſti, quas in monaſterio retinuiſti, & pœnitentiæ cauſa in monaſterio recepiſti, & non eas Romam miſiſti, ſed potius tibi ſeruire feciſti? *Bernhardus epiſt. 319. ad Lelbertum Abbatem S. Michaelis*: Hic filius veſter, peregrinationem, quam etſi veſtra licentia ſuſceperat, noſtro conſilio deſerens, ad vos reuerſus eſt. Cum enim cognouiſſemus viam illam, & eum requiſiuiſſe per leuitatem, & vos ob illius improbitatem annuiſſe, dure, vt dignus erat, increpatum reuerti perſuaſimus: ſuæ ſiquidem (quantum conijcere potuimus) leuitatis & improbitatis pœnitentem, ac de cætero emendationem pollicentem, rectius iudicantes quantumlibet reum in ſuo monaſterio, monachum pœnitentiam agere, quam foris vagando prouincias circumire. Neque enim terrenam, ſed cœleſtem requirere Hieroſolymam, Monachorum propoſitum eſt; & hoc non pedibus proficiſcendo, ſed affectibus proficiendo.

IV. Reſtat *de votis, quæ ſanctis nuncupantur.* Ea vero nos accenſemus cultui ſuperſtitioſo & idololatrico, æque ac peregrinationes illas votiuas. Nam votum, fatentibus Aduerſarijs, non ſecus ac iuramentum, itemque ſacrificium, eſt actus religionis, ſoli Deo, & Chriſto debitus. Vide *Numer.* 30. *Deuter.* 23. *Eſa.* 19. &c. Non igitur poteſt ſanctis, præſertim mortuis, abſque manifeſta idololatria, nuncupari aut præſtari. Et ſæpe priſca Eccleſia ignorauit vota, quæ fiunt ſanctis, vſque ad Lombardi ſeculum. Is enim *lib. 4. diſt.* 38. ita definit votum: Eſt teſtificatio quædam promiſſionis ſponta-neæ, quæ Deo, & de his quæ Dei ſunt, proprie fieri debet.

V. *Bellarminus* tamen *lib. 3. de cultu ſanctorum cap.* 9. ait: Poſſe aliquo modo ſanctis vota nuncupari certiſſimum eſt. Et probat illud teſtimonijs antiquorum Patrum; Quo vno argumento eſt contentus; & ſub finem cap. ait, votum non conuenire ſanctis, niſi quatenus ſunt dij per participationem, regnantes nimirum in illo ſtatu, quo excidere non poſſunt. Sed duo reponimus. 1. Praxis Patrum nihil valet ad præiudicium, vbi omne iudicium pendet ex S. literis. Deinde, eſt homonymia in vocabulo voti, quod Patres aliter in hac materia vſurpabant, quam Pontificij nunc vſurpant. Patres enim dicunt, ſe vota perſoluere ſanctis, non cultus religioſi cauſa, ſed memorię ergo; quia nempe vouebant, ſe huius vel illius ſancti memoriam celebraturos. 2. Sancti etiam in ſtatu viæ ſunt dij per participationem. Fimus enim in hac vita θείας κοινωνοὶ φύσεως *diuinæ conſortes naturæ*, 1. *Petr.* 2. 4. Hinc *Dionyſius cap. 3. de hierarch. Eccleſ.* ait: ἑκάστην ἱεροτελεστικὴν τερατείαν τὰς μεμιγμένας ἡμῶν ζωὰς εἰς ἑνοειδῆ θεοῦν τωιεῖν: id eſt, vuum quodque ſacramentum vitas noſtras diuiſas, ſeu diuerſis paſſionibus ac vitijs obnoxias, ad deificationem reducere. Hæc itaque θεοποιΐα, *deificatio*, vt ita dicam, incipit in hac vita, & perficitur in altera. Quare ſi vota omnino eſſent ſanctis nuncupanda, viuentibus, non vero mortuis, illa eſſent vouenda. Poſſemus enim vouere, nos aliquid facturos in ipſorum honorem ſocialem ſeu ciuilem: id quod vouere non poſſumus defunctis.

CAPVT X.

De falſa Eccleſia; quid ſit & vbinam ſit.

I. SVpereſt diſputatio de falſa Eccleſia, quid illa ſit, & apud quos ſit. Poſtquam enim in genere diſſeruimus de Eccleſia; & de Eccleſia vera in ſpecie: reſtat videre quid ſit falſa Eccleſia, & vbinã illa hodie reperiatur. Quæ profecto diſputatio eſt grauiſſima, longeq; vtiliſſima. Et vt hinc ordiar, *Eccleſia falſa* eſt, quæ ſequitur religionem falſam; ideoq; cõplectitur hoſtes veræ religionis. Falſa autem religio eſt, quæ nõ congruit cum canone S. literarum; & proinde falſa eccleſia eſt eorum, qui non incedunt ſecundum hanc regulam; ſicut è contrario vera religio eſt, quæ congruit cum iſto canone, & vera eccleſia eſt eorum, qui incedunt ſecundum hanc regulam: iuxta illud *Gal.* 6. 16. Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ. Et *quicunque ſecundum hanc regulam incedent, pax erit ſuper eos, & miſericordia, & ſuper Iſraelem Dei.* Hinc ad Eccleſiam veram pertinere cenſendi ſunt omnes, qui iuxta eundem Apoſtolum *Phil.* 3. 16. deprehenduntur τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, *eadem incedere regula.* Itaque falſam Eccleſiam conſtituunt illi omnes & ſoli, qui hac regula S. literarum non incedunt. Sunt autem illi hoſtes Chriſti vel aperti, vel diſſimulati. Illi dicuntur abalienati, & prorſus extranei: hi, translati ſeu tranſportati. Sic enim vocat Apoſt. illos μετατιθεμένους, *Gal.* 1. 16. iſtos ἀποστρεφομένους, & ἑτέρους. Et hi ſunt, qui vel Chriſtianiſmum nunquam ſuſceperunt, vt Pagani ſiue Gentiles, Mahumetani, & Iudæi moderni: vel Chriſtianiſmum omnino abiecerunt, vt apoſtatæ, qui ad Paganos, Mahumetanos, vel Iudæos deficiunt. Translati illi ſunt, qui Chriſtianiſmum retinent, ſed multis modis corruptum: vt ſunt Papiſtæ.

II. Sic itaque patet, quid ſit falſa Eccleſia. Vbinam vero illa hodie eſt? Dicam verbo. Eſt partim in Papatu, partim apud Græcos in Oriente, partim denique apud nos. Nam Eccleſia vera eſt magis, vel minus impura, diſperſa hodie per totum orbem, & reperta apud eos, quos dixi. Sed quia Papiſtæ mordicus hoc defendunt, Eccleſiam ſuam, qua Papiſtica eſt, verã eſſe Eccleſiam, Græcorum Eccleſiam eſſe ſchiſmaticam, noſtram vero eſſe nouam, ſchiſmaticam, & hæreticam; meum erit demonſtrare tria iſta nobis falſo, & è contrario ipſis vere obijci; & proinde non ipſorum, ſed noſtram eccleſiam eſſe veram & Catholicam Chriſti Eccleſiam.

III. Principio videamus *de nouitate.* Fuit autem hoc ſemper familiare ac ſolenne diſſimulatis hoſtibus veræ religionis, vt ſi qui eſſent, qui de illorum erroribus quærerentur, & religionem cuperent reſtitutam, eos ſtatim quaſi nouatores rerum, & homines factioſos condemnarent pro hæreticis, & ſchiſmaticis. Chriſtus enim non alia de cauſa dictus eſt Samaritanus, quam quod ad nouam quandam religionem, & ad hæreſin defeciſſe putaretur. Et Paulus Apoſtolus Chriſti *Act.* 24. vocatus eſt in iudicium, vt cauſam diceret de hæreſi: *Ego quidem*, inquit, *iuxta hanc viam, quam iſti vocant hæreſim, colo patrium Deum, credens omnibus quæ ſcripta ſunt in lege & prophetis.* Vbi Apoſtolus certiſſimam nouitatis & antiquitatis normam monſtrat, videlicet S. Scripturam. Itaque Auguſtinus cum diſputaret aduerſus Petilianum hæreticum Donatiſtam, *Ne*, inquit, *audiantur inter nos hæc verba, ego dico, aut tu dicis: ſic potius dicamus, hæc dicit Dominus; ibi quæramus Eccleſiam, ibi diſcutiamus cauſam noſtram.* Et Ambroſius ad Gratianum Imp. ait: *Interrogentur Scripturæ, interrogentur Apoſtoli, interrogentur prophetæ, interrogetur Chriſtus.* Itaque nos cum Paulo reſpondeamus aduerſarijs noſtris, iuxta hanc viam, quam iſti appellant hæreſim, colimus Deum & Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, & recipimus omnia, quæ aut in lege, aut in prophetis, aut in Apoſtolorum libris ſcripta ſunt. Itaque noua, quæ illi vocant dogmata noſtra ſunt antiquiſſima: & iſta fere omnia, quæ ipſi antiquitatis nomine tantopere prædicant, ſunt noua prorſus & recentia. Profecto Chriſtus, quamuis eum multi putarent ab Abrahamo, & priſcis Patribus diſceſſiſſe, & nouam quandam religionem ſuo nomine inuexiſſe, tamen vere reſpondit: Si crederetis Moſi, crederetis mihi quoque. Nam doctrina mea non eſt ita noua. Moſes enim, antiquiſſimus author, cui vos omnia tribuitis, de me locutus eſt. Et B. Paulus Euangelium Chriſti, etſi a multis nouum eſſe iudicabatur, tamen habet, inquiebat, antiquiſſimum teſtimonium legis & Prophetarum. Ita quoq; noſtra doctrina non eſt noua, ſed eiuſmodi, vt eam nobis antiquus dierum, Deus vnus & trinus, monumentis vetuſtiſſimis, in Prophetarum & Apoſtolorum libris commendarit; eaque noua nemini videri poſſit, niſi cui aut Prophetarum fides, aut Euangelium, aut Chriſtus ipſe videatur nouus. Iſtorum vero religio, ſi ita antiqua & vetus eſt, vti eam ipſi videri volunt, cur eam ex ſolis Scripturis non probant, ſed innumeras Traditiones crepant, quib. noua ſua dogmata fulciant? Illuſtremus hoc paucis quibuſdam exemplis, & conferamus illorum Eccleſiam & noſtram inter ſeſe.

IV. *Nos* colimus, vt par eſt, voces Apoſtolorum, & Prophetarum: iſti contemnunt. *Nos* in Dei cauſa, Dei vnius iudicio, vt Scripturæ iubent, ſtare volumus: iſti ſtare volunt ſuo. *Nos* ſcientia nitimur, quam Scriptura requirit: iſti inſcitia. *Nos* inuitamus populum ad legendum, & audiendum verbum Dei: iſti abigunt. *Nos* cœnam Dominicam reuocamus ad primam inſtitutionem: iſti conſtra inſtitutum Chriſti omnia fere commutarunt. *Nos* ita precamur in templis, vt, quemadmodum Paulus monet, populus ſcire poſſit, quid precemur, & communib. vocibus reſpondere, Amen: iſti, vt æs tinniẽs, voces in templo ignotas, & peregrinas, ſine intelligẽtia, ſine ſenſu, ſine mente fundunt, & omnino id agunt, ne populus quidquam intelligere poſſit. *Nos* honorabile coniugium inter omnes eſſe docemus illi non eſſe honorabile inter Sacerdotes pronuntiant. *Nos* volumus, vt omnis anima ſubiecta ſit magiſtratui: illi nolunt Papam, & ipſius clerum ſubijci. Nos itaque incedimus eodem canone, quo prophetæ & Apoſtoli inceſſerunt, & nos incedere iuſſerunt: illi ab iſto canone recedunt. Noſtra itaque doctrina eſt antiqua: ipſorum noua. Qualis autem doctrina, talis Eccleſia.

V. Sed quia veritatis norma antiquiſſima, Scriptura ſacra, iſtis hominibus non ſapit: exigamus noſtram & illorum doctrinam, atque adeo eccleſiam, ad normam veritatis ſecundariam, id eſt, ad ſcripta Patrum. Hæc enim norma ipſis vnice placet, atque tantum non eſt primaria. Videamus itaque, quam pulchre iſti cum illis Patribus, quos iactare ſolent eſſe ſuos, de religione conueniant. I. *Vetus Concilium Eliberinum c.* 3. decreuit, ne quid, quod colitur à populo, pingeretur in templis. Et *Epiphanius ad Iohan. Hieroſol.* ait, eſſe horrendum ne'as, ſi quis vel pictam, quamuis Chriſti ipſius imaginem, excitet in templis Chriſtianorum. *Iſti* imaginib. & ſtatuis, quaſi ſine illis religio nulla ſit, omnia templa ſua atque omnes angulos compleuerunt. II. Veteres Patres, *Orig. in Leuit. c.* 16. *& Chryſoſt homil.* 2. *in Matt.* 1. *& homil.* 31. *in Iohan.* hortantur populum ad lectionem SS. literarum, vt libros coemant, vt de rebus ſacris inter ſe, vxores cum viris; parentes cum liberis domi diſputent. *Iſti* Scripturas condemnant, tanquam mortua elementa, & abillis, quantum maxime poſſunt, arcent populum. III. *Cyprianus epiſt.* 11. *Epiphanius hæreſ.* 61. *Hieron. de virgin. ſeru.* ſi quis forte vouerit, ſe velle viuere vitam cœlibẽ, & poſtea viuat impure, nec poſſit incendia cupiditatum cohibere, ſatius eſſe dicunt, vt ducat vxorem, & ſeſe ceſte in matrimonio gerat, atque illud ipſum matrimonium *Auguſt.* ratum & firmum eſſe iudicat, nec oportere reuocari. *Iſti* eum, qui ſe voto ſemel obſtrinxerit, quantumuis vratur poſtea, quantumuis ſcortetur, quantumuis flagitioſe, & perdite contaminetur, tamen illum non ſinunt vxorem ducere; aut ſi forte duxerit, tamẽ negant illud matrimonium eſſe; & ſatius multo ac ſanctius eſſe docent, concubinam, aut ſcortum alere, quam ita viuere. IV. *Auguſtinus ad Ianuarium* querebatur de multitudine inanium ceremoniarum, quib. iam tum videbat animos hominum, & conſcientias opprimi. *Iſti* quaſi aliud nihil Deo curæ ſit, ita ceremonias auxerunt in immenſum, vt nihil iam pene aliud in illorum templis, & ſacris relictum ſit. V. *Auguſt. de opere monachorum* negat fas eſſe Monachum ignauum in otio degere; & ſpecie ac ſimulatione ſanctitatis ex alieno viuere; & illum, qui ita viuat, Apollonius ait latroni eſſe ſimilem. *Iſti* monachorum habent armentane dicam an greges? qui cum prorſus nihil agant, & ne ſimulent quidem, aut præ ſe ferant ſpeciem vllam ſanctitatis, tamen non tantum viuant, ſed etiam luxurientur ex alieno. VI. *Vetus Concilium Romanum can.* 3. decreuit, ne quis interſit ſacris, quæ dicantur ab illo ſacerdote, quem certum ſit alere cõcubinam. *Iſti* & concubinas locant mercede ſacerdotibus ſuis, & ad illorum ſacrilegia homines inuitos per vim attrahunt. VII. *Vetus canon Apoſtolorum*, numero octauus, illum Epiſcopum, qui ſimul & ciuilẽ magiſtratum & Eccleſiaſticam functionẽ obire velit, iubent ab officio ſummoueri. *Iſti* vtrumque magiſtratum obeunt, & obire omnino volunt, vel potius alterum quem ab

illis maxime obiiti oportuit, non attingunt: nemo tamen est, qui illos iubeat summoueri. VIII. *Vetus Concilium Gangrense* iubet, ne quis ita distinguat sacerdotem Cœlibem à marito, vt cœlibatus causa putet alterum altero sanctiorem. *Isti* eos ita distinguunt, vt à pio & probo viro, qui vxorem duxerit, omnia sua sacra statim putent profanari. IX. *Vetus Imperator Iustinianus Nouell.* 123. iussit, in sacro ministerio omnia clara; & quam maxime arguta, & expressa voce pronuntiari; vt fructus ea ex re aliquis ad populum redire posset. *Isti*, ne quid populus intelligat, omnia sua non tantum submissa & obscura voce, sed etiam aliena & barbara lingua mussitant. X. *Vetus Concilium Carthaginense III. c.* 47. iubet, ne quid in sacro cœtu legatur præter Scripturas canonicas. *Isti* ea legunt in templis suis, quæ ne ipsi quidem dubitant esse fabulas. XI. *Iulius Papa, de consecrat. dist.* 2. diserte vetat, ne sacerdos, dum peragit sacra mysteria, panem immergat in calicem. *Isti* panem diuidunt, & immergunt. XII. *Clemens Papa, de consecrat. dist.* 2. negat fas esse Episcopo gerere vtrunque gladium; & si vtrumque inquit, habere vis, & te ipsum decipies, & eos qui te audient. Iam Papa vtrumq; gladium sibi vẽdicat, & gerit. Quare minus mirum videri debet, si illud secutum sit, quod Clemens ait, vt ille & seipsum deceperit, & illos qui eum audierint. XIII. *Leo Papa* in vno templo vnam tantum Missam ait fas esse dicere, vno die. *Isti* in vno templo quotidie, sæpe denas, sæpe vicenas, sæpe tricenas, sæpe etiam plures dicunt Missas, vt miser spectator vix scire possit, quo se potissimũ vertere debeat. XIV. *Gelasius Papa*, Si quis diuidat Eucharistiam, & cum alteram partem suscipiat, abstineat ab altera, eum ait improbe facere, & sacrilegium committere. *Isti* contra verbum Dei, contraq; Gelasium Papam, alteram tantum partem Eucharistiæ populo dare iubẽt, & in ea re suos sacerdotes alligant sacrilegio.

VI. Verum quid ego vetera ista commemoro: Adeo noua est in multis Papistarum nostrorum doctrina, vt ne quidem cum Concilio Tridentino congruat. Sanciuit illud Concilium, ne cui vni committerentur duo sacerdotia vno tempore. Contra hanc sanctionem hodie non tantum duo sacerdotia, sed complura etiam monasteria, & sæpe Episcopatus binos, ternos, quaternos vni tribuunt & hoc recte fieri defendunt. In eodem Concilio decretum est, oportere omnes Episcopos docere Euangelium. At isti neque docent, neque illud ad se quidquam pertinere putant.

VII. Sed gestit animus cum ipso Pontifice cominus congredi, & ex ipso interrogare, *quis* vnquam ex omnibus Patrib. ipsum vel summum Pontificem, vel vniuersalem Episcopum, vel caput Ecclesiæ appellauerit? *quis* ipsi traditum esse dixerit vtrumque gladium? *quis*, ipsum habere authoritatem, & ius conuocandi Concilia? *quis* vniuersum mundum esse diœcesim eius? *quis*, de eius plenitudine accipere omnes Episcopos? *quis*, ipsi datam esse omnem potestatem tam in cœlo, quam in terra? *quis*, ipsum nec à regib. nec à toto clero, nec ab vniuerso populo posse iudicari? *quis*, reges & Impp. de iussu & voluntate Christi, ab illo accipere potestatem? *quis*, ita exquisita & mathematica ratione, septuagies septies maiorem esse maximis regibus? *quis*, ipsi ampliorem potestatem tributam esse, quam reliquis patriarchis? *quis*, ipsum Dominum Deum esse? *aut* non purum hominem, sed quiddam coagmentatum ex Deo & homine? *quis*, ipsum esse vnum fontem omnis iuris? *quis*, ipsum habere imperium in Purgatorium? *quis*, ipsum pro arbitrio suo imperare posse Angelis Dei? *quis*, ipsum esse regem regum, & dominum dominantium vnquam dixit? *quis* vnquam ipsum docuit Eucharistiam supra caput attollere, vel Eucharistiam truncare, vel Christi sanguinem, & sanctorum martyrum merita dispensare, & indulgentias, atque omnia spatia Purgatorij, ceu merces in foro vendere?

VIII. Sic itaque illos antiquarios de præsidio antiquitatis depulimus, & nostram doctrinam, proinde & Ecclesiam, in solio antiquitatis collocatam esse ostendimus. De *schismate* sequitur, quod nobis hoc pacto objiciunt. Nos ab Ecclesia Catholica tumultuose defecisse, & nefario schismate orbem terrarum concussisse, & pacem communem atque otium Ecclesiæ publicum conturbasse: vtque olim Dathan & Abiron ab Aharone & Mose, ita nos hodie à Pontifice Romano sine vlla satis iusta causa secessionem fecisse. Sane discessimus, non vt schismatici, aut hæretici solent, ab ecclesia Christi, sed, quod omnes boni debent, ab hypocritarum contagione. Hic tamen isti mirifice triumphant, illam esse Ecclesiam, illam esse sponsam Christi: illam esse columnam veritatis: illam esse arcam Noe, extra quam nulla salus sperari possit: nos vero discessionem fecisse: Christi tunicam lacerasse: à corpore Christi auulsos esse: a fide Catholica defecisse. Cumque nihil relinquant indictum, quod in nos, quamuis falso & calumniose dici possit, hoc tamen vnum non possunt dicere, nos vel à verbo Dei, vel ab Apostolis Christi, vel à primitiua Ecclesia defecisse. Atqui nos Christi, & Apostolorum, & veterum Patrum ecclesiam primitiuam, semper iudicauimus esse Catholicam: nec eam dubitamus arcam Noe, sponsam Christi, columnã & firmamentum veritatis appellare: aut in ea omnem salutis nostræ rationem collocare. Odiosum quidẽ est à societate cui assueueris discedere, maxime vero illorum hominum, qui quamuis non sint, tamẽ videantur saltem, atque appellentur Christiani, & Catholici. Et certe nos istorum ecclesiam, qualiscunque tandem ea nunc est, vel nominis ipsius causa, vel quod in ea Euangelium Christi aliquando vere ac pure illustratum fuerit, non ita contemnimus, nec ab ea nisi necessario & perinuiti secessionem fecissemus. Sed quid si in Ecclesia Dei idolum excitetur, & desolatio illa, quam Christus futuram prædixit, stet palã in loco sanctos? Quid si arcam Noe prædo aliquis, aut pirata occupet? Certe isti quoties ecclesiam nobis prædicant, seipsos solos eam faciunt, & omnes titulos sibi ipsis adscribunt: atque ita triumphant, vt olim quidam clamabant, Templum Domini, Templum Domini: aut vt Scribæ & Pharisæi, cum iactarent se esse filios Abrahami. Ita inani splendore imponunt simplicibus, nosque nomine ipso ecclesiæ quærunt obruere: vt si latro occupata domo aliqua aliena, & vel vi exturbato, vel interfecto domino, eam postea adscribat sibi, & herilem filium de possessione deijciat. Nam isti quidem, cum in ecclesia Dei nihil fere simile reliquerint ecclesiæ, tamen ecclesiæ patroni & propugnatores videri volunt: prorsus vt Gracchus olim defendebat ærarium, cum largitionibus faciendis, & insanis sumtibus ærarium prorsus effudisset. Nihil autem vnquam tam impium & absurdum fuit, quin ecclesiæ nomine facile tegi & defendi posset. Faciunt enim etiam vespæ fauos: & impij habent cœtus similes ecclesiæ Dei. At non quicunque dicuntur populus Dei, sunt statim populus Dei: nec quicunque sunt ex patre Israele, sunt omnes Israelitæ. Hæretici Ariani se solos iactabant esse Catholicos; cæteros omnes modo Ambrosianos, modo Athanasios, modo Iohannitas appellabant. Nestorius, vt ait Theodoretus, cum esset hæreticus, tamẽ tegebat se τῇ ὀρθοδοξίας περιχώματι, hoc est, specie quadam & velo orthodoxæ fidei. Ebion, quamuis sentiret cum Samaritanis, tamen, vt Epiphanius ait, appellari volebat Christianus. Mahumetani hodie, quamuis eos ex omnib. historijs satis constet; idq, ipsi negare nõ possint, ab Agara ancilla ducere originẽ, tamẽ q. oriundi sint à Sara muliere libera, & vxore Abrahami, nominis & ipsius stirpis causa, malunt appellari Saraceni. Ita pseudoprophetæ omniũ temporum, qui sese prophetis Dei, qui Esaiæ, qui Ieremiæ, q Christo, qui Apostolis opponebant, nihil vnq̃ æque crepabant, atq; nomen Ecclesię. Neq eos alia de causa ita acerbe lacerabãt, aut perfugas & apostatas appellabant, quam quod à sua societate discessissent, aut instituta maiorum non obseruarent. Quod si nos hominum tantum illorum, a quibus tum ecclesia regebatur, iudicium sequi, aliud autem nihil, nec Deum, nec eius verbum spectare volumus, negari prorsus non potest, Apostolos, quod à Pontificibus & Sacerdotibus, hoc est, ab ecclesia Catholica defecissent, atque illis & inuitis & reclamantibus, multa in religione innouassent, recte fuisse ab illis, & secundum leges condemnatos.

IX. Itaque, vt Antæum aiunt olim ab Hercule tollendum fuisse à terra matre, antequam ab eo posset vinci: ita Aduersarij nostri, ab ista matre sua, hoc est, ab ista inani specie atque vmbra ecclesiæ, quam præ se ferunt, leuandi sunt: alioqui non possunt cedere verbo Dei. Itaque Ieremias, Nolite, inquit, tantopere iactare, esse apud vos templum Domini, vana ea fiducia est. Sunt enim ista, inquit, verba mendacij. Et Angelus in Apocalypsi, Dicunt, inquit, se Iudæos esse, at sunt synagoga Satanæ. Et Christus, cum Pharisæi iactarent genus & sanguinem Abrahami, Vos, inquit, ex patre diabolo estis: Abrahamum enim patrem vestrum non refertis. Ac si illis ita diceret: Non estis id, quod tantopere dici vultis. Imponitis populo inanibus titulis, & ad euertendam ecclesiam abutimini nomine ecclesiæ. Quare hoc istos primum liquido & vere probasse oportuit ecclesiam Romanam esse veram & orthodoxam ecclesiam Dei, eamque, vt hodie ab ipsis administratur, cum primitiua Christi, Apostolorum, & Patrum ecclesia, quam nõ dubitamus fuisse Catholicam, conuenire. Nos quidem si inscitiam, si errorem, si superstitionem, si cultum imaginum, si hominum inuenta, eaque sæpe pugnantia cum Scripturis sacris, iudicassemus aut placere Deo, aut ad æternam salutem esse satis; aut si statuere potuissemus, verbum Dei ad aliquot tantum annos scriptum fuisse, postea oportuisse abrogari; aut omnino dicta & scripta Dei subijcienda esse voluntati humanæ, vt quidquid ille dicat aut scribat, nisi Romanus Episcopus idem dicat & scribat, pro irrito & indicto habendum sit: hæc si in animum nostrum inducere potuissemus credere; fatemur nihil fuisse causæ, cur istorum societatem relinqueremus. Quod autem nunc fecimus, vt discederemus ab illa ecclesia, cuius errores testati ac manifesti essẽt, quæque iam aperte discessisset à verbo Dei, & priscis Patribus, neque tam ab ea, quam ab eius erroribus, idque non turbulente, aut improbe, sed tranquille, sed modeste, sed in timore Dei, faceremus, nihil aut à Christo, aut ab Apostolis fecimus alienum. Neque enim ea est ecclesia Dei, quæ infucari labe aliqua non possit, aut non interdum egeat instauratione. Alioqui quid tot coitionibus & Concilijs opus est, sine quibus, vt ait Ægidius in Lateranensi Concilio sub Iulio II. stare fides Christiana non potest? Aut si nihil periculi est, ne quid ecclesia detrimenti accipiat, quid opus est Episcopis? Cur enim illi pastores appellantur, si oues nullæ sunt quæ errare possint? Cur vigiles, si ciuitas nulla est, quæ possit prodi? Cur columnæ, si nihil est quod possit ruere: Statim ab initio rerum ecclesia Dei cœpta est propagari, eaque instructa verbo cœlesti, quod Deus ipse fuderat ab ore suo: instructa sacris ceremonijs: instructa Spiritu Dei: instructa Patriarchis, Prophetis, Sacerdotibus: atque ita continuata est vsque ad Christi tempora. Sed ô Deum immortalem, quoties ea interim, & quam horribiliter obscurata, atq; imminuta est? Vbi enim ea tum fuit, cum omnis caro contaminasset viam suam super terram? Vbi ea fuit, cum ex omni mortalium numero, octo tantum essent homines, & ne illi quidem omnes casti ac pij, quos Deus à communi clade, atque interitu vellet esse superstites? Cum Elias propheta ita lugubriter & acerbe quereretur, se solum ex omni terrarum orbe relictum esse, qui Deum vere & rite coleret? Cumque Esaias diceret, argentum populi Dei, hoc est, ecclesiæ, factum esse scoriam: & ciuitatem eam, quæ aliquãdo fidelis fuerat, factam esse meretricem: & in ea à capite vsque ad calcem, in toto corpore nihil esse integrum: aut cum Christus diceret, Domum Dei à Pharisæis & Sacerdotibus factam esse speluncam latronum? Scilic. ecclesia, vt ager frumentarius, nisi exaretur, nisi subigatur, nisi colatur, nisi curetur, pro tritico carduos, & lolium, & vrticas proferet. Itaque Deus misit subinde prophetas, & postremo Christum suum, qui populum in viam reducerent, & ecclesiã vacillantem in integrum instaurarent. Neue quis dicat, veterem ecclesiam errare ac deficere potuisse, nouam non posse; Apostolus Paulus iam tum in Euangelio, in perfectione, in luce, similes errores & lapsus deprehendit, apud Galatas & Corinthios suos. Iam vero an Galatarum & Corinthiorum ecclesiæ labi potuerunt, sola Romana Ecclesia errare & labi non potest? Certe Christus tanto ante prædixit de ecclesia sua, fore aliquãdo tempus, quo tanta seductio sit futura, vt ipsi quoque electi, si fieri posset, inuoluerentur isto malo. Et Paulus Antichristum aliquando ait posituru esse tabernaculum suum in templo Dei; & futurum vt homines doctrinam sanam non sustinerent, sed in ipsa ecclesia ad fabulas conuerterentur: & Petrus futuros ait in ecclesia Christi magistros mendaciorum: & Iohannes in Apocalypsi vniuersalem quandam apostasiam prædicit. Atque hæc omnia suis temporibus accidisse, aliqua saltem ex parte, multi Patres, virique pij & docti conquesti sunt. Certe Hilarius, ecclesiam in montibus, syluis, carceribus, suo tempore latitasse scribit. Et Gregorius ad Iohannem Episcopum, Constantinopolitanum, qui primus omnium se vniuersalem ecclesiæ Episcopum salutari volebat, ita scripsit; Si ecclesia ab vno pendebit, tota corruet. Et quis est, qui non hoc iam olim factum viderit? Iam olim Episcopus Romanus ecclesiam totam à se vno pendere voluit: quare mirum non est, si ea iam olim tota corruerit. Fratres Lugdunenses, Romanam ecclesiam fidenter solebant affirmare, esse meretricem illam Babylonicam, & cœtum inferorum. Quid? Adrianus Papa ingenue confessus est, omnia ista mala à Pontificio culmine cœpisse ruere. Gerson conqueritur, quod multitudine leuissimarum ceremoniarum vis omnis Spiritus sancti, quam in nobis vigere oportuit, & vera pietas sit extincta. Græcia tota atq; Asia conquesta est, quod Pontifices Romani indulgentiarum suarum nundinis, & vim hominum conscientiis attulerint, & illorum

illorum loculos expilauerint. De tyrannide vero Episcoporũ Romanorum, & fastu Persico, & vitijs denique totius aulæ Romanæ quid non conquesti sunt Bernhardus, Ioachimus Abbas, Hieronymus Sauanarola, Franciscus Petrarcha, Laurentius Valla, Marsilius Patauinus, Baptista Mantuanus? Et quid mirum, quod ecclesia Romana vsque adeo degenerauit, quæ Scripturas sacras, lucem illam & Phosphorum fidei vitæque nostræ, iam olim contemsit?

X. At de nostris, inquiunt, fuistis: nunc autem apostatæ facti estis, & à nobis discessistis, & quia discessistis: nos accusatum venitis. Discessimus quidem ab illis, & ea de re, & Deo Opt. Max. gratias agimus, & nobis gratulamur magnopere. At à primitiua ecclesia, ab Apostolis, à Christo non discessimus. Educati quidem sumus apud ipsos in tenebris, vt Moses in disciplinis, & in sinu Ægyptiorum. De vestris fuimus, inquit Tertullianus, fateor: nec mirum: fiunt enim, inquit, non nascuntur Christiani. Quare etsi discessio illis nostra molesta est, tamẽ cogitare debent, quam iusta fuerit discessionis causa. Nam si dicent ab ea societate in qua fueris educatus, nullo modo fas esse discedere, facile possunt in nostro capite & ꝓphetas, & apostolos, & Christũ ipsum condemnare. Nam cur hoc etiam nõ quærũtur, Lothum è Sodoma, Abrahamum è Chaldæa, Hebræos ex Ægypto, Christum à Iudæis, Paulum à Pharisæis discessisse? Nisi enim iusta aliqua possit esse causa discessionis, nihil videmus, cur non illi quoque possint, eodem modo, factionis, & seditionis accusari. Quod si nos damnandi sumus pro schismaticis, qui istorum imperata omnia non facimus: quid illi, qui tandem, aut quales videri debent, qui Christi & Apostolorum imperata contemnunt: Si nos sumus schismatici, qui discessimus ab istis, quo tandẽ illos nomine appellabimus, qui à Græcis, à quibus fidem suam acceperunt, ab Ecclesia primitiua, ab Apostolis, à Christo ipso, tanquam à parentibus discesserunt? Nam Græci quidem, qui hodie profitentur religionem, & nomen Christi: & si multa habeant contaminata: magnam tamen adhuc partem retinent eorum, quæ acceperant ab apostolis. Itaq; nec priuatas habent Missas, nec trũcata sacramenta, nec Purgatorium, nec indulgentias. Pontificios vero titulos, & magnifica nomina tanti faciunt, vt quicunque eos imponi sibi, seque vel vniuersalem Episcopum, vel Ecclesiæ totius caput velit appellari, eum illi non dubitent & superbum hominem, & in omnes alios Episcopos fratres suos contumeliosum, & hæreticum esse dicere. Iam vero cum perspicuum sit, & negari non possit, istos nostros ecclesiæ Romanæ patronos ab illis, à quibus Euangelium, à quibus fidem, à quibus religionem, à quibus Ecclesiam acceperunt, defecisse, quid causæ est, cur nunc ad eosdem, tanquam fontes, nolint reuocari? Cur quasi Apostoli omnes, Patresque nihil viderint, ita illorum temporum similitudinem reformidant? An enim ãsti plus vident, aut Ecclesiam Dei pluris faciunt, quam illi qui ista tradiderunt? Sed profecisse ecclesiam dicunt. Itaq; iam aliam ipsius rationem esse, quam olim. Itane? Nos demonstrauimus defecisse, quomodo itaque illi demonstrant profecisse? Illam dico Ecclesiam, in qua nec verbo Dei habetur honos, nec sacramenta integra administrantur, nec solus Deus inuocatur. Ab hac Ecclesia discessim⁹. Discessimus, inq̃, ab ea ecclesia, q̃ nunc est, non q̃ olim fuit; atq; ita discessimus, vt nõ discesserimus ab ecclesiæ reliquijs, quas ceu triticum, occulit Papismus, vt aceru⁹ palearum: nec tam discessimus, quam ab istis eiecti sumus diris, deuotionib. anathematismis. Accessimus vero ad illam ecclesiam, in quà verbum Dei primas tenet, sacramenta ex præscripto Christi administrantur, solus Deus inuocatur. Quæ quidem si illi animo tranquillo, & ad audiendum discendumque comparato spectare velint & examinare, non tantum probabunt institutum nostrum, qui relictis erroribus, Christum, eiusque Apostolos secuti sumus: sed ipsi etiam à se deficient, seque vltro aggregabunt ad nostras partes.

XI. Sed quid dico, aggregabunt? Tantum abest, vt hoc faciant, vt *hæreseos* etiam dicam nobis scribant, & *hæreticos* passim vocent κατ' ἐξοχήν. At quomodo hoc probant? Nos veteres, & iam olim damnatas hæreses, inquiunt, ab inferis rediuiuas restituere atque interpolare: nos sectas nouas, atque inauditos furores disseminare: iam etiam in contrarias factiones, & sententias distractos esse, nec vllo pacto potuisse vnquam inter nos ipsos conuenire: nos priscorum Patrum, & veterum Conciliorum authoritatem pro nihilo putare, & tantum non pedibus calcare, ceremonias antiquas, à patribus & proauis nostris multis iam seculis, bonis moribus, & melioribus temporibus approbatas, temere & insolenter abrogasse: & nostra tantum priuata authoritate, iniussu sacri & œcumenici Concilij, nouos in ecclesiam ritus induxisse atque inuexisse: atque ista nos omnia non religionis causa, sed contentionis tantum studio fecisse. Se autem nihil prorsus immutasse, omnia vero vt ab Apostolis tradita & ab antiquissimis Patribus approbata fuerint, ad hunc vsque diem per tot secula retinuisse.

XII. Grauis profecto accusatio: ad quam non oportet nos esse mutos. Etsi enim aliæ iniuriæ sæpe magnæ ab homine Christiano ferri ac dissimulari possint: tamen hæreseos notam qui dissimulet, eum Ruffinus negare solebat esse Christianum. Faciemus ergo nunc, quod Christus ipse in simili causa contumelijs appetitus fecit, vt ipsorum criminationes propulsemus, & causam nostrã modeste & vere tueamur. Nam Christus quidem cum à Pharisæis accusaretur veneficij, quasi consuetudinem haberet cum dæmonibus, & illorum ope multa faceret: *Ego*, inquit, *dæmonium non habeo, sed glorifico patrem meum, vos autem affecistis me ignominia*. Et Paulus cum à Festo Proconsule contemneretur vt insanus, *Ego*, inquit, *optime Feste non insanio, vt tu putas, sed veritatis & sobrietatis verba loquor*. Et Christiani veteres cum pro homicidis, adulteris, incestis, rerum publicarum perturbatoribus ad populum traducerentur, & viderent huiusmodi criminationib. in dubium vocari posse religionem quã profitebantur, maxime vero si tacere viderentur, & quodammodo crimẽ agnoscere, ne ea res Euangelij cursum impediret, habuerunt orationes, scripserunt libros supplices, ediderunt apologias. Itaque ipsorum exempla secutus breuissimam apologiam adornabo, vt inde constare possit, quam vere hæresis crimen nobis impingatur.

XIII. Quare si nos sumus hæretici, si isti sunt (quod appellari volunt Catholici) cur non faciunt id, quod vident Patres, omnesque Catholicos viros semper fecisse? cur nos è sacris Scripturis non conuincunt? cur nos ad illarum examen non reuocant? cur non ostendunt à Prophetis, à Christo, ab Apostolis, à sanctis Patribus nos discessisse? Quid hærent? quid fugiunt? Est Dei causa, Cur eam dubitant permittere verbo Dei? Quod si nos sumus hæretici, qui omnes nostras controuersias referimus ad sacras literas, quiq; ad illas ipsas voces, quas à Deo ipso scimus esse consignatas, prouocamus, & illis alia omnia, quæ possunt ab hominibus excogitari, postponimus: quid istos, quos tandem homines, aut quales cõuenit appellari, qui sacrarum Scripturarum, hoc est, Dei ipsius iudicium reformidant, & sua illis somnia, & frigidissima commenta anteponunt, & traditionum suarum causa, Christi atque Apostolorum instituta, aliquot iam secula violarunt.

XIV. Sed videamus horribiles istas hæreses, quarum nomine ab illis infamamur. *Credimus in Deum* Patrem, Filium, & Spiritum sanctum, eumque solum inuocamus. *Credimus Ecclesiam Catholicam*, hodie per totum orbem diffusam; eamque Ecclesiam & corpus, & sponsam & regnum Christi esse: eius corporis Christum solum esse caput; eius sponsæ solum Christum esse sponsum; eius regni Christum solum esse principem. Varios interim in Ecclesia esse *ordines ministrorum*; neminem tamen vnum esse, nec esse posse, qui summæ rerum vniuersæ præsit. Nam & Christum semper adesse ecclesiæ suæ & vicario homine, qui ex asse in integrum succedat, non egere: & neminem mortalem posse existere, qui vniuersam Ecclesiam, h. e. omnes partes orbis terrarum, vel animo complecti, nedum ordine collocare, & recte, atq; commode administrare possit. Apostolos, vt Cyprianus ait, pari omnes inter se fuisse potestate; atque hoc idem alios fuisse, quod Petrus fuit. Omnib. ex æquo dictum fuisse, Pascite: omnibus, Docete Euangelium. Et vt Hiero. ait, Omnes Episcopos quicunque tandem sint, siue Romæ, siue Eugubij, siue Constantinopoli, siue Rhegij, eiusdem esse meriti, eiusdem sacerdotij. Itaque Cyprian. ait, Episcopatum vnum esse, & eius partem in solidum teneri à singulis. Et de sententia Concilij Nicæni, Romanũ Episcopum nihilo plus iuris in ecclesiã Dei obtinere, quam reliquos patriarchas, Alexandrinum & Antiochenum: Romanum vero Episcopum, qui nunc ad se vnum omnia reuocat, nisi officium faciat, docendo verbum Dei, & administrando sacramẽta à Christo instituta, ne Episcopum quidem, aut omnino Presbyterum, iure dicendum esse: Caput vero ecclesiæ totius, aut vniuersalem Episcopum, non magis aut illum, aut alium quemuis mortalem esse posse, quã sponsum, quam lucem, quam salutem, quam vitam Ecclesiæ. Hæc enim esse vnius Christi priuilegia. Neque vnquam quenquam Romanum Episcopum ante Phocam Imp. hoc est, ante sexcentesimum decimum tertium annum à nato Christo, vnquam passum fuisse sese tam superbo nomine salutari: Concilium etiam Carthaginense diserte cauisse, ne quis Episc. aut summus Pontifex, aut primus sacerdos diceretur: Episcopum vero Roman. quoniam ita hodie dici vult, nomen Antichristianum sibi vsurpare. *Ministros Ecclesiæ legitime vocari oportere*, atque ordine præfici ecclesiæ Dei. Ministris à Christo datam esse dicimus *ligandi & soluendi, claudendi & aperiendi potestatem*. Ac soluendi quidẽ munus in eo esse situ, vt minister vel deiectis animis & vere resipiscentib. per Euangelij prædicationem merita Christi, absolutionemq; offerat, & certam peccatorum condonationem, ac spem salutis æternæ denuntiet; vel eos, qui sese à communi societate Ecclesiæ graui aliquo scandalo quodammodo abalienarint, resipiscentes conciliet, & in cœtum fidelium recolligat. Ligandi vero claudendiq; potestatem in eo versari, vt vel incredulis & contumacib. occludat ianuam regni cœlorum, denuntiando illis vindictam Dei, & æternum supplicium, vel publice excommunicatos gremio Ecclesiæ excludat. *Vtrang; hæc clauis* nobis est verbum Dei, quod solum est clauis doctrinæ & disciplinæ, claudens & aperiens regnum cœlorum, dum alijs est odor vitæ ad vitam, alijs odor mortis ad mortem. *Matrimonium* in omni genere & statu hominum, in patriarchis, in prophetis, in apostolis, in sanctis martyribus, in Episcopis sanctum & honorabile esse dicimus: &, vt Chrysost. ait, fas & ius esse cum eo ad cathedram episcopalem adscendere. Ecclesiæ normam perpetuam & vnicam dicimus esse *Scripturam V. & N. T.* contra quam nec traditio, nec vlla consuetudo sit audienda. Ea demum *bona opera* esse dicimus, quæ ex fide in Christum, secundum legem Dei decalogo comprehẽsam, ad Dei gloriam, & nostri glorificationem promouendam proficiscuntur. In ijs itaque nihil præsidij collocamus, sed *credimus peccatorum omnium remissionem* propter vnius Christi meritum. Hunc solum mediatorem agnoscimus; & in eius solius nomine *precamur* lingua cognita. *Duo solum sacramenta* agnoscimus, baptismum & S. cœnam. Tot enim videmus à Christo tradita esse & consecrata; & à veteribus Patribus, nominatim Ambrosio & Augustino, approbata. Et *baptismum* quidem sacramentum esse remissionis peccatorum, & eius ablutionis, quam habemus in sanguine Christi. *Sacram* vero *cœnam* esse sacramentum corporis & sanguinis Christi, in quo subijcitur oculis nostris quodammodo mors Christi, & eius resurrectio, & quęcunq; gessit in humano corpore: vt de eius morte & nostra liberatione gratias agamus, & venerabilis huius sacramenti frequentatione, eius rei memoriã assidue renouemus; vt vero Christi corpore & sanguine alamur, in spem resurrectionis & vitæ æternæ, vtque pro certissimo habeamus, id esse nobis ad vitam æternam alendis corpus & sanguinem Christi, quod nobis ad hanc vitam animalem alendis est panis & vinum. Ad hoc epulum inuitamus populum Christianum, & illud Calixti Papæ laudamus, qui decreuit, vt peracta consecratione, omnes communicarent, nisi mallent carere Ecclesiasticis liminibus. Sic enim ait Apostolos statuisse, & sanctam Romanam ecclesiam tenere. Populo vero ad sacram hanc communionem accedenti, vtramq; Eucharistiæ partem tradendam esse, vti Christus instituit, & Apostoli toto terrarum orbe fecerunt, & Episcopi veteres secuti sunt; ideoque Gelasium Papam recte dixisse, si quis contra faciat, eum committere sacrilegium. Panem & vinum dicimus esse sacra mysteria, cum quib. Christus ipse totus quantus quantus est, offertur & traditur, si fide simus præditi. Tum enim Christus nos immutat, vtq; Theophylactus loquitur, transelementat in corp⁹ suum. Quamuis itaque panis & vini substantia manet, vt Gelasius loquitur: non tamen ideo Eucharistia est frigida & inanis ceremonia; quia Christus nobis vere est præsens & efficit vt simus caro de carne ipsius, & sanguis de sanguine ipsius, per veram fidem in nobis manendo. Fides enim sacramentorum iustificat, inquit Augustin. non sacramentũ. Cum hoc salutari sacramento é diametro pugnare dicimus *Missam*; quippe quæ fingitur esse sacrificium incruentum & propitiatorium, cuiusmodi Scriptura nusquam tradit. *Multitudinem otiosarum ceremoniarum*, de qua Augustin. suo tempore grauiter conquestus est, resecamus, quod illis ecclesia N. T. grauetur. Retinemus tamen & colimus ea, quæ scimus à Christo & Apostolis esse tradita; & illis alia quædam addimus, sine quibus politia & εὐπραξία ecclesiæ conseruari nequit. Dicimus *hominem in peccato* natum esse, & in peccato vitam agere: neq; esse mortalium quenquam, qui *possit seruare legem, & propriis viribus iustificari*. Itaque vnicum receptum nostrum & perfugium

gium esse ad misericordiam Dei Patris per Iesum Christum, vt certo animis nostris per gratiam Spiritus sancti persuadeamus, illum esse mediatorem nostrum merito & efficacia, qui pacificauerit omnia sanguine crucis suæ, & spiritum suum nobis donet, qui in nobis excitet studium bonorum operum, vt ita merito ipsius vnice instructi, & bonis operibus vtcunque ornati perueniamus ad *vitam æternam*, quam credimus nobis paratam esse hæreditatem ab æterno in æternum.

XV. Istæ igitur sunt horribiles illæ hæreses, quas ab inferis reuocauimus. Hæresis nempe est, cum Christo docere, solum Deum esse adorandum: at Catholicum dogma est, cum Papa docere sanctos angelos & homines iuxta Deum esse adorandos. Hæresis est, cum Christo & Paulo administrare Eucharistiam integram, constantem ex pane & vino, symbolis sacris: at Catholicum dogma est, cum recentibus & nuper natis Papistis, Eucharistiam laicis administrare mutilatam. Hæresis est, cum Augustino docere, Christũ ascendendo in cœlum, corpori suo maiestatem dedisse, naturam tamen corporis non ademisse: at Catholicem dogma est, cum Papa docere Christum corpore suo ascendisse in cœlum, & nihilominus in omnibus locis, vbi celebratur Eucharistia, corpore suo præsentem esse. Hæresis est, cum Apostolo, Chrysostomo, Sozomeno, Nazianzeno, docere, matrimonium esse honorabile, etiam in pastoribus ecclesiæ: at Catholicum dogma est, cum Papa docere, statum illum esse impurum, & honorificum esse sacerdoti, si concubinam alat potius, quam si vxorem ducat. Hæresis est cum Mose, Christo, Iohanne, ablegare homines ad Scripturam, eamque laudare à perfectione & omnimoda vtilitate: at Catholicum dogma est, cum Papistis docere, laicos non esse idoneos lectores Scripturæ, eamq; esse imperfectam & multis modis noxiam. Hæresis est, cum Theodoreto dicere, post sanctificationem mystica symbola in Eucharistia naturam suam propriam non abijcere: at catholicum dogma est, panem & vinum Eucharistiæ prorsus immutari, atque abire in nihilum, ita vt corpus & sanguis Christi sint sub accidentibus panis & vini. Sed nos malumus esse cum Christo, Apostolis, & Patrib. hæretici, quam cum Papistis Catholici. Iudicet itaq; peritus sacrarum literarum homo Christianus, & sinceritati deditus, an nos in medium adducamus hæreses; an conciliorum veterum; & Patrum orthodoxorum authoritatem pro nihilo habeamus; an noua dogmata disseminemus. Profecto Christus ipse, & Apostoli, & Patres antiqui errauerunt, si nos in his doctrinæ capitibus erramus. Si nos sumus hæretici, illi sunt hæresiarchæ.

XVI. Quod autem dicunt nos *in varias sectas* Lutheranorum, Zwinglianorum, Caluinianorum &c. abijsse, neque adhuc potuisse satis inter nos ipsos de summa doctrinæ conuenire: quid illi dixissent, si primis illis Apostolorum temporibus, itemque veterum Patrum extitissent? cum alius diceret, Ego sum Pauli; alius, Ego sum Cephæ; alius, Ego sum Apollo: cum Paulus Petrum reprehenderet: cum simultatis causa Barnabas à Paulo discederet: cum, vt author est Origenes, Christiani in tot iam factiones distracti essent, vt nomen tantum Christianorum commune, aliud autem præterea nihil, Christianorum simile retinerent; vtque Socrates ait, dissensionum & sectarum causa in theatris publice à populo irriderentur? Cumque, vt ait Constantinus Imperator, tot esseut dissensiones & rixæ in ecclesia, vt ea calamitas videri posset omnem aliam superiorem calamitatem superasse? Cum Theophilus, Epiphanius, Chrysostomus, Augustinus, Ruffinus, Hieronymus, omnes Christiani, omnes Patres, omnes Catholici, acerbissimis atque etiam implacabilibus inter sese contentionibus conflictarentur? Cum, vt Nazianzenus ait, eiusdem corporis membra inter se consumerentur? Cum Oriens ab Occidente, de fermentato, & de Paschate, non ita magnis de rebus scinderetur? Cum in omnibus Concilijs noua subinde decreta conderentur? Quid isti tum dixissent? ad quos se potissimum applicuissent? quos fugissent? quos pro Catholicis, quos pro hæreticis habuissent? Nunc duo tantum nomina, Lutherus & Caluinus, vel vt alii malunt Zwinglius, quas istis tragœdias excitant? Vt quoniam illi duo de re aliqua nondum consentiunt, idcirco vtrumque errasse, neutrum habuisse Euangelium, neutrum vere ac recte docuisse arbitremur? Verum, ô Deus bone, quinam isti tandem sunt, qui dissensiones in nobis reprehendunt? An vero omnes isti inter se consentiunt? An singuli satis habẽt constitutum quid sequantur? an inter illos nullæ vnquam dissensiones, nullæ lites extiterunt? Cur ergo Thomistæ & Scotistæ de merito congrui & condigni, de voto solenni & simplici, de alijs doctrinæ capitibus non melius inter se consentiunt? Cur Dominicani & Franciscani de peccato originis in beata virgine adeo altercantur? Cur Canonistæ auricularem confessionem de iure humano & positiuo esse aiunt, Scholastici contra de iure diuino? Cur Thomas à Lombardo, Scotus à Thoma, Occamus à Scoto, Aliacensis ab Occamo, Nominales à Realibus dissentiunt? Vtque taceam tot dissensiones fraterculorum & monachorum, quod alij in piscibus, alij in oleribus, alij in caeeis, alij in veste linea, alij in lanea sanctitatem constituunt: alij albati, alij pullati, alij latius, alij angustius rasi, alij soleati, alij nudipedes, alij cincti, alij discincti ambulant: meminisse debent, in vnico loco de Eucharistia, imo in vno & altero istius loci titulo, qui est de præsentia corporis Christi, deque interpretatione istorum verborum, *Hoc est corpus meum*, plurimas contentiones, & quasdam ex ijs etiam ridiculas, occurrere. Eant ergo sane & pacem potius inter suos domi sanciant. Vnitas quidem & consensio maxime conuenit religioni. Non tamen est ea certa & propria nota ecclesiæ Christi. Summa enim erat consensio inter eos, qui aureum vitulum adorabant, & inter eos qui coniunctis vocib. in Seruatorem nostrum Iesum Christum clamabant, Crucifige. Neque quia Corinthij dissensionibus inter se laborabant, aut quia Paulus à Petro, aut Barnabas à Paulo, aut Christiani statim sub ipsis initijs Euangelij aliqua de re à se mutuo dissidebant, idcirco nulla erat inter eos Ecclesia Dei? Illi quidem, quos isti contumeliæ causa Lutheranos & Caluinianos appellant, reuera autem sunt vtriq; Christiani, non de principiis aut fundamentis religionis nostræ: tantum de vna, & altera quæstione, quæ non pertinet ad religionis nostræ cardines inter se dissentiunt.

XVII. Quæ dissensio vtinam breui tollatur! Vt & illa, quæ est inter nos & Papistas, cum quibus hactenus conflligimus! Vtinam, dico, pax tandem aliquando inter nos omnes, qui in Christi nomen baptizati sumus, ineatur! Nos sane pacem non fugimus, sed optamus. Dulce enim est pacis nomen, vt ait Hilarius. Istam vero pacem procul dubio nobis largietur Deus, author ille & fautor pacis, si illud Cypriani consilium sequamur. Hinc, inquit, schismata oriuntur, quia caput non quæritur, & ad fontem sacrarum Scripturarum non reditur; & cœlestis magistri præcepta non seruantur. Non enim, inquit, pax ea est, sed bellum: nec Ecclesiæ iungitur, qui ab Euangelio separatur. Sed tu, Domine cœli & terræ author & tutor Ecclesiæ tuæ, dator omnis boni doni, nobis omnibus aperi oculos, vt videre possimus beatam illam spem, ad quam vocati sumus, vt vnà omnes glorificemus te, & glorificemur à te atque apud te, vnum illum & verum Deum, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum: cui soli sit gloria & magnificentia, robur & potestas, & nunc & in omnia secula, Amen.

FINIS LIBRI QVINTI DE ECCLESIA,
adeoque
VNIVERSÆ PANSTRATIÆ CATHOLICÆ.